

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu

Virve Valtonen

**OPETUSHENKILÖSTÖN HARKINTAVALTA PERUSOPETUKSEN
OJENTAMISTILANTEESSA**

Pro gradu -tutkielma
Julkisoikeus
Hallintotieteiden maisteriohjelma
Tampere 2014

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

VALTONEN, VIRVE: Opetushenkilöstön harkintavalta perusopetuksen ojentamistilanteessa

Pro Gradu -tutkielma, XII + 121 sivua

Julkisoikeus

Marraskuu 2014

Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa opetushenkilöstön harkintavallasta kokonaiskuva perusopetuksen ojentamistilanteesta. Opetushenkilöstöllä tarkoitetaan perusopetuksen opettajaa sekä rehtoria. Ojentamistilanteella tarkoitetaan sellaista perusopetuksen tilannetta, jossa opetushenkilöstön voi käyttää ojentamiskeinoja eli oppilaan poistamista luokasta, opetuksen epäämistä, omaisuuden haltuun ottoa sekä voimakeinojen käyttöä edellisten yhteydessä tiettyjen edellytysten täytyessä tai oppilaan tavaroiden tarkastusta.

Perusopetuslain (628/1998) muutosten yhteydessä on lisätty toimivaltaa opetushenkilöstölle edellä mainittujen ojentamiskeinojen käyttöön. Toimivaltuuksien lisääminen on aiheuttanut sen, että opetushenkilöstön asemaa tarkastellaan enemmän viranhaltijan näkökulmasta kuin perinteisen kasvatuksen asiantuntijan näkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan opetushenkilöstön harkintavaltaa sekä eri lainsäätöjen säännösten ja viranomaismääräysten ja -ohjeiden näkökulmasta sekä tosiasiaiseikkojen pohjalta kokonaisuutena. Harkintavallan tarkastelu pohjaa oikeusrealismille. Tutkimuksessa vastataan siihen, millaiset ovat opetushenkilöstön harkintavallan rajat ojentamiskeinojen käytössä, sekä siihen, miten keinojen käytön sääntely ja ohjeistus suhteutuvat tosiasiallisesti vaikuttaviin seikkoihin.

Harkintavaltaa tarkastellaan perusopetuslain säännösten lisäksi sekä perus- ja ihmisoikeuksien sekä lapsioikeuden, hallinnon oikeusperiaatteiden, muiden valtiosäätöjen viranomaismääräysten sekä kunnan ja koulun sääntelyn kautta sekä erilaisten tosiasiallisesti harkintaan vaikuttavien seikkojen kautta. Merkittävin tekijä harkintavallassa on opetushenkilöstön osaaminen, joka tulisi jatkossa turvata oppilaiden oikeuksien ja oikeusturvan takaamiseksi.

SISÄLLYS

LÄHTEET	V
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimustehtävänä harkintavalta ojentamistilanteessa	1
1.1.1 Tavoitteena opiskeluympäristön turvaaminen	1
1.1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen raja	2
1.1.3 Perusopetuslain kurinpitosäännökset	4
1.2 Harkintavalta normien ja tosiasiasäätöjen kokonaisuutena	9
1.2.1 Harkintavallan koostaminen kokonaisuudeksi	9
1.2.2 Menetelmät kokonaisuuden koostamiseksi	10
1.2.3 Tutkimuksen kulku	13
2 HARKINTAVALTA LÄHTÖKOHDAT OJENTAMISTILANTEESSA	15
2.1 Opetushenkilöstön ammatillinen asema	15
2.1.1 Opetushenkilöstön viranhaltijan asema	15
2.1.2 Opetushenkilöstö kasvatuksen asiantuntijana	19
2.2 Harkintavalta opetushenkilöstön asiantuntijuutena	22
2.3 Oppilaan oikeutena turvallinen opiskeluympäristö	26
2.3.1 Oppilaan asema ojentamistilanteessa	26
2.3.2 Turvallisen opiskeluympäristön lähtökohdat	33
3 OPETUSHENKILÖSTÖN HARKINTAVALTAA OHJAAVAT NORMIT	40
3.1 Harkintavaltaa ohjaavat säännökset	40
3.1.1 Ojentamissääntöjen kehitys	40
3.1.2 Voimassa olevan perusopetuslain ojentamiskeinot	44
3.1.3 Harkintavaltaa ohjaavat muut normit ja periaatteet	51
3.1.4 Harkintavaltaa ohjaavat koulun säännöt ja ohjeet	59
3.2 Perus- ja ihmisoikeudet harkintaa ohjaavana säätelynä	65
3.2.1 Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys harkintaan	65
3.2.2 Oppilaan oikeus opetukseen ja yhdenvertaisuuteen	71
3.2.3 Punninta oppilaan poistamistilanteessa	73
3.2.4 Punninta omaisuuden suojan yhteydessä	79
3.2.5 Punninta koskemattomuuden suojan yhteydessä	83
4 OPETUSHENKILÖSTÖN HARKINTAAN TOSIASIALISESTI VAIKUTTAVAT	88
4.1 Koulun käytäntöjen merkitys harkintavaltaan	88
4.1.1 Koulun toimintakulttuurin merkitys	88
4.1.2 Opetushenkilöstön ajattelumallien merkitys	93
4.1.3 Opetushenkilöstön osaamisen merkitys	99

4.2 Käytettävissä olevien resurssien merkitys harkintavaltaan	102
4.2.1 Opetushenkilöstön määrän merkitys	102
4.2.2 Koulurakennuksen ja luokkahuoneen merkitys	105
5 MENETTELYVASTUUN MERKITYS HARKINTAVALTAAN	107
5.1 Menettelysäännösten merkitys harkintavaltaan	107
5.2 Rikosoikeudellinen ja vahingonkorvauksellinen virkavastuu	113
6 KOKONAISKUVA OPETUSHENKILÖSTÖN HARKINTAVALLASTA	117

LÄHTEET

Kirjallisuus

Alexy, Robert (kääntäjä Rivers, Julian): A Theory of Constitutional Rights. Oxford University Press Inc., New York 2002.

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Juva 1989.

Arajärvi, Pentti: Oikeus sivistykseen – Sivistykselliset perusoikeudet, oppivelvollisuus ja oikeuksien toteutumisen takeet. Tampere 1994.

Arajärvi, Pentti: Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet, Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Joensuu 2006.

Arajärvi, Pentti – Aalto-Setälä, Merja: Opetuslainsäädännön käsikirja. Helsinki 2004.

Blomberg, Seija: Noviisiopettajana peruskoulussa – Aloittelevien opettajien autenttisia kokemuksia ensimmäisestä opettajavuodesta. Helsinki 2008.

Etelä-Suomen lääninhallituksen sivistysosaston julkaisuja 1/2005: Oppilashuolto, järjestyksenpito ja kurinpito perusopetuksen kouluissa 2001–2004. Hämeenlinna 2005.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Kadonneen työrauhan metsästys – kurinpitokeinot peruskoulussa. Teoksessa Tuominen, Tia (toim.): Avoin, tehokas ja riippumaton: Juhlakirja Olli Mäenpää 60 vuotta, s. 39–54. Helsinki 2010.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis 4/2011, s. 510–525.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Hämeenlinna 2012. (Hakalehto-Wainio 2012 a)

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Turvallisen oppimisympäristön toteutumisen oikeudellisista haasteista peruskoulussa. Lakimies 2/2012, s. 238–258. (Hakalehto-Wainio 2012 b)

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa, s. 17–52. Viro 2013.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Helsinki 2011. Saatavilla e-kirjana osoitteesta <http://fokus.talentum.fi/teos/pe111>.

Harjula, Heikki – Prättälä, Kari: Kuntalaki – tausta ja tulkinnat. Helsinki 2012.

Hirvonen, Ari: Oikeuden ja lainkäytön teoria. Helsinki 2012.

Hirvonen, Kalervo – Mäkinen, Eija: Kunnallinen viranhaltija – Oikeudellisen aseman sääntely. Helsinki 2006.

Holopainen, Pirkko – Järvinen, Ritva – Kuusela, Jorma – Packalen Petra: Työrauha tavaksi – Kohtaaminen, toimintakulttuuri ja pedagogiikka koulun arjessa. Helsinki 2009.

Husa, Jaakko – Pohjolainen, Teuvo: Julkisen vallan oikeudelliset perusteet – johdatus julkisoikeuteen. 2. uudistettu painos. Helsinki 2008.

Hämäläinen, Kauko – Taipale, Atso – Salonen, Mikko – Nieminen, Tapani – Ahonen, Jukka: Oppilaitoksen johtaminen. 2002 Porvoo.

Hökkä, Päivi – Vähäsantanen, Katja – Saarinen, Jaana: Toimijuuden tilat ja tunnot – opettajien muuttuva työ koulutusorganisaatioissa. Teoksessa Collin, Kaija – Paloniemi, Susanna – Rasku-Puttonen, Helena – Tynjälä, Päivi (toim.): Luovuus, oppiminen ja asiantuntijuus, s. 141–159. Helsinki 2010.

Ilmonen, Kaj – Jokinen, Kimmo: Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylä 2002.

Johnson, Peter – Pennanen, Aatto: Johdanto. Teoksessa Pennanen, Aatto (toim.): Koulun johtamisen avaimia, s. 13–24. Juva 2007.

Kangas, Urpo: Lesken oikeudellinen asema: oikeusdogmaattinen tutkimus lesken sosiaaliturvan laajuudesta. Vammala 1982.

Kari, Jouko – Heikkinen, Hannu L. T: Opettajaksi kasvaminen. Teoksessa Kari, Jouko – Moilanen, Pentti – Räihä, Pekka (toim.): Opettajan taipaleelle, s. 41–60. Jyväskylä 2001.

Korkeakivi Riitta: Lomautusten vähättely saa jo riittää. Opettaja 34/2014, s. 6–7.

Kotkas, Toomas: Hallinto-oikeudellisen harkintavaltaopin päivitys kotimaisen sosiaali-oikeudellisen lainsäädännön valossa. Lakimies 6/2011, s. 1130–1151.

Kulla, Heikki: Hallintomenettelyn perusteet. Helsinki 2012. Saatavilla e-kirjana osoitteesta <http://haku.suomenlaki.com/#//Book/Book/%252FKIRJAT%252FVERKKOKIRJAT%252F978-952-14-1858-7.xml/toc>.

Kuusisto, Riikka: Laatu perusopetuksessa. Juva 2013.

Kyllönen, Tarmo – Rickman, Arto: Henkilöturvallisuus koulussa – Vaarallisen käytöksen ennakointi ja hallinta. Juva 2011.

Laakso, Seppo: Lainopin teoreettiset lähtökohdat. Tampere 2012.

Lahtinen, Matti – Lankinen, Timo: Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. Tallinna 2010.

Lahtinen, Niina: Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu. Vantaa 2011.

Lavapuro, Juha: Perusoikeusargumentaation kontrolloitavuudesta. Teoksessa Heinonen, Tuuli – Lavapuro, Juha (toim.): Oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen, ihmisoikeuksien murroksesta kansainväliseen vuorovaikutukseen, s. 143–177. Vantaa 2012.

Lindroos-Hovinheimo, Susanna: Oikeuden rajoilla. Helsinki 2014.

Luukkainen, Olli: Opettajuus – ajassa elämistä vai suunnan näyttämistä?. Tampere 2004.

Martikainen, Timo: Inhimillinen tekijä. Opettaja eettisenä ajattelijana ja toimijana. Joensuu 2005.

Mustonen, Kari: Määräysten ja ohjeiden välittäjästä koulun kehittäjäksi. Teoksessa Pennanen, Aatto (toim.): Koulun johtamisen avaimia, s. 53–72. Juva 2007.

Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Helsinki 2003. Saatavilla e-kirjana osoitteesta <http://verkkokirjahylly.talentum.fi/teos/03ju349571>.

Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Helsinki 2008. Saatavilla e-kirjana osoitteesta <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/7456>.

Mäntylä, Niina: Karttakepistä kasvatuskeskusteluun: Lainmukainen kurinpito koulussa tänään. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa, s. 241–267. Viro 2013.

Opetushallitus – Onnismaa, Jussi: Opettajien työhyvinvointi – Katsaus opettajien työhyvinvointitutkimuksiin 2004–2009. Helsinki 2010.

Paloniemi, Susanna – Rasku-Puttonen, Helena – Tynjälä, Päivi: Asiantuntijuudesta identiteettiin – Anneli Eteläpellon tutkimuspolkuja. Teoksessa Collin, Kaija – Paloniemi, Susanna – Rasku-Puttonen, Helena – Tynjälä, Päivi (toim.): Luovuus, oppiminen ja asiantuntijuus, s. 13–37. Helsinki 2010.

Poutala, Markku: Opettajan valta ja vastuu. Juva 2010.

Räikkä, Juha: Ammattietiikan merkitys. Teoksessa Karjalainen, Sakari – Launis, Veijo – Pelkonen, Risto – Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat, s. 82–91. Tampere 2002.

Saarnilehto, Ari: Vahingonkorvauslaki – Käytännön kommentaari. Helsinki 2007. Saatavilla e-kirjana osoitteesta <http://helios.uta.fi:2154/kirjat/7457.pdf>.

Saaristo, Kimmo – Jokinen Kimmo: Sosiologia. Helsinki 2008.

Salminen, Jari: Koulun pirulliset dilemmat. Hämeenlinna 2012.

Salovaara, Reija – Honkonen, Tiina: Rakenna hyvä luokkahenki. Porvoo 2011.

Salovaara, Reija – Honkonen, Tiina: Voi hyvin, opettaja!. Juva 2013.

Saraviita, Ilkka: Suomalainen perusoikeusjärjestelmä. Helsinki 2005.

Sulkunen, Pekka: Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia. Juva 1998.

Suopohja, Heikki – Liusvaara, Lauri: Oikeudellinen vastuu opetustoimessa. Helsinki 2009.

Tolonen, Hannu: Oikeuslähdeoppi. Vantaa 2003.

Tuori, Kaarlo: Julkisesta yksityiseen: rajoituksia ja edellytyksiä. Teoksessa Kangas, Urpo (toim.): Oikeustiede–Judisprudentia XXXI, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja, s. 295–353. Jyväskylä 1998.

Tuori, Kaarlo: Oikeuden ratio ja voluntas. Helsinki 2007.

Uusikylä, Kari: Hyvä, paha opettaja. Jyväskylä 2006.

Uusikylä, Kari – Atjonen, Päivi: Didaktiikan perusteet. Helsinki 2005.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Vantaa 2001.

Vitikka, Erja – Salminen, Jaanet – Annevirta, Tiina: Opetussuunnitelma opettajankoulutuksessa, opetussuunnitelman käsittely opettajankoulutusten opetussuunnitelmissa, tilannekatsaus – kesäkuu 2012. Helsinki 2012. Saatavilla osoitteesta http://www.oph.fi/download/141692_Opetussuunnitelma_opettajankoulutuksessa.PDF

Vulkko, Eija: Päätöksenteko osana koulun johtamista, opettajien kollegiaalisuutta etsimässä. Teoksessa Pennanen, Aatto (toim.): Koulun johtamisen avaimia, s. 105–127. Juva 2007.

Vuorikoski, Marjo – Törmä, Sirpa – Virkari, Sinikka: Opettajan vaiettu valta. Tampere 2003.

Lainvalmisteluaineisto:

HE 30/1982 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle Peruskoululaiksi ja lukiolaiksi sekä niihin liittyväksi lainsäädännöksi.

HE 291/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle valtion virkamieslaiksi ja laiksi valtion virkaehtosopimuslain muuttamisesta

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan mietintö 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 86/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 28/2001 vp. Hallituksen esitys laiksi yksityisistä turvallisuuspalveluista sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 54/2001 vp. Hallituksen esitys laiksi säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä sekä laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 205/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 70/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

Sivistysvaliokunnan mietintö 18/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

HE 66/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

Perustuslakivaliokunnan lausunto 35/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta

aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

Sivistysvaliokunnan mietintö 10/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

Virallislähteet

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010. Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2010:27.

Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus Suomessa 2014. Ihmisoikeuskeskuksen selvitys ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen tilasta Suomessa.

Kouluhyvinvointityöryhmän muistio 2005. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:27.

OAJ:n opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet 2010. Saatavilla osoitteesta <http://www.oaj.fi/cs/oaj/neuvottelukunnan%20julkaisut>.

Oppilaitosten turvallisuus – työryhmän loppuraportti. Sisäinen turvallisuus. Sisäministeriön julkaisuja 40/2009.

Perusopetuksen laatukriteerit 2012. Opetusministeriön julkaisuja 2012:29.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallituksen määräys 1–3/011/2004.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010. Opetushallituksen määräykset ja ohjeet 2011:20.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutos 2014. Opetushallituksen määräys 4/011/2014.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset -verkkojulkaisu – Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset -tietokantataulukko. Saatavilla osoitteesta <http://stat.fi/til/kjarj/index.html>, viitattu 9.9.2014.

Valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi rikosentorjuntaohjelmaksi, julkaistu 4.3.1999. Saatavilla osoitteesta <http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1148038273750.html>.

Oikeustapaukset:

Tuomioistuimet

Helsingin HO 08.11.2005 Dnro R 05/2253

Eduskunnan oikeusasiamies ja apulaisoikeusasiamies

EOAK 31.12.2003 Dnro 2479/4/02

EOAK 7.11.2011 Dnro 3263/4/10

AOA 27.4.2009 Dnro 1788/4/07

AOK 30.7.2010 Dnro OKV/166/1/2008

Aluehallintovirastot

ISAVI-2010200275/Op-13

LSAVI-2010-701/Op-13

Koulujen järjestyssäännöt ja suunnitelmat:

Joensuun Pyhäselän koulun työrauhan ylläpito 2014. Saatavilla osoitteesta <http://www.joensuu.fi/documents/11127/119932/Pyh%C3%A4sel%C3%A4n+koulun+ty%C3%B6rauhan+yll%C3%A4pito/e38c37fe-1e40-4c4c-8cc8-7d465ee3c3e7>, luettu 25.10.2014.

Kurikan Paulaharjun koulun säännöt 2014–2015. Saatavilla osoitteesta <http://www.paulaharjunkoulu.fi/index.php/koulun-arki/saannot-ja-kurinpito>, luettu 25.10.2014.

Kuusamon perusopetuksen yhteiset järjestyssäännöt 2011. Saatavilla osoitteesta <http://www.kuusamo.fi/Resource.phx/sivut/sivut-kuusamo/nilonkoulu/jarjestyssaannot.htx>, luettu 25.10.2014

Lappeenrannan ohje peruskouluille muun muassa kurinpitotoimien käyttämistä varten 2014. Saatavilla osoitteesta <http://www.lappeenranta.fi/loader.aspx?id=3c13a5f9-3eb5-42ca-bf5a-83341a5afc33>, luettu 25.10.2014.

Rauman toimintaohje kurinpitotilanteissa. Saatavilla osoitteesta http://www.rauma.fi/opetus/tukipalvelut/Oppilashuollon_suunnitelma/Opettaja_Rehtori/Toiminta_kurinpitotilanteissa.htm, luettu 25.10.2014.

Siilinjärven perusopetuksen oppilashuollon suunnitelma 2014. Saatavilla osoitteesta http://www.siilinjärvi.fi/kunta/fi/liitetiedostot/opetus_ja_koulutus/koulutoimisto/muut_julkaisut/Oppilashuollon_suunnitelma_LV_2013-2014.pdf, luettu 25.10.2014.

Tampereen Lielahden koulun järjestyssäännöt 2013. Saatavilla osoitteesta
http://lielahdenkoulu.yhdistysavain.fi/@Bin/180484/J%C3%A4rjestyss%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6t_p%C3%A4ivitys_7+3+2013.pdf, luettu 25.10.2014.

Tampereen Liisanpuiston koulun järjestyssäännöt 2014. Saatavilla osoitteesta
<http://liisanpuistonkoulu.yhdistysavain.fi/tietoa-koulusta/jarjestyssaannot/>, luettu 25.10.2014.

Tampereen Sammon koulun järjestyssäännöt 2013. Saatavilla osoitteesta
<http://koulut.tampere.fi/sampo/jarjestyssaannot.htm>, luettu 25.10.2014.

Tampereen Tesoman koulun järjestyssäännöt 2014–2015. Saatavilla osoitteesta
<http://koulut.tampere.fi/tesoma/jarjestys.htm>, luettu 25.10.2014.

Muut:

Helsingin yliopiston opinto-opas – Käyttätymistieteellinen tiedekunta –
Opettajankoulutuslaitos, aineenopettajan koulutus 2014–2015 – tutkintorakenne – 68362
Syventävä harjoittelu. Saatavilla osoitteesta <https://weboodi.helsinki.fi/hy/>, luettu 10.10.2014.

Opetushallinnon tutkinnon tutkintovaatimukset (49/011/2010) – tutkinnon rakenne ja
sisältöalueet. Saatavilla osoitteesta
http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/opetushallinnon_tutkinnon_perusteet, luettu 10.10.2014..

Opetusharjoittelijan opas 2014–2015. Tampereen yliopiston normaalikoulu:
Opetusharjoittelijan opas, aineenopettajakoulutus 2015–2015. Saatavilla osoitteesta
http://www.uta.fi/normaalikoulu/opettajaharjoittelu/aineenopettajakoulutus/Opetusharjoittelijan_opas_2014-2015_aokoulutus.pdf, luettu 10.10.2014..

Praktikumikäsikirja 2014. Helsingin yliopisto – Käyttätymistieteellinen tiedekunta –
Opettajankoulutus: Praktikumikäsikirja 2014, Studia Pædagogica 33. Saatavilla osoitteesta
<http://www.helsinki.fi/behav/praktikumikasikirja/index.htm>, luettu 10.10.2014..

Tampereen yliopiston opetusohjelma 2014–2015 – Kasvatustieteiden yksikön opettajan
pedagogiset opinnot – PEDA6 Laajentava harjoittelu. Saatavilla osoitteesta
<https://www10.uta.fi/opas/opetusohjelma/marjapuuro.htm?id=25612>, luettu 10.10.2014.

1 JOHDANTO

1.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄNÄ HARKINTAVALTA OJENTAMISTILANTEESSA

1.1.1 Tavoitteena opiskeluympäristön turvaaminen

Suomen perustuslain (731/1999) 16 §:ssä opetus turvataan jokaiselle maksuttomana perusoikeutena. Perusopetus subjektiivisena perusoikeutena velvoittaa julkisen vallan tarjoamaan koulutusta oppivelvollisille sekä se velvoittaa koulun henkilökunnan turvaamaan koulun fyysisen ja psyykkisen ympäristön sellaiseksi, että oppilaan oikeus opetukseen säilyy. Opettajan ja rehtorin on varmistettava, että oppilaat saavat oppia ja toimia koulussa ilman häiriötä tai turvallisuuden vaarantumista. Oikeuden turvaaminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää, sillä opetuksen häiriötilanteet ja opetustilanteen rauhoittamiseksi erilaiset kurinpitotilanteet ovat nykyisin osana koulujen arkea¹. Tämän johdosta lainsäätäjä on lisännyt lainsäädännöllä opetushenkilöstön toimivaltaa, mikä on vaikuttanut opetushenkilöstön toimintavaltuuksiin sekä heidän harkintavaltaansa tällaisissa tilanteissa.

Perusopetuslakia (628/1998) on täydennetty turvallisen opiskeluympäristön edellytysten parantamiseksi 2000-luvulla kaksi kertaa. Lakia täydennettiin, koska aiempaa enemmän haluttiin korostaa lasten ja nuorten kehitykseen liittyvien vaikeuksien ennalta ehkäisemistä ja varhaista puuttumista sekä edistää hyvää oppimista ja oppilaiden psyykkistä ja fyysistä terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia². Hallituksen esityksen mukaan lasten ja nuorten hyvinvoinnissa oli tapahtunut merkittäviä muutoksia, ja osalle lapsista ja nuorista oli kasautunut sellaisia ongelmia, jotka näkyivät mm. oppimiseen liittyvinä vaikeuksina ja sosiaalisen hyvinvoinnin heikkenemisenä. Kouluissa ilmeni aiempaa enemmän erilaisia oppimisympäristöjen turvallisuutta vaarantavia tekijöitä kuten kiusaamista, oppituntien vakavaa häirintää, oppilaiden keskinäistä väkivaltaa ja opettajaan kohdistuvana uhkailua. Tällaiset uhat muodostavat esteen oppilaiden oppimiselle, terveydelle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille koulupäivän aikana.³ Kurinpitokeinoja lisäämällä haluttiin tarjota opettajille ja rehtorille toimivaltaa turvata perusopetuksen sekä työrauha että oppilaiden turvallisuus

---

¹ HE 205/2002 vp, s. 11–12.

² HE 205/2002 vp, s. 1.

³ HE 205/2002 vp, s. 11–12.

entistä tehokkaammin⁴. Kurinpitokeinoilla pyritään turvaamaan paitsi oppilaiden myös opettajien työrauha, sillä turvallinen oppimisympäristö on perusta myös koulujen opettajien laadukkaalle ja tulokselliselle toiminnalle.

Toimivallan lisäykset ovat aiheuttaneet sen, että opettajan ja rehtorin työtä tarkastellaan kurinpitoon liittyen tarkemmin viranhaltijuuden näkökulmasta. Perinteisesti opetushenkilöstön ammattiasemaa on tarkasteltu opettamisen asiantuntijan näkökulmasta. Viranhaltijoilla on velvollisuus toteuttaa toimintaansa lakien, säädösten ja määräysten mukaan, kun taas opettamisen asiantuntijoilla on hyvinkin moninaiset ja mielikuvitukselliset mahdollisuudet toteuttaa opetustaan. Tällainen näkökulman muutos luo haasteen rehtorille ja opettajalle turvata koulujen työrauhan siten, että toiminta turvaa kaikkien tilanteessa olevien oikeudet säännellyllä ja tarkoitetulla tavalla.

1.1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus

Jokaisella perusopetuksen käyneellä on kokemusta opettajasta ja rehtorista sekä mielipide heidän ammatistaan, kuten siitä, millainen on hyvä opettaja. Rehtorin ja opettajan professiota tarkastellaan usein ensisijaisesti kasvattamisen ja opettamisen asiantuntijuuden näkökulmasta. Kuitenkin kasvatuksen asiantuntijuuden lisäksi he ovat viranhaltijoita virkavastuulla. Tämä näkökulma on korostunut perusopetuksen häiriötilanteiden sekä perusopetuslain kurinpitosäännösten tuomien toimivallan lisäysten myötä ja aiheuttanut yhteiskunnallista keskustelua.

Perusopetuksen työrauha sekä opetushenkilöstön kurinpitoon liittyvä toimivalta ovat olleet mediassa keskustelun kohteena muun muassa Vantaankosken yläasteella tapahtuneen kalapala-kohun⁵ sekä Alppilan yläkoulun opettajan voimakeinojen käytön aiheuttaman kohun johdosta⁶. Kurinpitotilanteessa rehtorin ja opettajan ammattitaitoa mitataan ensisijaisesti oikeudellisista lähtökohdista käsin, sillä he käyttävät tilanteessa tosiasiallista julkista valtaa ja heidän tulee turvata kurinpitoa harkitessaan oppilaiden, itsensä ja muihin

---

⁴ He 66/2013 vp, s. 1 ja 31.

⁵ Ks. Ilta-Sanomien uutisointi kalapuikko-kohusta: <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288335253759.html>, luettu 26.9.2014.

⁶ Ks. Helsingin Sanomien uutisointia asiasta: <http://www.hs.fi/kotimaa/aihe/opettajanpotkutalppilassa/>, luettu 26.9.2014.

tilanteeseen liittyvien henkilöiden oikeudet parhaalla mahdollisella tavalla. Tämä ei kuitenkaan ole ongelmatonta ottaen huomioon, että opetushenkilöstön koulutus ei ole oikeudellinen ja muutos oikeudellisen ajattelun korostumiseen on tapahtunut hiljattain.

Tutkin pro gradu -työssäni rehtorin ja opettajan harkintavaltaa perusopetuksen ojentamistoimia vaativissa tilanteissa. Keskityn sellaisiin tilanteisiin, joissa oppilas häiritsee opetusta tai muuta koulun toimintaa tai vaarantaa muiden turvallisuuden siten, että rehtorin ja/tai opettajan on sovellettava tosiasiallista julkista valtaa tilanteen rauhoittamiseksi. Keskityn sellaisiin tilanteisiin, joissa rehtorin tai opettajan on tehtävä päätös hyvinkin nopeasti tilanteen ollessa käynnissä. Näistä tosiasiallisen julkisen vallan keinoista käytän työssäni yhteisnimitystä ojentamiskeinot. Tutkin sitä, millaisista oikeudellisista ja muista osasista harkintavalta tällaisissa tilanteissa koostuu ja millaiset ovat rehtorin ja opettajan harkintavallan rajat. Rajaan tarkasteluni perusopetuksen opetushenkilöstöön, sillä perusopetuksen oppilailla on subjektiivinen oikeus opetukseen ja he ovat alaikäisiä. Nämä seikat tuovat tarkasteluun sellaisia oikeudellisia piirteitä, jotka vaikuttavat opetushenkilöstön harkintavaltaan toisen asteen oppilaitosten kurinpitotilanteista poikkeavalla tavalla.

Opetushenkilöstön rajaan tutkimuksessani tarkoittamaan koulun opettajaa ja rehtoria, jotka toimivat koulussa virkavastuulla ja joilla näin ollen on toimivalta käyttää julkista valtaa. Käytän rehtorista ja opettajista yhteisnimitystä opetushenkilöstö ellei nimenomaisesti rehtorin ja opettajan vastuut tai tehtävät eroa toisistaan kyseisessä tilanteessa. Koulun henkilöstö -termillä tarkoitan koko koulun henkilöstöä, johon rehtorin ja opettajien lisäksi kuuluvat koulunkäyntiavustajat, siistijät ja keittiöhenkilökunta. Kouluyhteisön käsitteellä viitataan koulun henkilöstön lisäksi sekä oppilaisiin että heidän huoltajiinsa. Opetuksen järjestäjän velvollisuuksia ja toimivaltaa tarkastellessani rajaan näkökulmani kuntaan, sillä kunta on opetuksen järjestäjistä yleisin.

Tutkimuskysymykseni on:

Millaiset ovat opettajan ja rehtorin harkintavallan rajat perusopetuksen ojentamistilanteessa?

Tutkimuskysymykseeni sisältyy seuraavat kysymykset:

Miten harkintavaltaa rajaavat eri säännökset ja muut normit sekä tosiasialliset tekijät, ja miten nämä muodostuvat opettajan ja rehtorin harkintavallan kokonaisuudeksi? Miten oikeudelliset normit ja tosiasialliset seikat suhteutuvat toisiinsa ojentamistilanteessa? Millainen vaikutus tosiasiallisilla tekijöillä on opetushenkilöstön mahdollisuuksiin toimia ojentamistilanteessa lainmukaisesti?

Tutkimuskysymyksilläni selvitän opetushenkilöstön harkintavallan eri osatekijöitä. Tarkoitukseni on tuottaa sellaista harkintavaltaa täsmentävää tietoa, josta voisi olla hyötyä sekä opetushenkilöstölle käytännössä että opetustoimen parissa työskenteleville. Parhaimmillaan tutkimukseni antaa eri opetustoimen toimijoille edellytyksiä huolehtia entistä paremmin perusopetuksen turvallisesta opiskeluympäristöstä.

1.1.3 Perusopetuslain ojentamiskeinot

Suomen lainsäädännössä oppivelvollisen eri kurinpitotoimet voidaan jakaa ojentamis- ja kurinpitokeinoihin. Ojentamiskeinoina voidaan tarkastella luokasta poistamista lopputunniksi sekä jälki-istuntoa. Kurinpitokeinoina voidaan tarkastella oppilaalle annettavaa kirjallista varoitusta sekä määräaikaista erottamista. Edellä mainitut keinot ovat niiden ankaruusjärjestyksessä.⁷ Lakimuutoksen (477/2003) myötä perusopetuslain 36 §:än lisättiin uusi säännös oppilaan opetukseen osallistumisen epäämisestä. Tämä kurinpitoon liittyvä keino on tarkoitettu sellaisia äärimmäisen poikkeuksellisia tilanteita varten, joissa oppilas vaarantaa muiden oppilaiden tai koulussa työskentelevien turvallisuuden taikka häiritsee kohtuuttomasti opetusta tai siihen liittyvää toimintaa. Kyseessä on hallituksen esityksen mukaan turvaamistoimenpide eikä toimea ole tarkoitus käyttää tavanomaisena ojentamiskeinona.⁸ Lakimuutoksella (1267/2013) perusopetuslakiin lisättiin opetushenkilöstölle toimivalta ottaa oppilaalta opetusta häiritsevä tai turvallisuutta vaarantava esine tai aine haltuun sekä mahdollisuus tarkastaa oppilaan tavarat. Sinänsä nämä eivät ole varsinaisia kurinpitotoimia vaan mahdollisuuksia ennalta ehkäistä oppimisympäristön häiriöttömyyttä ja turvallisuutta. Muita kuin näitä edellä mainittuja lakiin

---

⁷ Lahtinen 2011, s. 264.

⁸ HE 205/2002 vp, s. 17 ja 25.

perustuvia kurinpitokeinoja ei saa käyttää. Oppilasta saa kuitenkin nuhdella ja puhutella sellaisen moitittavan käyttäytymisen perusteella, joka ei edellytä kurinpitotoimia.⁹

Keskityn tässä tutkimuksessa tilanteisiin, joissa oppilas häiritsee opetusta tai muuta koulun toimintaa tai uhkaa turvallisuutta siten, että rehtorin ja/tai opettajan on tehtävä päätös toimenpiteistä tilanteen rauhoittamiseksi hyvinkin lyhyessä ajassa. Käytän näistä toimenpiteistä yhteisnimitystä ojentamiskeinot. Vaikka tässä tutkimuksessa käsiteltävät keinot eivät kaikki ole puhtaasti jälkikäteistä ojentamista, vaan myös ennaltaehkäiseviä tai tilanteen rauhoittamiskeinoja, liittyvät ne ojentamisen kautta järjestyksen ylläpitoon, mistä syystä ojentamis-nimitystä on perusteltua käyttää. Perusopetuslain 36 §:ssä säännellään tällaisissa tilanteissa opetushenkilöstön mahdollisista eri ojentamistoimista:

Opetusta häiritsevä oppilas voidaan määrätä poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan, taikka koulun järjestämästä tilaisuudesta.

Oppilaan osallistuminen opetukseen voidaan evätä enintään jäljellä olevan työpäivän ajaksi, jos on olemassa vaara, että toisen oppilaan taikka koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus kärsii oppilaan väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi taikka opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti oppilaan häiritsevän käyttäytymisen vuoksi.

Edellä mainittujen kurinpitotoimien lisäksi perusopetuslain 36 b § sääntelee häiritsevän tai turvallisuutta vaarantavan oppilaan poistamisesta sekä rehtorin ja opettajan oikeudesta käyttää voimakeinoja tarvittaessa:

Rehtorilla ja opettajalla on oikeus poistaa luokkahuoneesta tai muusta opetustilasta taikka koulun tilaisuudesta oppilas, joka ei noudata 36 §:n 2 momentissa tarkoitettua poistumismääräystä. Rehtorilla ja opettajalla on myös oikeus poistaa koulun alueelta oppilas, joka ei poistu saatuaan tiedon 36 §:n 3 momentissa tarkoitettua opetuksen epämisestä.

---

⁹ Lahtinen – Lankinen 2010, s. 316.

Jos poistettava oppilas koettaa vastarintaa tekemällä välttää poistamisen, rehtorilla ja opettajalla on oikeus käyttää sellaisia oppilaan poistamiseksi välttämättömiä voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina oppilaan ikä ja tilanteen uhkaavuus tai vastarinnan vakavuus sekä tilanteen kokonaisarviointi huomioon ottaen.

Pykälän mukaan rehtorin tai opettajan on siis ensin annettava poistumismääräys, jonka noudattamatta jättäminen ja oppilaan vastarinnan tekeminen voivat antaa rehtorille ja opettajalle toimivallan poistaa voimakeinoin oppilas tilasta¹⁰. Hallituksen esityksen mukaan sellaisissa poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa häiritsevä tai turvallisuutta vaarantava oppilas ei noudata hänelle annettua poistumismääräystä, ja muiden oppilaiden oikeus opetukseen tai turvallisuuteen vaatii välittömiä toimenpiteitä, opetushenkilöstöllä tulee olla oikeus poistaa oppilas oppitunnilta tai koulun tilaisuudesta. Vastaavanlainen tilanne voi syntyä, jos oppilas, jonka osallistuminen jäljellä olevan työpäivän ajaksi on evätty, ei suostu noudattamaan määräystä.¹¹

Opettajalle ja rehtorille annettiin vuoden 2014 perusopetuslain lakimuutoksella toimivalta tietyissä välittämättömissä tilanteissa tarkastaa oppilaiden tavarat sekä ottaa haltuun oppilaiden omaisuutta oppituntien rauhoittamiseksi ja turvallisen opiskeluympäristön turvaamiseksi. Perusopetuslakiin lisättiin 36 d §, jossa säännellään esineiden ja aineiden haltuunotosta sekä opetushenkilöstön toimivallasta käyttää tarvittaessa voimakeinoja turvallisuutta vaarantavissa tilanteissa:

Rehtorilla tai koulun opettajalla on yhdessä tai erikseen oikeus työpäivän aikana ottaa haltuunsa oppilaalta 29 §:n 2 momentissa tarkoitettu kielletty esine tai aine tai sellainen esine tai aine, jolla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista.

Jos haltuun otettavaa esinettä tai ainetta hallussaan pitävä oppilas koettaa vastarintaa tekemällä välttää haltuun ottamisen, rehtorilla tai koulun opettajalla on oikeus käyttää sellaisia esineen tai aineen haltuun ottamiseksi välttämättömiä voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina oppilaan ikä ja tilanteen uhkaavuus

---

¹⁰ Huomion arvoista on se, että rehtori ja opettaja voivat ojentamiskeinona määrätä oppilaan poistumaan tilasta, mutta he eivät saa voimakeinoin estää oppilaan poistumista luokasta tai koulun alueelta.

¹¹ HE 205/2002 vp, s. 18.

tai vastarinnan vakavuus sekä tilanteen kokonaisarviointi huomioon ottaen. Oikeus käyttää voimakeinoja koskee vain oppilaan omaa tai muiden turvallisuutta vaarantavia esineitä tai aineita sekä esineitä tai aineita, joita käytetään oppimisen tai opetuksen häiritsemiseen.

Perusopetuslain 36 e §:ssä säännellään opetushenkilöstön oikeudesta tarkastaa oppilaan tavarat:

Koulun opettajalla ja rehtorilla on työpäivän aikana oikeus tarkastaa oppilaan mukana olevat tavarat, oppilaan hallinnassa olevat koulun säilytystilat ja päällisin puolin hänen vaatteensa, sellaisen 29 §:n 2 momentissa tarkoitetun kielletyn esineen tai aineen haltuun ottamiseksi, jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta, jos tällaisen esineen tai aineen hallussa pito on ilmeistä ja oppilas pyynnöstä huolimatta kieltäytyy niitä luovuttamasta tai ei luotettavasti osoita, ettei hänen hallussaan niitä ole.

Ennen lakimuutosta opetushenkilöstöllä ei ollut toimivaltaa puuttua oppilaiden tavaroihin ilman oppilaan omaa tai huoltajan suostumusta. Mikäli huoltajaa ei tavoitettu eikä oppilas suostunut luovuttamaan vaaralliseksi luokiteltavaa tai opetusta häiritsevää esinettä, oli rehtorin tai opettajan harkittava, poistetaanko oppilas luokasta tai muusta opetustilasta. Lakimuutoksella haluttiin antaa rehtorille ja opettajalle toimivalta puuttua oppilaan toimintaan tällaisessa tilanteessa myös muulla tavoin kuin rangaistuskeinoilla.¹² Vaikka esineiden haltuun ottaminen tai tavaroiden tarkistaminen eivät ole rangaistuksen luonteisia keinoja, ovat ne kurinpitotilanteen kannalta oleellisia keinoja opiskeluympäristön rauhoittamiseksi. Samalla niillä puututaan oppilaan oikeuksiin kurinpitotoimien kaltaisesti.

Edellä mainittujen lisäksi opetushenkilö voi määrätä oppilaan jälki-istuntoon, antaa oppilaalle kirjallisen varoituksen sekä erottaa tämän määräaikaaisesti. Tässä tutkimuksessa ei tarkastella näitä kurinpitokeinoja, koska niiden antamiseen tarvitaan lain 36 a §:n mukaan päätös. Päätöksellä viitataan kirjalliseen hallintopäätökseen, jonka tekoon liittyvä aika sekä tarvittavat menettelyt vahvistavat opetushenkilön harkintamahdollisuuksia. Ennen päätöksen antamista tulee opetushenkilön muun muassa kuulla oppilasta sekä hänen

---

¹² He 66/2013 vp, s. 46–47.

huoltajaansa, ja hänellä on myös mahdollisuus tarvittaessa kysyä neuvoa kollegaltaan tai esimerkiksi kunnan asianajajalta. Tilanteessa opetushenkilön harkintavalta eroaa tosiasiallisen julkisen vallan käytöstä siten, että hänellä on mahdollisuus pohtia päätöstään eri kanteilta ajan kanssa.

Ojentamistilanteessa opetushenkilöstö käyttää tosiasiallista julkista valtaa, ja heidän on tehtävä päätös ojentamiskeinojen käytöstä kirjalliseen päätöstilanteeseen verrattuna hyvin lyhyessä ajassa. Päätös käyttää ojentamiskeinoja tulee tehdä aina tilanteen ollessa käynnissä. Opetustilanteessa opetushenkilö toimii usein yksin, jolloin hänellä ei ole mahdollisuutta kysyä neuvoa kollegoiltaan. Jotta opetushenkilö voi tehdä tilanteessa kaikkien oikeudet parhaiten toteuttavan päätöksen, tulee hänellä olla jo etukäteen tieto ja osaaminen siitä, mitkä ovat opetushenkilön harkintavallan rajat ojentamistilanteessa.

Vaikka opetusta häiritsevän oppilaan esimerkiksi tavaran haltuunotto tai hänen määräämisensä poistumaan luokasta jäljellä olevan oppitunnin ajaksi ovat oppilaan ojentamiskeinoja, ovat ne kuitenkin ensi sijassa toimia toisten oppilaiden ja kouluyhteisössä työskentelevien työrauhan turvaamiseksi¹³. Myös opetukseen osallistumisen epääminen oppilaalta turvaamiskeinona tähtää toisten turvallisuuden turvaamiseen. Perusopetuslain 29 §:n mukaan *opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön*. Opiskeluympäristön tulee olla sellainen, että se tukee oppilaan kasvua ja oppimista. Sen on oltava fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti turvallinen ja tuettava oppilaan terveyttä. Tavoitteena on avoin, rohkaiseva, kiireetön ja myönteinen ilmapiiri, jossa sekä oppilailla, opettajilla että muulla koulun henkilökunnalla on hyvä työskennellä.¹⁴

---

¹³ Lahtinen – Lankinen 2010, s. 315.

¹⁴ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 18.

1.2 HARKINTAVALTA NORMIEN JA TOSIASIASEIKKOJEN KOKONAISUUTENA

1.2.1 Harkintavallan koostaminen kokonaisuudeksi

Ojentamistilanteessa opetushenkilöstö soveltaa oikeussäännöstä juuri kyseessä olevaan tilanteeseen. Päätöksen käyttää ojentamiskeinoja ja voimakeinoja on perustuttava lain tasoiseen toimivallan määrittelevään normiin sekä valitun keinon on perustuttava lain tasoiseen säännökseen. Koska lain säännös on abstrakti, tulee opetushenkilöstön huomioida lakia soveltaessaan myös soveltamista koskevat oikeudelliset rajoitukset, kuten perus- ja ihmisoikeudet, lapsen oikeudet ja yleiset hallinto-oikeudelliset periaatteet. Päätöksentekoa voivat ohjata myös erilaiset oikeudelliset ja oikeuden ulkopuoliset soveltamismääräykset ja -ohjeet sekä muut normatiiviset ohjeet.¹⁵

Jotta opetushenkilöstö voi tehdä kaikki nämä eri elementit sisältävän ja kaikkien oikeudet parhaiten optimoivan päätöksen, on opetushenkilöstöllä harkintavaltaa toimia tilanteessa parhaalla mahdollisella tavalla. Oikeudellista harkintaa tarvitaan silloin, kun tilanteessa sovellettava oikeusohje sisältää useampia tulkintamahdollisuuksia¹⁶. Tilanteeseen vaikuttavat normien ja ohjeiden monet tosiasialliset seikat, jotka rajaavat opetushenkilöstön harkintaa. Lähtökohtana on, ettei perusopetuksen ojentamistilanne ole koskaan yksiselitteistä, suoraa kurinpitosäännöksen soveltamista, vaan siihen liittyy aina muun muassa hallinto-oikeudellisten periaatteiden sekä tosiasiallisten seikkojen huomioiminen, jotka edellyttävät tilannekohtaista harkintaa julkisen vallan oikeudenmukaiseksi käyttämiseksi.

Tutkimuksen lähtökohtana on purkaa opetushenkilöstön harkintavalta sen osatekijöihin – niihin palasiin, joista se koostuu ja saada tätä kautta kuva harkintavallan kokonaisuudesta. Harkintavalta puretaan osiin tarkastelemassa sekä harkintavaltaan että tilanteeseen liittyviä eri näkökulmia, joista ojentamistilanteen kokonaisuus koostuu. Tutkimukseni pohjautuu tämän kokonaisajattelun myötä valtiosääntöoikeudellisiin näkökulmiin perus- ja ihmisoikeuksien tarkastelun sekä lapsioikeuden kautta, minkä lisäksi hallinto-oikeudelliset näkökulmat korostuvat hallinto-oikeudellisten puitteiden toimiessa yhtenä harkintavallan

---

¹⁵ Mäenpää 2003, s. 350.

¹⁶ Tolonen 2003, s. 37.

rajauksen kehyksenä. Keskiössä ovat eri normien, kuten lakien, viranomaismääräysten ja -ohjeiden sekä tosiasiaseikkojen yhteensovittaminen harkintavallan kokonaisuudeksi.

Opetushenkilön harkintavallan rajoja ojentamistilanteissa on aiemmin tarkastellut etenkin *Suvianna Hakalehto-Wainio*¹⁷ oppilaan näkökulmasta. Tämän lisäksi harkintavaltaa on sivuutettu eri kirjallisuudessa¹⁸, mutta siitä ei ole esitetty kokonaisvaltaista, opettaja- ja rehtori-keskeistä esitystä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarttua ojentamiseen juuri opetushenkilöstön näkökulmasta, ja laajentaa siten kuvaa ojentamiskeinojen käytöstä sekä opetushenkilöstön harkintavallasta. Harkintavaltaa tarkastellaan opetushenkilöstön profession kautta ottaen huomioon sen, että opettaja ja rehtori ovat sekä viranhaltijoita että kasvatuksen asiantuntijoita.

Opetushenkilöstö käyttää tosiasiallista julkista valtaa tilanteen niin vaatiessa, joten heidän tulee tehdä päätös vallan käytöstä hyvinkin minimaalisessa ajassa verrattuna hallintotoimessa tehtävään julkisen vallan käyttöön, jossa viranhaltijalla on aikaa tutkia eri oikeuslähteitä ja punnita eri vaihtoehtoja. Tämä korostaa opetushenkilöstön harkintavallan merkitystä sekä opetusta häiritsevän oppilaan että muiden oppilaiden ja muiden tilanteessa läsnä olevien oikeusturvan toteutumisessa. Opetushenkilöstön harkintavallan merkitys korostaa myös tämän tutkimuksen merkitystä.

1.2.2 Menetelmät kokonaisuuden koostamiseksi

Tutkimuksessa perusoletuksena on, että oikeus on tavoitteellista toimintaa ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi ja inhimillisen elämän jäsentämiseksi¹⁹. Perustana on oikeusrealismi, jonka mukaan harkintavaltaa tulisi tutkia sellaisena kuin se on eikä sellaisena kuin sen oikeuspositivistisen näkemyksen mukaan tulisi olla. Oikeus ei ole abstrakti systeemi, vaan ihmisen luoma ja käyttämä, johon sisältyy runsaasti henkilökohtaisia ja ideologisia elementtejä. Oikeusrealistien mukaan oikeusharkintaa ei voida tehdä ilman lainsoveltajan omien ideologis-poliittisten näkemysten ja subjektiivisten mieltymysten vaikutusta²⁰.

---

¹⁷ Ks. esim. Hakalehto-Wainio, Suvianna 2012 a.

¹⁸ Ks. esim. Lahtinen – Lankinen 2010 sekä Lahtinen 2011.

¹⁹ Laakso 2012, s. 66.

²⁰ Lindroos-Hovinheimo 2014, s. 82–83.

Taustalla vaikuttavat lainsoveltajan omat intressit, kuten moraaliset tai kasvatukselliset intressit²¹.

Lainsoveltajaa voidaan lähestyä sekä oikeuden sisäisestä että ulkoisesta näkökulmasta. Sisäisessä näkökulmassa opetushenkilö toimii oikeusjärjestelmän sisällä sen osana soveltaen oikeussääntöjä konkreettisiin tekoihin ja tilanteisiin. Ulkoisesta näkökulman kiinnostuksen kohteena on oikeuden sääntöjärjestelmän sijaan käyttäytyminen, kuten opetushenkilöstön toiminnan säännönmukaisuudet.²² Tutkimuksessa otetaan huomioon opetushenkilöstön harkintavaltaan vaikuttavina tekijöinä sekä oikeuden sisäiset näkökohdat, kuten eri lakien säännökset ja muut viranomaisohjeet, että oikeuden ulkopuoliset näkökohdat, kuten kasvatustieteelliset ja sosiologiset näkökohdat. Opetushenkilöstö on ensisijaisesti kasvatuksen asiantuntija, joten oletuksellisesti ojentamistilanteessa hänen harkintaansa vaikuttavat myös kasvatukselliset lähtökohdat. Harkintaa ohjaavat esimerkiksi opetushenkilön opettajankoulutuksessa saamansa tieto ja osaaminen toimia tilanteessa, kokemuksen tuoma taito sekä hänen kasvatuksellinen ajattelunsa, arvonsa ja asenteensa.

Opetushenkilöstö ei toimi ojentamistilanteessa niin sanotusti tyhjiössä, vaan opettaja ja rehtori ovat koulun toimijoita siinä missä oppilaatkin, ja opetuksen häiriötilanne on lähtökohdiltaan eri toimijoiden vuorovaikutustilanne. Tällaisessa tilanteessa vaikuttavat erilaiset tosiasialliset seikat, joita ovat esimerkiksi vallitsevat fyysiset ympäristöt, valta, roolit ja toimintakulttuuri sekä myös koulun resurssit. Resurssit vaikuttavat muun muassa siihen, onko henkilökuntaa tarpeeksi valvomaan luokasta poistettua oppilasta vai tuleeko poistamismääräyksen antaneen opettajan valvoa oppilasta itse samalla kun hänen tulisi opettaa muuta luokkaa. Oletuksena on, että tällaiset oikeuden ulkopuoliset, tosiasiaiseikat vaikuttavat osaltaan opetushenkilön harkintaan kurinpitotilanteessa.

Tutkimuksen lähtökohtana on, että opetushenkilöstön asema viranhaltijana sekä kasvatuksen asiantuntijana on moninaisempi kuin erottelu oikeuden sisäiseen ja ulkoiseen näkökulmaan, ja että nämä eri näkemykset vaikuttavat opetushenkilöstön harkintavaltaan kokonaisuutena. Lain säännökset luovat velvoitteen opetushenkilölle toimia tilanteessa lainmukaisella tavalla, mutta koska säännökset eivät kata ojentamistilanteiden

---

²¹ Ks. esim. Laakso 2012, s. 68–69.

²² Aarnio 1989, s. 54–55.

kokonaisuutta abstraktina systeeminä, on opetushenkilön täydennettävä harkintaansa monilla eri tekijöillä lain konkreettisessa soveltamisessa²³.

Tutkimuksen tavoitteena on kuvata opetushenkilöstön harkintavallan sen eri tekijöistä koostuva kokonaisuus. Oikeustieteen tehtävänä ei nimittäin ole lain soveltajan ratkaisujen perusteluissa ilmenevien sinänsä yksipuolisten, esimerkiksi vain oikeudellisten seikkojen kuvaaminen, vaan tehtävänä on ratkaisutoimintaa ohjaavien todellisten perusteiden paikantaminen ja niiden osoittaminen. Keskiössä ovat oikeudellisten lähteiden sanamuotojen lisäksi ratkaisuun tosiasialliset vaikuttavat tekijät.²⁴ Oikeusrealismin lisäksi tutkimus on oikeuspoliittinen, sillä siinä otetaan kantaa opetushenkilöstön mahdollisuuksiin käyttää harkintavaltaansa lainmukaisella tavalla sekä lakimuutosten onnistumista opetushenkilöstön työn kannalta.

Opetushenkilöstön harkintavaltaa rajaavia oikeudellisia lähteitä kartoitetaan tulkitsemalla lainsäätäjän tarkoitusta. Tulkintaa tehdään oikeusdogmatiikan eli lainopin menetelmien avulla muun muassa tarkastelemalla lain sanamuotoja ja hakemalla tukea tulkinnalle muista oikeuslähteistä kuten hallituksen esityksistä ja oikeuskirjallisuudesta²⁵. Lainopin tehtävänä on esittää ne tulkinnalliset vaihtoehdot, mitkä kirjoitetun lain sanamuoto tarjoaa sekä se mahdollistaa voimassa olevan oikeuden jäsentämisen²⁶. Lähteenä harkintaan vaikuttavien tosiasia-seikkojen havainnointiin tutkimuksessa käytetään oikeuskäytäntöä sekä lähdekirjallisuutta.

Tutkimuksella pyritään paljastamaan opetushenkilöstön harkintavallan kokonaiskuva tarkastelemalla harkintaan vaikuttavia seikkoja monipuolisesti koulun arkitodellisuudesta käsin. Tutkimuskysymyksen muodostaa näin oikeudellisen ongelman lisäksi kasvatuksellisen ja yhteiskunnallisen ongelman. Harkintavallan kokonaisuuden hahmottamisen lisäksi tutkimuksessa otetaan kantaa siihen, millaisia keinoja lainsäätäjällä on harkintavallan taustatekijöiden mahdollisten epäkohtien korjaamiseksi. Ongelmakeskeisellä oikeustutkimuksella pyritään yhdistämään nämä eri ongelmatasot toisiinsa sekä systematisoidaan sitä kokonaisuutta, joka muodostuu oikeuden sisäisestä ja ulkoisesta

---

²³ Laakso 2012, s. 72.

²⁴ Laakso 2012, s. 74.

²⁵ Laakso 2012, s. 337.

²⁶ Laakso 2012, s. 63.

näkökulmasta²⁷. Tavoitteena on rakentaa silta eri näkökulmien välille ja tuottaa sellainen kokonaiskuva tilanteesta, että siitä on jatkossa hyötyä käytännössä.

1.2.3. Tutkimuksen kulku

Tutkimuksessa lähdetään liikkeelle tarkastelemalla luvussa 2 opetushenkilöstön asemaa viranhaltijuuden ja kasvatuksen asiantuntijuuden näkökulmasta sekä harkintavallan muodostumista. Luvussa paneudutaan myös oppilaiden oikeudelliseen asemaan sekä yleisesti koulun turvallisen opiskeluympäristön turvaamiseen ennen kuin siirrytään ojentamiskeinojen tarkempaan tarkasteluun. Luvun tarkoituksena on esittää ojentamistilanteen lähtökohdat ja luoda pohja ojentamistilanteeseen liittyvien eri tekijöiden tarkastelulle.

Luvussa 3 opetushenkilöstön harkintaa rajataan perusopetuslain, perus- ja ihmisoikeuksien, muiden lakien, viranomaisohjeiden ja -periaatteiden kautta. Luvussa tarkastellaan yksityiskohtaisesti miten lailla ja muilla säännöillä rajataan opetushenkilöstön harkintavaltaa eri ojentamiskeinojen yhteydessä, ja miten sääntely on muotoutunut perusopetuslain muutosten myötä. Valtiontasoisten ohjeiden lisäksi tarkastellaan kunta- ja koulutasoisten määräysten ja suunnitelmien merkitystä opetushenkilöstön harkintavallan rajaajina. Tämän lisäksi harkintavaltaa rajausta tarkastellaan ojentamiskeinoittain perus- ja ihmisoikeuksien ja lapsioikeuksien kautta. Ojentamiskeinoittain tarkastellaan millaisten edellytysten täytyessä opetusta häiritsevän tai turvallisuutta vaarantavan oppilaan oikeuksia voidaan rajata.

Luvussa 4 tarkastellaan harkintaan tosiasiallisesti vaikuttavia tekijöitä ja niiden merkitystä opetushenkilöstön harkintavaltaan. Koulun toimintakulttuurin kautta tarkastellaan opetushenkilöstön sekä koko kouluyhteisön mahdollisuuksia yhdessä suunnitella ja toimeenpanna toimintatavat ojentamiskeinojen yhteydessä. Harkintavaltaan vaikuttavat myös opetushenkilön omat ajattelumallit, ja niiden vaikutusta ojentamistilanteessa tarkastellaan eri näkökulmien kautta. Keskiössä harkintavallan käytössä on opetushenkilöstön osaaminen käyttää harkintaa lainmukaisella tavalla. Tosiasiallisista seikoista koulun resurssit muodostavat oman tarkastelukokonaisuutensa, sillä esimerkiksi

---

²⁷ Kangas, 1982, s. 383–386.

koulun taloudellisten resurssien merkitys opetushenkilön harkintaan ojentamistilanteessa on olennainen.

Luvussa 5 pureudutaan opetushenkilöstön harkintaan ojentamiskeinoin liittyvien menettelyjen ja vastuiden kautta, joita tarkastellaan sekä normien että tosiasiasieikkojen näkökulmasta. Luvun avulla täydennetään opetushenkilöstön harkintavallan rajoja, sillä menettelyjen kautta saadaan tarkennettua kuvaa siitä, mitä käytännössä ojentamiskeinojen käyttö vaatii. Lopuksi luvussa 6 esitetään päätelmät eli kokonaiskuva opetushenkilöstön harkintavallasta ja sen rajoista sekä vastataan tutkimuskysymyksiin.

2 HARKINTAVALLAN LÄHTÖKOHDAT OJENTAMISTILANTEESSA

2.1 OPETUSHENKILÖSTÖN AMMATILLINEN ASEMA

2.1.1 Opetushenkilöstön viranhaltijan asema

Päävastuu lainmukaisesta perusopetuksen järjestämisestä on perusopetuslainsäädännön mukaan opetuksen järjestäjällä. Perusopetuslain 4 §:n mukaan kunnat ovat velvollisia järjestämään perusopetusta kaikille kunnan alueella asuville oppivelvollisuusikäisille lapsille ja nuorille. Kunnan velvollisuus on yleinen ja poikkeukseton, ja se kattaa kaikki kunnassa vakituisesti asuvat oppivelvollisuusikäiset. Oppivelvollisuusikä alkaa perusopetuslain 25 §:n mukaan sinä vuonna, kun lapsi täyttää seitsemän vuotta ja päättyy siihen, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu tai kun oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta²⁸.

Perusopetuslain 4 §:n mukaan kunta voi järjestää perusopetuksen itse tai yhdessä muiden kuntien kanssa tai hankkia ne oikeudellisten edellytysten täytyessä rekisteröidyltä yhteisöltä, säätiöltä (7 §) tai valtiolta (8 §). Tavallisimmin kunta täyttää velvollisuutensa järjestämällä opetuksen itse²⁹. Koska kunnalle on lailla säädetty velvollisuus järjestää perusopetus ja koska kunnat useimmiten itse opetuksen järjestävät, rajataan tarkastelu tässä työssä kuntaan opetuksen järjestäjänä. Kunnan vastuu perusopetuksen järjestämiseen kattaa myös alueellaan olevan erikoissairaanhoidossa olevan oppilaan opetuksen (perusopetuslain 4 a §) tiettyjen edellytysten täytyessä. Koska oppilas on näin järjestetyn perusopetuksen piirissä lähtökohtaisesti rajatun ajan, opetuksen ryhmäkoko vaihtelee oppilaiden vaihdosten johdosta ja opetusta voidaan antaa myös yksilöopetuksena³⁰, rajataan sairaalaopetuksen huomioiminen työn ulkopuolelle ja keskitytään kunnan järjestämään opetukseen sellaisissa oppilaitoksissa, joihin lapsi on oppilaaksi otettu.

²⁸ Poikkeuksen muodostavat lain 25.2 §:n ja 27 §:n mukaan ne, joiden oppivelvollisuutta on pidennetty tai perusopetuksen aloittamista joko aikaistettu tai myöhennetty.

²⁹ Suomen virallinen tilasto (SVT): Vuonna 2013 perusopetuksen peruskoulujen ja peruskouluasteen erityiskoulujen opetuksen järjestäjistä lähes 97 prosenttia muodostivat kunnat. Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset -tietokantataulukon muuttujat: vuosi 2013, alueena koko maa, omistajatyypinä kaikki valinnat, opetuskielenä kaikki valinnat, oppilaitostyyppinä peruskoulut.

³⁰ Ks. lisätietoa sairaalaopetuksesta esim. <http://www.sairaalaopetus.fi>.

Kunta vastaa siitä, että sen järjestämä perusopetus järjestetään perusopetuslain ja sen nojalla annettujen säännösten mukaisesti. Perusopetuslain 3.1 §:n mukaan opetuksessa noudatetaan valtakunnallisesti yhtenäisiä perusteita siten kuin perusopetuslaissa säädetään, mutta jättää kunnalle laajan harkinnan opetuksen tarkemmasta järjestämistavasta. Perusopetuslaki edustaakin funktionaalista koulutuslainsäädäntöä, jossa sääntelyn kohteena ovat koulutus ja sen toteuttamisen edellytykset, ei niinkään oppilaitos instituutiona³¹. Tämä mahdollistaa paikallisen päätösvallan kunnan itsehallintoon kuuluvalla tavalla – kunnat voivat päättää lainsäädännössä asetetuin rajoin perusopetuksen tavoitteiden toteuttamisessa käytettävistä keinoista, toiminnastaan, hallinnostaan ja taloudestaan³².

Kunta vastaa opiskeluympäristöstä sekä opetuksesta kouluissa. Perusopetuslain 37 §:n mukaan *jokaisella koululla, jossa järjestetään tässä laissa tarkoitettua opetusta, tulee olla toiminnasta vastaava rehtori --- sekä riittävä määrä opettajan virkoja tai työsopimussuhteisia opettajia*. Kunnalla on siis oltava opetuksen järjestämistä varten perusopetuslainsäädännön kelpoisuusehdot täyttävä opetushenkilöstö. Rehtoreiden ja opettajien kelpoisuusvaatimuksista säädetään perustuslain 125 §:n yleisten nimitysperusteiden lisäksi valtioneuvoston asetuksella opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (986/1998). Asetuksen pykälien 2, 4 ja 5 mukaan sekä rehtorin että opettajan kelpoisuusvaatimuksena on ylempi korkeakoulututkinto, joihin luokanopettajuudesta tai aineopettajuudesta riippuen sisältyy asetuksessa säänneltyt opinnot sekä rehtorilla tämän lisäksi riittävä työkokemus opettajan tehtävistä sekä opetushallinnon tutkinto tai muulla tavalla hankittu riittävä opetushallinnon tuntemus.

Vaikka perusopetuslaki jättää opetushenkilöstön palvelussuhdelajin avoimeksi, on kunnan järjestämässä perusopetuksessa opetushenkilöstö ollut perinteisesti virkasuhteessa³³. Kuntalain (365/1995) lailla (305/2003) muutetussa 44.2 §:ssä säännellään, että *tehtävää, jossa käytetään julkista valtaa, hoidetaan virkasuhteessa ja tällaista tehtävää varten perustetaan virka*. Rehtori ja opettaja käyttävät työssään julkista valtaa, minkä johdosta virkasuhde on vallitseva palvelussuhdelaji. Julkisen vallan käyttäminen merkitsee lainsäädäntöön perustuvaa toimivaltaa puuttua toisen henkilön, tässä tapauksessa oppilaan

---

³¹ Lahtinen – Lankinen 2010, s. 40–41.

³² Arajärvi – Aalto-Setälä 2004, s. 261.

³³ Arajärvi – Aalto-Setälä 2004, s. 293.

oikeusasemaan, hänen etuihinsa, oikeuksiinsa tai velvollisuuksiinsa tosiasiallisin toimin. Rehtori ja opettaja käyttävät julkista valtaa muun muassa oppilaaksi ottamisessa, kurinpidossa, oppilasarvostelussa ja tutkintojen hyväksymisessä.³⁴ Kurinpitotoimissa on kyse julkisen vallan käytöstä, sillä tällaisessa tilanteessa opetushenkilöstö antaa oppilaalle sitovia määräyksiä, joilla puututaan oppilaan oikeusasemaan³⁵. Koska opetushenkilöstö ei anna ojentamiskeinojen käytöstä kirjallista päätöstä opetusta häiritsevälle tai turvallisuutta uhkaavalle oppilaalle, vaan puutuu oppilaan oikeusasemaan suullisella määräyksellä, on opetushenkilöstön käyttämä julkinen valta tosiallista julkista valtaa³⁶. Rehtorille ja opettajalle on myös säännelty toimivalta voimakeinojen käyttöön oppilaan poistamisen yhteydessä. Voimakeinojen käyttö on voimakkainta tosiasiallisen julkisen vallan käyttöä, sillä siinä perusopetuslakia soveltamalla puututaan hyvin oleellisella tavalla oppilaaseen.³⁷

On huomioitava, että koulussa vain opetushenkilöstöllä on virkasuhde kuntaan ja toimivalta käyttää julkista valtaa. Koulunkäyntiavustajilla tai koulun muilla henkilökunnalla ei samankaltaista asemaa ole eikä siten oikeutta käyttää ojentamiskeinoja³⁸. Tilanteen niin vaatiessa, paikalle onkin aina kutsuttava opetushenkilöstö paikalle. Kunnan viranhaltijoina sekä rehtorilla että opettajalla on julkisoikeudellinen palvelussuhde kuntaan, mikä merkitsee heille lakiin perustuvia velvollisuuksia ja lakiin perustuvaa valta-asemaa.³⁹

Perustuslain 2.3 §:n mukaan *julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia*. Lain 118 §:n mukaan *virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta*. Opetushenkilöstön harkintavallan lähtökohdat perustuvat heidän asemaansa kunnallisina viranhaltijoina, ja kunnallisina viranhaltijoina heidän asemansa perustuu lakiin ja heidän toimintansa lainmukaisuuteen. Harkintavallan ytimen muodostaakin lainalaisuuden periaate eli *lainmukaisuus*. Periaate on kaksisuuntainen – toisaalta opetushenkilöstön julkisen vallan on perustuttava eduskunnan hyväksymään lakiin, toisaalta opetushenkilöstö ei voi käyttää toiminnassaan julkista valtaa, ellei tähän ole laissa määritelty toimivaltaa.⁴⁰

---

³⁴ Lahtinen – Lankinen 2010, s. 341, myös Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 294.

³⁵ Husa – Pohjolainen 2008, s. 74. Ks. myös Lahtinen – Lankinen 2010, s. 341.

³⁶ Kulla 2012, s. 28.

³⁷ Husa – Pohjolainen 2008, s. 74.

³⁸ HE 66/2013 vp, s. 13.

³⁹ Hirvonen – Mäkinen, 2006, s. 47.

⁴⁰ Mäenpää 2003, 145–146.

Viranhaltijalla on sekä oikeus että velvollisuus tehdä virkatoimensa ja käyttää julkista valtaa siten, kun hänelle nämä ovat lailla säännelty. Viranhaltija hoitaa tehtävänsä virkavastuulla, ja jos hän ei täytä tehtävänsä tai astuu toimivaltansa rajojen yli, ilmenee virkavastuu sekä vahingonkorvausvastuuna että rikosoikeudellisena vastuuna. Perustuslain 118.3 §:n mukaan *jokaisella, joka on kärsinyt oikeudenloukkauksen tai vahinkoa virkamiehen tai muun julkista tehtävää hoitavan henkilön lainvastaisen toimenpiteen tai laiminlyönnin vuoksi, on oikeus vaatia tämän tuomitsemista rangaistukseen sekä vahingonkorvausta julkisyhteisöltä taikka virkamieheltä tai muulta julkista tehtävää hoitavalta sen mukaan kuin lailla säädetään.* Rikoslain (39/1889) 40 luvussa säännellään virkarikoksista sekä vahingonkorvauslain (412/1974) 3 luvussa julkisyhteisöjen sekä 4 luvussa virkamiehen vahingonkorvausvastuusta. Kurinpitotilanteissa kyseeseen voivat tulla virka-aseman väärinkäyttö (rikoslain 7–8 §) ja virkavelvollisuuden rikkominen (9–10 §), sekä näihin liittyvä mahdollinen vahingonkorvaus.

Opetushenkilöstön virka-asemaa määrittää laki kunnallisesta viranhaltijasta (305/2003). Lain 17 § edellyttää, että virkasuhteeseen kuuluvat tehtävät on suoritettava *asianmukaisesti ja viivytyksettä noudattaen asianomaisia säännöksiä ja määräyksiä ja työnantajan työnjohto- ja valvontamääräyksiä.* Tehtävässä on myös toimittava *tasapuolisesti ja käyttäytyttävä asemansa ja tehtävänsä edellyttämällä tavalla.* Opetushenkilöstö on täten virkasuhteen aikana velvollinen toteuttamaan määrätyt tehtävät ja velvollinen toteuttamaan ne virkamieshallintoperiaatteen mukaisella tavalla. Virkamieshallintoperiaate sisältää lainalaisuuden, puolueettomuuden ja hyvän hallinnon vaatimukset eli periaatteen lähtökohtana on se, että opetushenkilöstö toteuttaa tehtävänsä yksityisten subjektien, tässä tapauksessa oppilaiden oikeusturvaa vaarantamatta⁴¹. Tavoitteena on tehokas, tarkoituksenmukainen ja oikeusvarmuusvaatimukset täyttävä asioiden hoito.⁴²

---

⁴¹ HE 291/1993 vp. Kohta Yleisperustelut – 3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset – 3.1.1. Uudistuksen tavoitteet, ks. myös Tuori 1998, s. 323–324 sekä Hirvonen – Mäkinen, 2006, s. 48.

⁴² Hirvonen – Mäkinen, 2006, s. 48 sekä Harjula – Prättälä, 2012, s. 397.

2.1.2 Opetushenkilöstö kasvatuksen asiantuntijana

Vaikka opetushenkilöstön toimivalta ojentamistilanteissa perustuu lain tasoiseen sääntelyyn, ja heidän vastuunsa virkamieshallintoperiaatteelle, on opetushenkilöstö siinä mielessä poikkeuksellinen viranhaltijoiden joukko, että opettajuuden ydintä ei tarkastella lainsoveltajan roolin näkökulmasta vaan kasvattajan roolin kautta. Opetushenkilöstön ydintehtävänä on opettaminen⁴³. Karin ja Heikkisen mukaan *"--- hyvän opettajan määritelmään sisältyy toisaalta ammatillisia piirteitä, mutta myös opettajan henkilökohtaisia ominaisuuksia. --- Hänen tulee olla oman tieteenalansa tai oppiaineensa asiantuntija. Mutta hänen on oltava myös ohjaamisen, opettamisen ja oppimisen asiantuntija. Opettajan tulee ymmärtää laajasti oppimisen prosesseja sekä erilaisten oppijoiden valmiuksia käsitellä, omaksua ja muodostaa tietoa. --- Toisin sanoen pedagogisten sisältötiedon lisäksi hänellä täytyy olla myös pedagogista menetelmätietoa. Opettajan tulee myös osata toimia mielekkäästi oppilasryhmän johtajana sekä tehdä yhteistyötä vanhempien, muiden opettajien sekä viranomaisten kanssa. Toisin sanoen opettajalta vaaditaan huomattavaa sosiaalista osaamista. Se edellyttää toisaalta vuorovaikutustaitoja ja sosiaalista herkkyyttä, toisaalta myös riittävän vahvaa henkilökohtaista näkemystä. --- Pääpaino Salomaan määritelmässä⁴⁴ on sanalla persoona. Se on perusta, jonka varaan kaikki edellä luetellut hyvän opettajan määreet rakentuvat."*⁴⁵ Tampereen ja Helsingin opettajankoulutuksen tavoitteiden mukaan opettaja on ennen kaikkea kasvattaja, jonka tavoitteena tulee olla oppilaan tukeminen kasvamaan yhteisöään ja yhteiskuntaansa kehittäväksi kansalaiseksi. Lisäksi opettaja on kasvatustieteen ja oman oppialansa asiantuntija, joka ajattelee pedagogisesti.⁴⁶

Rehtorin rooliin liittyy opettamisen asiantuntijuuden lisäksi rooli koulun johtajana. Rehtori vastaa yksittäisen koulun hallinnollisesta ja pedagogisesta toiminnasta⁴⁷. Rehtorin tehtävänä on seurata, arvioida ja kehittää henkilökunnan toimintaa, opettajien opetusta, oppilaiden työskentelyä, oppilashuoltoa, opetustavoitteiden saavuttamista, kodin ja koulun välistä

---

⁴³ Luukkainen 2004, s. 266.

⁴⁴ Määritelmänsä alussa Kari ja Heikkinen siteeraavat J. E. Salomaata: *"Mitä kaikkea opettajalta vaadittaneenkaan, ratkaisevinta on, että hän on persoonallisuus, ihminen"*.

⁴⁵ Kari – Heikkinen 2001, s. 42.

⁴⁶ Opetusharjoittelijan opas 2014–2015, s. 5 sekä Praktikumikäsikirja 2014. Kohta Opettajaksi kasvaminen – Opettajan pedagoginen ajattelu.

⁴⁷ Lahtinen – Lankinen 2010, s. 343.

yhteistyötä ja koko koulun yhteisöllisyyttä yksittäisten päätöksistä koko koulun kehittämiseen. Tämän lisäksi rehtori toimii linkkinä valtakunnallisten ja kunnan viranomaisten ja koulun välillä integroiden määräykset ja muut ohjeet koulun arkeen sekä toisaalta tuoden koulun arjen näkökulmia päättäjien tietoon. Rehtori voi olla keskittynyt kokonaan rehtorin tehtäviin tai hän saattaa myös opettaa rehtorin tehtävien lisäksi.⁴⁸

Ojentamistilanteisiin opetushenkilöstön kasvattajan rooli vaikuttaa siten, että he lähestyvät tilannetta lähtökohtaisesti laajemmin kasvatuksen kuin lainmukaisuuden näkökulmasta. Viranhaltijoina opetushenkilöstön tulee noudattaa perusopetuslain säännöksiä, kun taas kasvatuksen asiantuntijoina opetushenkilöstön tulee noudattaa opetuksessaan sekä yleisesti koulun toiminnassa kunnan vahvistamaa opetussuunnitelmaa, joka perustuu valtakunnalliseen opetussuunnitelman perusteisiin. Opetussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen määräys perusopetuksen kansalliseksi kehykseksi opetuksen ohjauksen ja yhtenäisyyden sekä koulutuksellisen tasa-arvoisuuden varmistamiseksi.⁴⁹ Oikeudellisesti perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet tarkentavat muun muassa perusopetuslain sekä perusopetusasetuksen (852/1998) opetuksen järjestämisen perusteita.⁵⁰ Perusopetuksen opetussuunnitelmaperusteita täsmentävässä, kunnan vahvistamassa paikallisessa opetussuunnitelmassa täsmennetään paikalliselle tasolle toimintaohjeiksi muun muassa opetuksen arvot ja toiminta-ajatus, toimintakulttuurin ja oppimisympäristön kuvaus, tavoitteet oppilaan käyttäytymiselle, kodin ja koulun yhteistyö, oppilashuollon suunnitelma sekä toiminnan arviointi ja jatkuva kehittäminen⁵¹. Koulukohtainen opetussuunnitelma on opettajan työkalu, mistä syystä opetussuunnitelman merkitys rehtorin ja opettajan toimintaa ohjaavana dokumenttina on suuri⁵². Toisaalta opettajien työhön liittyy paljon autonomiaa, sillä he valitsevat itse opettamistapansa ja -menetelmänsä⁵³.

Tarkasteltiinpa opetushenkilöstön roolia viranhaltijuuden, kasvattajan näkökulmasta tai rehtoria johtajan näkökulmasta, ovat opettaja ja rehtori toimijoita kouluyhteisönsä ryhmässä, jonka muodostavat heidän lisäksi oppilaat, muu henkilökunta sekä

---

⁴⁸ Mustonen 2007, s. 70–71.

⁴⁹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 10 sekä Vitikka ym. 2012, s. 11–12.

⁵⁰ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden merkityksestä koulutuksen laadun ja arvioinnin työkaluna ks. HE 86/1997 vp. Kohta Yleisperustelut – Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset – Koulutuksen arviointi ja laadun varmistaminen.

⁵¹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 11.

⁵² Ks. esim. Martikainen 2005, s. 36 sekä Vitikka ym, s. 12.

⁵³ Ks. esim. Uusikylä – Atjonen 2005, s. 114.

vanhemmat. Toimijalla tarkoitetaan subjektia, jolla on kyky tehdä tarkoituksenmukaisia valintoja ja muuttaa toimintaansa sekä ymmärtää tarkoituksiaan ja toimia niiden suuntaisesti, että se tuottaa toimijalle itselleen merkitystä⁵⁴. Opetushenkilöstö toimii ryhmässä ammatillisen professionsa kautta eli opettajan tai rehtorin roolissa, mikä tarkoittaa sitä, että heidän toimijuutensa on ammatillista ja että he harjoittavat ammatillista toimijuuttaan koulun toimintakulttuurissa työyhteisön tarjoamien mahdollisuuksien ja rajoitteiden mukaan⁵⁵. Opetushenkilöstön professiolle on ominaista auktoriteettiin perustuva valta⁵⁶. Ojentamistilanteessa he käyttävät valtaansa rauhoittaakseen opetus- tai muun koulun tilanteen.

Vaikka opetushenkilöstön toiminta ojentamistilanteissa perustuu heille annettuihin ohjeisiin ja säännöksiin, ei opetushenkilöstön toiminta perustu tällaisesta määräyksestä tulevaan pakkoon tai ulkopuoliseen kontrolliin. Opetushenkilöstön ammattietiikka on vapaaehtoista sitoutumista itselle asetettuihin päämääriin ja oikeiksi koettuihin periaatteisiin, mikä parhaimmillaan on toimimista ilman palkkion toivetta tai rangaistuksen pelkoa. Ammattietiikkaan vaikuttavat koulun toimintatavat ja esimerkiksi ilmapiiri, mutta se on myös opettajan ja rehtorin omien arvojen, periaatteiden ja käytäntöjen kokonaisuus.⁵⁷ Ammattieettiseltä kannalta opetushenkilöstön työ on eettisesti herkkää, koska siihen kuuluu paljon itsenäisiä valintoja ja valtaa: opettaja opettaa usein yksin luokkaa ja rehtorillakin on yksin toimivalta tehdä tiettyjä päätöksiä. Eettisesti herkän työstä tekee myös se, että työn tuloksiin suhtaudutaan hyvin tunneperäisesti. Jokaisella meistä on mielipide opettajasta ja opettajuudesta. Eettisesti herkissä töissä syntyy herkemmin eettisiä ongelmia, joiksi opetuksen tai koulun toiminnan häiriötilanteetkin voidaan katsoa.⁵⁸

---

⁵⁴ Saaristo – Jokinen 2008, s. 106 sekä Paloniemi ym. 2010, s. 22.

⁵⁵ Paloniemi, ym. 2010, s. 23.

⁵⁶ Auktoriteetista ja vallasta ks. esim. Sulkunen 1998, s. 186.

⁵⁷ Salovaara – Honkonen 2013, s. 241.

⁵⁸ Räikkä 2002, s. 83–84.

2.2 HARKINTAVALTA OPETUSHENKILÖSTÖN ASIAANTUNTIJUUTENA

Vaikka perusopetuslain 36 §:ssä määritellään toimet, joita oppilaan ojentamiseksi ja opetustilanteen rauhoittamiseksi voidaan käyttää ja vaikka kunnan ja koulun suunnitelmien yhteydessä ojentamistilanteessa toimiminen tulee sopia, ei oppilaan ojentaminen ole mekaanista säädösten ja määräysten noudattamista. Jokainen opetuksen tai koulun muun toiminnan häiriötilanne on ainutlaatuinen, mistä syystä opetushenkilöstölle on jätetty harkintavaltaa, kuinka rauhoittaa toiminta juuri kyseisessä tilanteessa. Toisaalta jokainen tilanne muodostaa osan laajempaa ojentamistilanteiden kokonaisuutta, jossa eri tilanteilla on myös samoja elementtejä. Harkinnallaan opetushenkilöstö voi etsiä tilanteeseen sopivimman lainmukaisen ratkaisun kaikkien eri säännösten ja määräysten, tilanteeseen vaikuttavien muiden tekijöiden sekä muun muassa kokemuksen tuoman osaamisensa ohjaamana. Opetuksen tai muun koulun toiminnan häiriötilanteen rauhoittaminen perustuu opetushenkilöstön toimivaltaan, mikä ilmenee käytännössä hänen harkintavaltanaan ja toimimiseen tuon harkinnan perusteella syntyneen päätöksen pohjalta.

Perinteisesti oikeustieteessä harkintaa tarkastellaan sen mukaan, kuinka päätökseen vaikuttavat tekijät ovat sidoksissa lakiin eli millainen oikeuslähde niillä on. Mitä lähempänä lain suoraa tulkintaa ollaan, sitä sidotumpaa harkinta on.⁵⁹ Opetushenkilöstön toiminta kunnallisina viranhaltijoina lähtee lainmukaisuudesta eli laillisuusharkinnasta, ja harkintaa ohjaa sitovalla tavalla lainsäädäntö eli perusopetuslain 36 § ja sen alapykälät. Pykälän kirjaukset ilmaisevat, millaiset ojentamiskeinot opetushenkilöstön toimivaltaan kuuluvat ja millaista menettelyä tulee käyttää. Laki muodostaa opetushenkilöstön harkintaan nähden perustan, josta opetushenkilöstön harkintavaltaa voidaan lähteä purkamaan. Voidaankin katsoa, että laki on opetushenkilöstön harkintavaltaa tiukasti sitova eli vahvasti velvoittava oikeuslähde⁶⁰. Lainmukaisesta toiminnasta opetushenkilöstö vastaa virkavastuulla eli lain sivuuttamisesta seuraa opetushenkilöstölle sanktio, rangaistus virkavirheestä. Tämä tekee laista oikeuslähteenä vahvasti velvoittavan.

Opetushenkilöstön harkintavalta on sillä tavalla sidottu, että sitä ohjaa perusopetuslain kurinpitoa koskevat säännökset. Harkintavaltaa rajoittavat myös muun muassa hallinnon

---

⁵⁹ Husa – Pohjolainen 2008, s. 224–225.

⁶⁰ Tolonen 2003, s. 23.

oikeusperiaatteet sekä vakiintunut oikeuskäytäntö sekä perus- ja ihmisoikeussäännökset.⁶¹ Kuitenkin harkinnassa on myös vapautta, jotta opetushenkilöstö voi toimia tilanteessa tarkoituksenmukaisesti. Tarkoituksenmukaisuusharkintaan perustuvissa ratkaisuissa lainsäädännön asettamissa raameissa varsinainen sisältö on viranhaltijan harkintavallan alainen⁶². Perusopetuslaissa määritellään käytettävissä olevat toimet toimivaltuuksineen, mutta samalla eri ojentamistoimien yhteydessä käytetään lausekkeita, kuten *voidaan määrätä* ja *voidaan evätä*. *Voidaan*-sanon käytöllä viranhaltijalle annetaan mahdollisuus sekä toisaalta velvollisuus ottaa eri näkökohtia huomioon, kuten erilaisia intressejä ja tarkoituksenmukaisuusnäkökohtia, esimerkiksi muiden oppilaiden ja tilannetta häiritsevän oppilaan oikeus opetukseen.⁶³

Koska opetushenkilöstö käyttää tosiasiallista julkista valtaa, tulee heidän tehdä päätös toimintaa häiritsevässä tai turvallisuutta vaarantavassa tilanteessa hyvinkin nopeassa ajassa. Tämän johdosta heidän harkintansa on erilaista kuin esimerkiksi sellaisen hallintoviranhaltijan, joka tekee hallintopäätöksiä. Hallintopäätöksiä tekevällä viranhaltijalla on mahdollisuus päätöksensä tueksi tulkita ja punnita eri kanteilta normihierarkiaan tukeutuen erilaisia oikeuslähteitä, kuten perus- ja ihmisoikeuksia, lain esitöitä ja oikeuskäytäntöä päätöksensä tueksi. Opetushenkilöstöllä tällaista mahdollisuutta ei ole. Tämän voi olettaa vaikuttavan opetushenkilöstön harkintaan siten, että se koostuu toisella tavalla kuin kirjallisen päätöksen yhteydessä.

Oikeuskirjallisuudessa⁶⁴ harkintavaltaa tarkastellaan pääasiassa hallintoviranomaisen tai tuomarin näkökulmasta, missä lainsoveltaja tekee hallintopäätöksiä. Tosiasiallisen julkisen vallan käytön yhteydessä harkintavaltaa ei ole erikseen juurikaan käsitelty. Kirjallisuudessa harkinnan oikeudelliset eli oikeuden sisäiset perusteet erotetaan reaalisista, oikeuden ulkopuolisista perusteista. Koska opetushenkilöstön professio lähtee kasvatuksen asiantuntijuudesta, ei opetushenkilöstön koulutus myöskään tue tällaisen harkinnan muodostamista. Opetushenkilöstön harkinta muodostuukin opetusalan asiantuntijuuden näkökulmasta, jolloin ei ole luontevaa erottaa harkinnan oikeudellisia lähteitä sen tosiasiallisista lähteistä. Täten ei voida olettaa, että opetushenkilöstön harkinta perustuisi

---

⁶¹ Mäenpää 2003, 353.

⁶² Husa – Pohjolainen 2008, s. 225.

⁶³ Mäenpää 2003, 355.

⁶⁴ Ks. esim. Husa – Pohjolainen 2008, Mäenpää 2003 ja Tolonen 2003.

normihierarkiaan eri tasoinen tai suomalaisen oikeusjärjestelmän huomioimiseen, vaikka sen perustana onkin lain taso. Oikeusrealistien mukaan laki on opetushenkilöstöä velvoittava, koska se on sellaisenaan valmis sovellettavaksi ja ratkaisuperustaksi. Laista syntyy opetushenkilöstölle velvoittavuuden paine, mikä ohjaa opetushenkilöstön harkintaa ojentamistilanteessa ja johtaa tavoiteltuun, lainmukaiseen päätökseen ojentaa opetusta häiritsevää tai turvallisuutta vaarantavaa oppilasta.⁶⁵

Opetushenkilöstön harkintavaltaa tulisikin tarkastella kokonaisuutena: tilanteeseen voivat vaikuttaa samanaikaisesti monet eri lain kirjaukset sekä muut viranhaltijaa sitovat ohjeet sekä periaatteet. Viranhaltijat toimivat usein päätöksiä tehdessään useiden oikeusnormien varassa, jolloin yksittäinen päätös viittaa usein kokonaiseen normiverkoston.⁶⁶ Normiverkoston lisäksi opetushenkilöstön harkinta voi koostua monesta sellaisestakin aineksesta, joka ei ole yksiselitteisesti normimuotoinen, kenenkään antama määräys, vaan tilanteeseen tosiasiallisesti vaikuttava muu seikka, kuten toimintakulttuuri. Viranhaltijan harkintavallan yhteydessä oikeuden ulkopuolisten tekijöiden vaikutusta kutsutaan reaali-harkinnaksi, jolla tarkoitetaan reaali-maailmaan ja sen tosiasioihin nojaavaa argumentointia sekä myös päätöksen tosiasiallisten vaikutusten huomioimista.⁶⁷ Ratkaisuharkinnassa opetushenkilöstön onkin yhdistettävä oikeudellinen, kasvatuksellinen sekä esimerkiksi moraalinen näkökulma⁶⁸. Kaiken taustalla vaikuttaa käytännöllisyys eli pyrkimys parhaaseen lopputulokseen nykyisyys ja tulevaisuus huomioiden: opetushenkilöstön tavoitteena on sekä rauhoittaa tai turvata käynnissä oleva tilanne sekä ohjata oppilasta sekä tilanteessa läsnä olevia muita oppilaita jatkossa käyttäytymään siten, ettei vastaavaa tilannetta tapahdu.

Opetushenkilöstön harkintaa voidaan tarkastella myös harkintapäämäärän kautta, mikä moninaistaa harkintavallan eri lähtökohtia. Lainsäätäjän tarkoituksena on jättää viranhaltijalle harkintavaltaa, jotta tämä pystyisi tehokkaasti, joustavasti ja nopeasti toimeenpanemaan lainsäädännön ilmentämiä poliittisia päämääriä⁶⁹. *Toomas Kotkaksen*

---

⁶⁵ Hirvonen 2012, s. 159–160.

⁶⁶ Kotkas 2011, s. 1136.

⁶⁷ Tolonen 2003, s. 152–153.

⁶⁸ Hirvonen 2012, s. 166.

⁶⁹ Kotkas 2011, s. 1136.

mukaan *Benjamin Schindlerin*⁷⁰ työssä lainsäätäjän tarkoittama hallinnollinen harkinta voidaan jakaa 1) yksittäistapaukselliseen harkintaan, 2) sopeuttamisharkintaan, 3) asiantuntijaharkintaan, 4) poliittiseen harkintaan sekä 5) liikkeenjohdolliseen harkintaan.⁷¹ Näistä yksittäistapauksellinen harkinta ja asiantuntijaharkinta korostuvat opetushenkilöstön harkintavallan muodostajina.

Yksittäistapauksellisessa harkinnassa lainsäädännössä ilmaistu abstrakti päämäärä sovitetaan hallintoviranomaisen toimesta yksittäistapaukseen⁷². Ojentamistilanteessa opetushenkilön soveltaa perusopetuslaissa säänneltyä säännöstä tosiasialliseen tilanteeseen ottaen huomioon tilanteen eri tekijät huomioon. Asiantuntijaharkinnassa hyödynnetään tietyn alan asiantuntijan tietämystä lainsäädännöllisen normiohjelman toteuttamisessa, sillä lainsäätaja on jättänyt opetushenkilölle ratkaisuvallaa erityistä asiantuntemusta vaativissa hallintotoimissa⁷³. Ojentamistilanteessa keinojen käyttämisestä päätöksen tekee aina kasvatuksen asiantuntija, joka voi huomioida asiantuntijuudellaan muun muassa keinon käyttöön liittyvän voimakkuuden sopeuttamisen tilanteeseen.

Sopeuttamisharkinnassa lainsäätaja on jättänyt hallintoviranomaiselle liikkumavaraa muuttuvien olosuhteiden vuoksi. Opetushenkilö voi päätöstä tehdessään ottaa huomioon koulun yleisissä olosuhteissa tapahtuneet muutokset ja sopeuttaa ratkaisuaan niiden mukaisesti.⁷⁴ Sinänsä ojentamiskeinojen käytön ei tulisi olla riippuvainen koulun muuttuvista olosuhteista, mutta koulujen olosuhteet voivat tosiasiallisesti vaikuttaa harkintaan. Poliittisessa harkinnassa hallintoviranomaiselle on jätetty valtaa valita useiden eri toimintavaihtojen väliltä se, mikä edistää lainsäätäjän normiohjelman poliittista toteutumista⁷⁵. Perusopetuslain poliittiset intressit näkyvät laajemmin lain muutosten yhteydessä laajennettuna toimivaltana kuin yksittäisen ojentamistilanteen harkintana lain säännösten nojalla. Toisaalta opetushenkilöstöä ohjaavat arvot, jotka voidaan katsoa poliittiseksi ohjaukseksi ja sitä kautta opetushenkilöstön poliittiseksi harkinnaksi. Liikkeenjohdollisessa harkinnassa harkintavallaa on jätetty taloudellisen tehokkuuden

---

⁷⁰ Ks. Benjamin Schindler: *Verwaltungsermessens. Gestaltungskompetenzen der öffentlichen Verwaltung in der Schweiz*. Zürich/St. Gallen 2010.

⁷¹ Kotkas 2011, s. 1137.

⁷² Kotkas 2011, s. 1137.

⁷³ Kotkas 2011, s. 1137 ja 1144.

⁷⁴ Kotkas 2011, s. 1137 ja 1142.

⁷⁵ Kotkas 2011, s. 1137 ja 1145.

varmistamiseksi⁷⁶, minkä ei voida katsoa olevan harkinnan lähtökohta ojentamistilanteen yhteydessä. Schindlerin harkinnan eri tyyppien avulla voidaan opetushenkilöstön harkintavallasta saada kokonaisvaltaisempi ja tarkempi kuva oikeudellisen ja tarkoituksenmukaisuusharkinnan välimaastossa, sillä näiden harkintatyyppien kautta voidaan päästä myös niihin ei-normatiivisiin tilanteissa oleviin tekijöihin, jotka vaikuttavat harkintaan.

Opetushenkilöstön harkintaan vaikuttavia tekijöitä tulisi tarkastella sekä normiverkoston että tosiasiaverkoston kokonaisverkostona. Opetushenkilöstön harkinnassa on kyse tämän verkoston eri tekijöiden yhteensovittamisesta. Näin eri harkinnan lähteet ja niiden vaikutukset lomittuvat toisiinsa. Harkinta tapahtuu kahdella toisiinsa kytkeytyvällä tasolla: 1) Onko ratkaisussa sovellettavaksi tuleva perusopetuslain oikeusnormi sisällöllisesti ja teknisesti hyvä, ja 2) onko ratkaisu kyseisessä konkreettisessa tilanteessa hyvä.⁷⁷ Kysymys kaiken taustalla onkin oikeudellisen ja todellisen tilanteen välinen suhde⁷⁸, se miten perusopetuslain säännökset yhdistyvät muiden tilanteeseen vaikuttavien tekijöiden kanssa kokonaisuudeksi opetushenkilöstön harkinnassa.

2.3 OPPILAAN OIKEUTENA TURVALLINEN OPISKELUYMPÄRISTÖ

2.3.1 Oppilaan asema ojentamistilanteessa

Edellisissä alaluvuissa on tarkasteltu opetushenkilöstön asemaa sekä heidän harkintavaltansa lähtökohtia. Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan opetushenkilöstön harkintaan yleisesti vaikuttavia tekijöitä, kuten oppilaan oikeuksia ja velvollisuuksia koulussa sekä ojentamistilanteen merkitystä turvallisen opiskeluympäristön takaajana ennen kuin siirrytään tarkastelemaan lähemmin opetushenkilöstön harkintavaltaa ojentamiskeinojen yhteydessä.

Lain holhoustoimesta (442/1999) 2 §:ssä alle 18-vuotias henkilö määritellään vajaavaltaiseksi eli lapseksi, mikä on lainsäädännössä yleinen ikään perustuva raja oikeustoimikelpoisuuden

---

⁷⁶ Kotkas 2011, s. 1137.

⁷⁷ Hirvonen 2012, s. 168.

⁷⁸ Ks. esim. Tolonen 2003, s. 54.

saavuttamiseksi. Perusopetuksen oppilaat ovat lapsia, sillä oppivelvollisuus alkaa perusopetuslain 25.1 §:n mukaan lapsen täyttäessä 7 vuotta ja päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu tai oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta. Vaikka oikeustoimikelpoisuus on ikään perustuva, kuuluvat lapselle pääsääntöisesti samat perusoikeudet kuin muille. Perustuslain 6.3 §:n mukaan *lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti*.

Toisaalta lapsen oikeudet tarvitsevat erityistä tunnustamista – lapset tarvitsevat vajaavaltaisina erityistä suojelua ja huolenpitoa, joten aikuisväestöön nähden tasa-arvoisen kohtelun toteutuminen voi tarvittaessa tarkoittaa lasten positiivista erityiskohtelua⁷⁹. Lasten oikeuksien erityistä tunnustamista korostavat myös kansainväliset sopimukset, joista lapsen oikeuksien näkökulmasta merkittävin on Yhdistyneiden kansakuntien (YK:n) yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59-60/1991)⁸⁰. Sopimuksessa tarkastellaan lasta kokonaisvaltaisesti erityislaatuksena kehittyvänä ihmisenä, ja se sisältääkin kattavasti lapsen oikeudet. Erikoisuutena ovat yksinomaan lapsille turvatut oikeudet kuten lapsen edun ensisijaisuus, oikeus kehitykseen, oikeus erityiseen suojeluun ja suoja huonolta kohtelulta. Lapsen oikeuksien yleiskomitea on antanut neljälle sopimuskohdalle sopimuksen yleisperiaatteen aseman, mikä tarkoittaa sitä, että yleisperiaatteet tulee ottaa huomioon kaikkien sopimuskohtien tulkinnassa. Yleisperiaatteet ovat lapsen oikeus kehitykseen (2 art.), lapsen edun ensisijaisuus (3 art.), syrjimättömyys (4 art.) ja oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (12 art.).⁸¹ Lapsen oikeuksien sopimus onkin merkinnyt siirtymistä suppeammasta lapsen suojelusta laajempaan lapsen oikeuksien suojaamiseen⁸².

Vaikka Suomessa lapsen oikeuksien sopimusta ei ole pantu täytäntöön kokonaisvaltaisesti sisällyttämällä relevantteja osia sopimuksesta lainsäädäntöön, kuten perusopetuslakiin, opetushenkilöstö ei voi sivuuttaa lapsen oikeuksia. Opetushenkilöstön näkökulmasta lapsen oikeuksien sopimus tarkoittaa sitä, että heidän on sekä noudatettava sopimuksessa

---

⁷⁹ HE 309/1993 vp. Kohta Yleisperustelut – 3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset – 3.3.

Perusoikeuksien suojaama henkilöpiiri – Henkilön iän ja vajaavaltaisuuden merkitys sekä Yksityiskohtaiset perustelut – Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta – 5 §:n 3 momentti.

⁸⁰ Lapsen oikeuksien tunnustaminen on kirjattu myös esim. YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (KP-sopimus, SopS 7–8/1976), taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan yleissopimukseen (TSS-sopimus, SopS 6/1976) sekä Euroopan sosiaaliseen peruskirjaan (SopS 44/1991).

⁸¹ Hakalehto-Wainio 2013, s. 19.

⁸² Hakalehto-Wainio 2013, s. 27.

säänneltyjä oikeuksia että edistettävä niitä ojentamistilanteessa.⁸³ Lapsen oikeuksien sopimus sisältääkin ainoana ihmisoikeussopimuksena oikeuksien turvaamisen lisäksi myös tiedottamisvelvollisuuden (42 art.), jonka mukaan sopimuksen *periaatteet ja määräykset tulee saattaa niin aikuisten kuin lastenkin tietoon tarkoituksenmukaisesti ja aktiivisesti*. Lapsella on sopimuksen mukaan oikeuksien nauttimisen lisäksi oikeus olla tietoinen omista oikeuksistaan, mikä luo opetushenkilöstölle velvollisuuden saattaa nämä oikeudet oppilaiden tietoon.

Lapsen oikeuksien sopimuksen toisen artiklan mukainen oikeus kehitykseen edellyttää lapsen oikeutta sivistyksellisiin oikeuksiin. Sivistykselliset oikeudet ovatkin perusopetuksen näkökulmasta sen järjestämisen kannalta merkityksellisin oikeuskokonaisuus. Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen (TSS-sopimus, SopS 6/1976) 13.1 artiklassa säännellään jokaiselle oikeus opetuksen saamiseen ja 13.2 artiklassa alkeisopetuksen pakollisuudesta ja maksuttomuudesta⁸⁴. Suomen lainsäädännössä sivistyksellisistä oikeuksista säännellään perustuslain 16 §:ssä. Pykälän 1 momentissa säännellään jokaiselle oikeus maksuttomaan perusopetukseen, mikä konkretisoidaan perusopetuslailla⁸⁵. Oikeus perusopetukseen on subjektiivinen perusoikeus, mikä käy ilmi kirjauksen *jokainen*-sanasta. Subjektiivinen oikeus merkitsee sitä, että ihminen voi vaatia oikeuden toteuttamista suoraan tuomioistuimessa.⁸⁶ Sivistykselliset oikeudet luovatkin julkiselle vallalle, kuten kunnille veloitteen aktiivisesti toimia maksuttoman perusopetuksen järjestämiseksi.⁸⁷

Oikeus maksuttomaan perusopetukseen on sillä tavalla merkittävä lapsen oikeus, että se on tosiasiallisesti tietynlaisena ehtona muiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiselle. Monia kansalaisoikeuksia tai taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia oikeuksia voidaan käyttää vasta, jos henkilöllä on vähintään minimitason koulutus⁸⁸. Oikeus opetukseen onkin tässä mielessä painava oppilaan oikeus, jota ei voida rajoittaa ilman painavia perusteita. Lapsen oikeus

---

⁸³ Hakalehto-Wainio 2013, s. 42–45.

⁸⁴ Lapsen oikeuksien sopimuksen ja TSS-sopimuksen lisäksi Suomea sitovia sivistyksellisiä oikeuksia käsitteleviä ihmisoikeussopimuksia ovat etenkin KP-sopimus ja Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, SopS 63/1999).

⁸⁵ Perusoikeuden konkretisoimisesta ja tulkitsemisesta lain nojalla ks. Arajärvi 2006, s. 80.

⁸⁶ Saraviita 2005, s. 63 sekä Hallberg, ym. 2011. Kohta I Johdanto – Perusoikeuksien ryhmittely ja ulottuvuus – Perusoikeuksien luokittelua.

⁸⁷ Saraviita 2005, s. 69.

⁸⁸ Arajärvi 2006, s. 87.

perusopetukseen kattaakin sekä oikeuden saada opetusta että käänteisen suojan opetukseen pääsemisen estämisestä. Käänteinen suoja sisältää suojan opetuksesta erottamiseen ja poistamiseen. Perusopetuksesta voidaan poistaa vain erittäin painavista syistä ja erottamisen edellytyksiä on tulkittava ahtaasti. Tilalle voidaan myös edellyttää muuta samantasoista opetusta. Lähinnä vain niissä tilanteissa, joissa muiden oikeus opetukseen alkaa häiriintyä tai vaarantua, voidaan välttämättömäksi ajaksi poistaa oppilas perusopetuksesta.⁸⁹

Mahdollisuus poistaa oppilas perusopetuksesta sekä käyttää muita ojentamiskeinoja perustuu perusopetuslain 29 §:n mukaiseen oppilaan oikeuteen saada opetusta turvallisessa ympäristössä. Oikeus kattaa sekä fyysisen että psyykkisen turvallisuuden. Säännös asettaa koulutuksen järjestäjille velvollisuuden turvata turvallinen oppimisympäristö siten, että turvallisten koulutilojen ja välineiden lisäksi oppilas voi käydä koulua ilman häneen kohdistuvan väkivallan uhkaa. Koulutuksen järjestäjän on siis toimittava aktiivisesti esimerkiksi koulukiusaamisen estämiseksi.⁹⁰ Oppilaalla on oikeus tuntea olonsa turvallisiksi kaikilta osin koko koulupäivän ajan.⁹¹ Turvallisella oppimisympäristöllä on suuri merkitys, ja voidaankin katsoa, että perustuslain 16 §:ssä säädetty sivistyksellinen oikeus perusopetukseen sekä sitä konkretisoiva perusopetuslain 30 §:ssä säännelty oppilaan oikeus saada opetusta edellyttää toteutuakseen turvallista oppimisympäristöä. Toisen tai muiden oppilaiden oikeus on näin ollen perusteena opetusta tai turvallisuutta häiritsevän oppilaan käytökseen puuttumiseen ja mahdollisesti hänen oikeuksiensa rajoittamiseen.

Oikeutta opetukseen voidaan tarkastella myös oppilaan velvollisuutena: perusopetuslain 25 §:ssä määritellään lapsen oppivelvollisuudesta. Lain 26 §:n mukaan oppivelvollisen on osallistuttava perusopetuslain mukaisesti järjestettyyn perusopetukseen sekä 35.2 §:n mukaan *suoritettava tehtävänsä tunnollisesti ja käyttäytyttävä asiallisesti*. Velvollisuus tehtävien suorittamiseen liittyy opetuksen osallistumisvelvollisuuteen sekä perusopetuksen oppimäärän omaksumiseen. Kuitenkaan perusopetuslaista tai sen edeltäjästä peruskoululaista tai näiden lakien ja lakimuutosten esitöistä ei käy ilmi, mitä tarkoitetaan tehtävien suorittamisella *tunnollisesti* tai käyttäytymisen *asiallisuudella*. Säännöksen sisältöä

---

⁸⁹ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 22 sekä Arajärvi 1994, s. 78.

⁹⁰ Lahtinen – Lankinen 2010, s. 293.

⁹¹ Lahtinen 2011, s. 248–249.

ei ole myöskään avattu tarkemmin muissa lainvalmisteluasiakirjoissa eikä opetustointa käsittelevässä kirjallisuudessa⁹². Termien määrittely on jätetty koulukohtaiseen harkintavaltaan kuuluvaksi. Perusopetuslain 29.5 §:n mukaan opetuksen järjestäjä määrittää asianmukaisen käyttäytymisen omissa järjestyssäännöissään. Järjestyssäännöillä voidaan antaa kouluyhteisön turvallisuuden ja viihtyisyyden kannalta tarpeellisia määräyksiä muun muassa asianmukaisesta käyttäytymisestä. Näin perusopetuslaki sääntelee oppilaalla velvollisuuden käyttäytyä siten, kuin koulukohtaisissa säännöissä määrätään. Järjestyssääntöjen merkitystä ojentamistilanteessa tarkastellaan tarkemmin luvussa 3.1.4.

Velvollisuus asiallisesta käytöksestä vertautuu mahdollisuuteen ojentaa oppilasta. Kun oppilaalta edellytetään asiallista käytöstä, voidaan oppilasta ojentaa hänen käytöksestään tai esimerkiksi omaisuuden ja tilojen sellaisesta käsittelystä, jota ei voida pitää asiallisena tai huolellisena⁹³. Näin itse asiassa koko kurinpitotilanteiden olemassa olo ja opetushenkilöstön mahdollisuus ojentaa oppilasta tai määrätä hänelle kurinpitorangaistus liittyy oppilaalle säädettyjen velvollisuuksien laiminlyöntiin, tässä tapauksessa asiallisen käyttäytymisen laiminlyöntiin⁹⁴. Toisaalta asiallinen käytös ei liity vain ojentamisen mahdollisuuteen, vaan kasvatuksellisesti on tärkeää, että oppilas opetetaan koulussa käyttäytymään ja pitämään huolta sekä omasta että työskentely-ympäristönsä siisteydestä⁹⁵. Ojentamiskeinojen käyttö onkin tilanteen rauhoittamisen lisäksi keino kasvattaa oppilasta käyttäytymään asiallisesti sekä toimimaan yhteiskunnan jäsenenä. Asiallisen käyttäytymisen velvollisuus on kouluyhteisön vuorovaikutuksen ja kouluyhteisön jäsenten viihtyvyyden näkökulmasta erittäin tärkeää, onhan se toisia kunnioittavan vuorovaikutuksen perusta.

Oppilaan oikeudelliseen asemaan sekä hänen velvollisuuksiinsa liittyy myös hänelle kuuluvat vastuut, jotka opetushenkilöstön on hyvä tuntea ojentamistilanteessa. Oppilas on vastuussa tuottamastaan vahingosta. Oppilas on vahingonkorvauslain 1 §:n mukaan vahingonkorvausvelvollinen, mikäli hän tahallaan tai tuottamuksellisesti tekee jotain tai laiminlyö hänelle kuuluvan tehtävän ja näin aiheuttaa vahingon⁹⁶. Vahinko voi aiheutua sekä koulun omaisuudelle että kouluyhteisön jäsenen, kuten toisen oppilaan omaisuudelle.

---

⁹² Hakalehto-Wainio 2010, s. 43.

⁹³ HE 66/2013 vp, s. 44.

⁹⁴ Hakalehto-Wainio 2010, s. 42.

⁹⁵ HE 66/2013 vp, s. 44.

⁹⁶ HE 66/2013 vp, s. 44.

Vahingonkorvauslaissa vastuulle ei ole säädetty alaikäraja⁹⁷. Vahingonkorvauksen yhteydessä on hyvä muistaa, että korvauksen vaatiminen ja teosta rankaiseminen ovat toisistaan riippumattomia toimenpiteitä, eikä vahingonkorvausta saa käyttää rangaistuksenomaisesti⁹⁸. Jos oppilas epäasiallisesti käyttäytyessään aiheuttaa vahingon, tulee oppilasta rangaista kurinpitosäännösten nojalla kuten niissäkin tapauksissa, joissa vahinkoa ei ole syntynyt. Ojentamisen lisäksi mahdollisen vahingonteon takia voidaan oppilas määrätä korvaamaan vahinko. Toisaalta on myös mahdollista, että oppilas tuottaa vahingon ilman epäasiallista käytöstä, jolloin oppilasta ei rangaista kurinpitokeinoin, mutta häntä vaaditaan korvaamaan aiheuttamansa vahinko.

Oppilaan velvollisuuksiin ja vastuuseen liittyy myös hänen rikosoikeudellinen vastuunsa. Rikosoikeudellinen vastuu alkaa rikoslain (39/1889) 3 luvun 4 §:n mukaan 15-vuotiaana. Jos oppilas rikkoo rikoslakia ennen kuin oppilas täyttää 15 vuotta, voidaan hänelle kohdistaa muita seuraamuksia muun muassa lastensuojelulain perusteella⁹⁹. Opetushenkilöstön tulee tuntea myös oppilaan rikosoikeudellinen vastuu ojentamistilanteessa, sillä ojentamistoimien lisäksi oppilas voi joutua vastaamaan teoistaan rikosoikeudellisesti tai hänelle voidaan kohdistaa muita seuraamuksia. Ojentamiskeinot eivät näin ollen ole ainoita mahdollisuuksia puuttua oppilaan toimintaan, jos oppilaan käytös on esimerkiksi muita oppilaita tai koulun turvallisuutta uhkaavaa.

Kuten jo alussa todettiin, oppilas oikeuksien haltijana ei ole vain passiivinen toiminnan kohde. Perustuslain 6.3 §:n mukaan lapsella on oikeus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin kehitystään vastaavasti. Lapsia tulee säännöksen mukaan kohdella sekä aikuisväestöön nähden tasa-arvoisesti että keskenään yhdenvertaisesti. Jokaista lasta tulee kohdella myös ainutlaatuisena yksilönä.¹⁰⁰ Myös lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan jokaisella lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus näkemykseensä ja sen vapaaseen ilmaisemiseen kaikissa häntä koskettavissa asioissa, myös oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa.

---

⁹⁷ Alaikäisen korvaus määrätään muun muassa suhteessa hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, ks. tarkemmin vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §.

⁹⁸ HE 66/2013 vp, s. 44.

⁹⁹ Suopohja – Liusvaara 2009, s. 175 ja Lahtinen – Lankinen 2010, s. 319.

¹⁰⁰ Husa – Pohjolainen 2008, s. 186.

Vuoden 2014 perusopetuslakia täydennettiin muun muassa oppilaiden osallisuuden osalta tavoitteena parantaa demokratiakasvatusta ja näin myös koulujen työrauhaa¹⁰¹. Lain 47 a §:n mukaan *opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta ja huolehtia siitä, että kaikilla oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista*. Osallisuuden mahdollistaminen edellyttää muun muassa sitä, että esimerkiksi koulun järjestyssääntöjä tehtäessä oppilaille tarjotaan riittävästi tietoa, jonka pohjalta muodostaa näkemys sekä mahdollistetaan osallistuminen sääntöjen tekoon ja niistä päättämiseen¹⁰². Osallisuuden lisäämisen tarkoituksena on saada lapset kiinnostumaan oman ympäristönsä kehittämisestä, yhdessä tekemisestä ja päättämisestä. Osallisuuden tunteen lisääntyessä kasvaa myös tunne kyvykkyydestä ja hallinnasta, jotka ovat merkittäviä tekijöitä koulussa viihtyvyyden lisäämiseksi¹⁰³.

Vaikka perusoikeudet kuuluvat myös lapsille yhdenvertaisesti aikuisväestöön verrattuna, on kuitenkin huomattava, että käytännön tilanteissa oikeuden toteutuminen saattaa palautua siihen, kuka käyttää lapsen puhevaltaa häntä koskevissa asioissa¹⁰⁴. Lain holhoustoimesta 3 §:n mukaan lapsen asioita hoitaa edunvalvoja, joka 4 §:n mukaan on hänen huoltajansa, ellei toisin ole säädetty. Koska huoltaja on useimmiten lapsen laillinen edustaja, rajataan tässä tutkimuksessa näkökulma huoltajaan lapsen edunvalvojana. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) 3 §:n mukaan lapsen huoltajat ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu.

Perusopetuslain 3.3 §:n mukaan opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa. Kasvatusyhteisöjen vuorovaikutus ja yhteistyö tukevat oppilaan kokonaisvaltaista kasvua ja oppimista. Koulu tukee osaltaan kotien kasvatustehtävää ja vastaa oppilaan kasvatuksesta, toisaalta koulun on oltava yhteistyössä huoltajien kanssa niin, että he voivat osaltaan tukea lastensa tavoitteellista oppimista ja koulun käyntiä. Tavoitteena on yhteisvastuullinen kasvatus, joka edistää lapsen oppimisen edellytyksiä, turvallisuutta ja koko kouluyhteisön

---

¹⁰¹ HE 66/2013 vp, s. 32.

¹⁰² Hakalehto-Wainio 2011, s. 521–522.

¹⁰³ HE 66/2013 vp, s. 32.

¹⁰⁴ HE 309/1993 vp. Kohta Yleisperustelut – 3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset – 3.3. Perusoikeuksien suojaama henkilöpiiri – Henkilön iän ja vajaavaltaisuuden merkitys.

hyvinvointia.¹⁰⁵ Koulun ja kodin välisen yhteistyön tulee olla ennalta linjattua, jatkuvaa ja suunnitelmallista molemminpuoliseen kunnioitukseen perustuvaa¹⁰⁶. Yhteistyö tulee määritellä paikallisessa opetussuunnitelmassa yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten kanssa. Yhteistyön lähtökohtana on eri osapuolten keskinäinen kunnioitus¹⁰⁷. Opetushenkilöstön onkin otettava oppilaiden lisäksi heidän huoltajansa mukaan koulun suunnitelmien tekoon, kuten ojentamistilanteiden suunnitteluun. Osallisuuteen liittyy kodin ja koulun yhteistyön seuranta ja arviointi yhdessä sekä menettelytavoista sopiminen yhteistyöhön liittyvissä ongelma- ja kurinpitotilanteissa.¹⁰⁸

2.3.2 Turvallisen opiskeluympäristön lähtökohdat

Koulussa tapahtuva ojentamistilanne perustuu opetuksen tai koulun muun toiminnan häiriötilanteeseen. Tilanteessa oppilaiden oikeus oppimiseen sekä mahdollisesti oikeus turvalliseen ja häiriöttömään koulunkäyntiin vaarantuu toisen oppilaan aiheuttaman häiriön takia. Turvalliseen opiskeluympäristöön sekä oikeuteen saada opetusta liittyy kiinteästi työrauha. Työrauhaa tai sen häiriötä ei ole määritelty opetuslainsäädännössä, mutta siihen on vakiintuneesti katsottu kuuluvan opiskelun esteetön sujuminen, asianmukainen käyttäytyminen, turvallinen opiskeluympäristö sekä väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä suojaaminen, koulun omaisuuden asianmukainen käsittely ja koulun järjestyssääntöjen noudattaminen. Häiriötekijöitä ovat opetuksen häiritseminen, kotitehtävien laiminlyönti, epäasiallinen käyttäytyminen, koulun järjestyssääntöjen rikkominen ja väkivaltainen tai uhkaava käyttäytyminen.¹⁰⁹

Työrauha on käsitteenä suhteellinen ja muuttuva, koska sille annettu sisältö heijastaa aikakaudelle tyypilliset kasvatuskäsitykset ja arvot. Käsite on myös subjektiivinen. Työrauhan sisältö heijastaa arvioijan persoonallisuutta sekä näkemyksiä kasvatuksesta, opetuksesta, niiden päämääristä ja käytettävistä opetusmenetelmistä. Myös näkökulmat työrauhan sisältöön ovat erilaiset: oppilaalle työrauha on oppimis- ja oleskelurauhaa, kun taas

---

¹⁰⁵ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010, s. 33.

¹⁰⁶ Lahtinen 2011, s. 316.

¹⁰⁷ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010, s. 33–35.

¹⁰⁸ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010, s. 33–34.

¹⁰⁹ HE 66/2013 vp, s. 6.

opettajalle se on opettamis- ja työskentelyrauhaa.¹¹⁰ Opetushallituksen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet perustuvat oppimiskäsitykseen, jossa oppiminen on kaikissa muodoissa aktiivista ja päämääräsuuntautunutta, itsenäistä tai yhtenäistä ongelmanratkaisua sisältävä prosessi. Oppiminen tapahtuu tavoitteellisena opiskeluna erilaisissa tilanteissa itsenäisesti, opettajan ohjauksessa sekä vuorovaikutuksessa opettajan ja muiden oppilaiden, vertaisryhmän, kanssa.¹¹¹ Näin autoritaariseen kasvatukseen liitetty ehdottoman hiljaisuuden vaatimus on väistynyt aktiivisen oppimisen ja myös yhdessä oppimisen vallatessa oppimiskäsitystä¹¹². Oppimiskäsitys ja tätä kautta opetusmenetelmät vaikuttavat siihen, millaista työrauhaa tavoitellaan ja toisaalta, millainen työrauhan häiriötilanne on.

Työrauhan lisäksi opetushenkilöstön tulee turvata oppilaiden mahdollisuus monipuoliseen kasvuun, oppimiseen ja terveen itsetunnon kehittymiseen ilman turvallisuuden vaarantumisen uhkaa¹¹³. Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 kohdan mukaisesti lapsella on oikeus saada erityistä suojelua ja huolenpitoa. Opetushenkilöstöllä on velvollisuus suojella oppilaita kaikenlaiselta heitä vahingoittavalta toiminnalta. Sopimuksen 19 artiklan mukaan oppilaita tulee suojella vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä, välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai muun laiselta henkisesti väkivallalta.¹¹⁴ Koulussa turvallisuus ja turvallinen opiskeluympäristö mielletään usein fyysiseksi turvallisuudeksi, mikä liitetään fyysiseen koulukiusaamiseen ja väkivaltaan. Fyysisen turvallisuuden lisäksi huomio tulisi kiinnittää myös henkiseen ja sosiaaliseen turvallisuuteen. Turvallisuus ja turvallisuuden tunne koostuu sekä fyysisen ja henkisen turvallisuuden kokonaisuudesta, ja se on perustuslain 7 §:ssä säännelty oppilaan perusoikeus.¹¹⁵

Vaikka tutkimuksessa keskitytään ojentamistilanteisiin, ovat ne koulun toiminnassa vasta viimesijaisimmat keinot päättää opetuksen ja oppimisen häiriötilanne tai turvallisuuden vaarantava tilanne. Työrauhaa ja turvallisuutta usein lähestytään työrauhatilanteiden ja niihin puuttumisen näkökulmasta, mutta painopisteen tulee aina olla hyvän työrauhan

---

¹¹⁰ Holopainen, ym. 2009, s. 9.

¹¹¹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 18.

¹¹² Holopainen, ym. 2009, s. 10.

¹¹³ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 14.

¹¹⁴ Hakalehto-Wainio 2013, s. 38.

¹¹⁵ Salovaara – Honkonen 2011, s. 18.

luomisessa ja sitä myöten häiriöiden ennaltaehkäisyssä.¹¹⁶ Turvallisen opiskeluympäristön ylläpitämisen tärkein ja kestävin menetelmä on luoda opetuksesta tai muusta koulun toiminnasta niin kiinnostavaa ja haluttua, että koulussa työskentelevien mielenkiinto suuntautuu tähän, ja samalla työrauha palvelee oppimistuloksia. Jotta tällainen viihtyvyys saavutetaan, tulee opetuksessa ja oppimisessa vallita hyvä henki ja koulussa työskentelevien on tunnettava työnsä tärkeäksi.¹¹⁷

Viihtyvyyden takaamiseksi tulee opetuksen ja toiminnan sisällön lisäksi koulussa tehdä suunnitelmat yhteisistä pelisäännöistä. Koulussa tulee perusopetuslain 29.4 §:n mukaan hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Opetuksen järjestäjän tulee myös kolmannen momentin mukaan laatia suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä ja toteuttaa suunnitelma. Suunnitelmassa tulee huomioida oppilaiden keskinäiset sekä oppilaiden ja aikuisten väliset vuorovaikutussuhteet, ja siinä tulee kuvata muun muassa kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisy ja siihen puuttuminen, yksilöllinen tuki ja jälkiseuranta teon tekijän että sen kohteena olevan osalta, yhteistyö huoltajien sekä tarvittavien viranomaisten kanssa sekä suunnitelmasta tiedottaminen, sen seuranta ja arviointi¹¹⁸. Suunnitelman mukaisesti opetushenkilöstön on selvitettävä ja korjattava toimivallassaan olevilla tarpeellisilla toimenpiteillä häirintä tai muu epäasiallinen toiminta¹¹⁹.

Ennalta ehkäisevät toimet työrauhan takaamiseksi tulee tehdä yhteistyössä eri osapuolten kanssa. Suunnitelmat ja säännöt tulee koulukohtaisesti valmistella yhteistyössä koulun henkilökunnan, huoltajien ja oppilaiden siten, että kaikilla on mahdollisuus osallistua. Kaikkien osapuolten osallistuminen takaa laajan yhteistyön ja hyväksyttävyyden koulun toimintamalleille ja säännöille sekä tietoisuuden näistä. Kaikkien osallistumisella on siten ratkaiseva merkitys koulun työrauhan parantamiseen ja käytöshäiriöiden vähentämiseen.¹²⁰

---

¹¹⁶ Holopainen, ym. 2009, s. 10.

¹¹⁷ Arajärvi – Aalto-Setälä 2004, s. 157.

¹¹⁸ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutos 2014, s. 7.

¹¹⁹ He 66/2013 vp, s. 42.

¹²⁰ He 66/2013 vp, s. 43.

Jos ennalta ehkäisevät toimet eivät riitä työrauhan ylläpitämiseksi, on opetushenkilöstöllä toimivaltaa ojentaa opetusta tai koulun muuta toimintaa häiritsevää oppilasta. Perusopetusasetuksessa asetuksella (560/2003) muutetussa 18 §:ssä säännellään opetushenkilöstön toimivallasta eri ojentamiskeinoissa:

Perusopetuslain 36 §:n 1 momentissa tarkoitettusta jälki-istunnosta, pykälän 2 momentissa tarkoitettusta oppilaan määräämisestä poistumaan luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan --- päättää oppilaan opettaja. Mainitun pykälän 2 momentissa tarkoitettusta oppilaan määräämisestä poistumaan koulun järjestämästä tilaisuudesta päättää rehtori tai opettaja. Mainitun pykälän 3 momentissa tarkoitettusta opetuksen epäämisestä päättää rehtori.

Toimivalta on sisällöltään tosiasiallista julkista valtaa, sillä siinä oppilaan oikeusasemaan puututaan välittömästi ja voimakkaasti ilman kirjallista menettelyä: luokasta poistaminen tai tavaroiden tarkastaminen eivät vaadi kirjallista menettelyä tai kirjallista päätöstä, vaan toiminta tapahtuu opetushenkilöstön päätöksestä tilanteen ollessa käynnissä. Vallan käyttö eroaa tällaisessa tilanteessa muusta opetustilanteesta. Opetuksen käytännön toteuttaminen on tosiallista hallinnollista toimintaa, jossa tehdään konkreettisia opetuksen sisältöjä ja menetelmiä koskevia ratkaisuja.¹²¹

Voimakkain tosiasiallisen julkisen vallan käyttö liittyy voimakeinojen käyttämiseen¹²². Voimankäytön toimivallasta säännellään lain tasolla perusopetuslain 36 b §:n 3 momentissa:

Rehtori ja opettaja voivat 1 ja 2 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa toimia yhdessä tai kumpikin erikseen. Oppilaan poistamisessa ei saa käyttää voimankäyttövälineitä. Voimakeinojen käyttöön turvautuneen opettajan tai rehtorin tulee antaa kirjallinen selvitys tapahtuneesta opetuksen järjestäjälle.

Voimakeinojen käytön liioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä.

---

¹²¹ Mäenpää 2003, s. 347–348.

¹²² Husa – Pohjolainen 2008, s. 74.

Voimankäytön toimivallasta säännellään lain tasolla, sillä perustuslain 7 §:n 3 momentin mukaan *henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta*. Hallituksen esityksen mukaan järjestyksen ja turvallisuuden valvonta kuuluu rehtorille ja opettajalle heidän asemansa vuoksi¹²³. Julkisen vallan käyttöön liittyy korostettu oikeudellinen vastuu, ja viranhaltijoina rehtorin ja opettajan tulee tietää heidän toimiinsa vaikuttavat oikeudelliset seikat, joihin voidaan katsoa kuuluvaksi sekä perustuslain 2.3 §:ssä säännelty hallinnon lainalaisuuden periaate että rikoslain 40 luvussa säännelty virkavastuun perusteet¹²⁴.

Lailla on rajattu harkintavalta sen suhteen, kuka saa toimeenpanna ojentamiskeinoja. Muut kuin perusopetuslaissa tai perusopetusasetuksessa säännelty viranhaltijat eivät saa antaa poistumismääräystä, jälki-istuntoa, evätä opetusta tai käyttää voimakeinoja oppilaan poistamiseen. Täten esimerkiksi kouluavustajilla ei ole toimivaltaa käyttää ojentamiskeinoja. Opetushenkilöstöllä viranhaltijoina on julkista valtaa suhteessa oppilaisiin, ja heillä viran tuoman asemansa vuoksi katsotaan olevan valmiuksia ottaa tilanteeseen vaikuttavat seikat huomioon ojentamismääräystä harkitessaan, määräyksen antaessaan ja mahdollisten voimakeinojen käyttöä harkitessaan. Toisaalta rehtorilla katsotaan olevan paremmat valmiudet viranhaltijana, sillä vain hänellä on valtuudet päättää oppilaan opetuksen epäämisestä. Nämä valmiudet liittyvät rehtorin kelpoisuusvaatimuksiin, joissa, opettajista poiketen, tulee olla kokemusta opettajana toimimisesta, mikä voi tuoda päätöksen vaikuttavien seikkojen huomioimiseen sellaista kokemusta, jota opettajilla ei oleteta lähtökohtaisesti olevan.

Voimakeinojen käyttöön perusopetuslain 36 b §:ssä annetaan toimivalta rehtorille ja opettajalle yhdessä tai kummallekin erikseen. Lakia voisi tulkita siten, että kirjauksessa toimivalta annetaan ensin rehtorille ja opettajalle yhdessä. Jos voimakeinoja tulee käyttää, niin olisi suotavampaa, että tilanteessa olisi paikalla sekä rehtori että opettaja. Laissa on kuitenkin haluttu ottaa myös sellainen, esimerkiksi äkillinen tilanne huomioon, jossa rehtorin tai opettajan tulee tehdä nopeasti päätös voimakeinojen käytöstä eikä tilanteessa ole mahdollista kutsua esim. rehtoria paikalle. Tällöin toimeenpanovalta on myös rehtorilla ja opettajalla erikseen.

---

¹²³ HE 205/2002 vp, s. 18.

¹²⁴ Mäenpää 2003, s. 93 ja 145.

Ojentamistilanteen valta-aseman ja opetushenkilöstön yksipuolisen määräysvallan hyväksyttävyyttä voidaan parantaa sillä, että ojentamistilanteisiin liittyvät toimintaperiaatteet määritellään yhdessä. Perusopetuslain 29.3 §:n mukaan kurinpitokeinojen käyttäminen ja niihin liittyvät menettelytavat tulee perustua opetussuunnitelman yhteydessä laadittavaan suunnitelmaan ja tähän perustuvaan ohjeistukseen. Ojentamiskeinojen soveltamisen ja käytännön järjestelyjen tulisi olla koulussa suunniteltu ja käsitelty sekä koulun henkilökunnan että oppilaiden huoltajien ja oppilaiden kanssa. Kouluissa tulisi olla selkeä suunnitelma siitä, miten eri tilanteissa toimitaan, mitkä ovat toimivaltasuhteet, ja myös miten oppilaan oikeus valvontaan, opetukseen ja oppilashuoltoon tehokkaasti toteutetaan kurinpitomenettelyjen aikana.¹²⁵ Yhdessä suunnitellun toiminnan tuloksena ojentamistilanteessa käytetyt menetelmät ja hyväksyttävyys niiden käytöstä ovat kaikille kouluyhteisöön kuuluville osapuolille selvät.

Toisaalta turvallinen ja häiriötön oppimisympäristö ei tarkoita vain epäasiallisten oppilaiden ojentamista ja heille rangaistuksen antamista, vaan myös rangaistuksen saaneesta oppilaasta huolehtimista. Perusopetuslain 36 h §:n mukaan oppilasta ei saa jättää ilman valvontaa sellaisten tilanteiden jälkeen, joissa oppilaalle on joko annettu poistumismääräys tai häneltä on evätty oikeus opetukseen. Epäasiallisesti käyttäytyvää oppilasta ei voida ojentamistilanteen jälkeen jättää heitteille, vaan myös hänestä on huolehdittava.

Lain 35 a §:n mukaan oppilaalle, joka häiritsee opetusta tai rikkoo muuten koulun järjestystä tai kohtelee muita epäkunnioittavasti, voidaan ensisijaisena toimenpiteenä määrätä kasvatuskeskusteluun osallistuminen, jossa tarkoituksena on selvittää käyttäytymisen syyt ja seuraukset sekä keinot oppilaan hyvinvoinnin parantamiseksi. Kasvatuskeskustelu on tarkoitettu ensisijaiseksi menettelyksi ennen kuin joudutaan turvautumaan jälki-istuntoon ja muihin kurinpidollisiin menettelyihin. Keskustelun tarkoituksena on yhdessä oppilaan kanssa selvittää käyttäytymisen syyt ja seuraukset ja keinot tilanteen korjaamiseksi. Menettely perustuisi positiivisten keinojen löytämiseen oppilaan käyttäytymisen parantamiseksi.¹²⁶ Epäasiallisesti käyttäytyvää oppilasta ei siis vain rangaista, vaan hänelle tarjotaan myös vaihtoehtoja käyttäytymisensä muuttamiseksi.

---

¹²⁵ HE 66/2013 vp, s. 42.

¹²⁶ HE 66/2013 vp, s. 45.

Perusopetuslain 36 h §:n mukaan oppilaalle kuuluu oppilashuolto esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa oppilaalta on evätty oikeus osallistua opetukseen jäljellä olevan työpäivän ajaksi. Oppilashuolto perustuu lailla (791/2014) muutettuun oppilas- ja opiskelijahuoltolakiin (1287/2013). Lain tarkoituksena on sen 2 §:n mukaan muun muassa edistää oppilaiden oppimista, hyvinvointia ja osallisuutta sekä ehkäistä ongelmien syntymistä sekä edistää opiskeluympäristön hyvinvointia, turvallisuutta sekä kodin ja koulun välistä yhteistyötä. Oppilashuollolla tarkoitetaan lain mukaan sekä koulun koko toimintakulttuuria, jota kaikki opiskeluhoollon toimijat, ensisijaisesti koulun henkilökuntaan kuuluvat, toteuttavat että kouluterveydenhuollon palveluja, psykologi- ja kuraattoripalveluja sekä muuta monialaista opiskeluhoolltoa. Opiskeluhoollon toteuttamiseksi koulun on laadittava lain 13 §:n mukaan opiskeluhoolltosuunnitelma, johon sisältyy muun muassa aiemmin mainittu suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä.

Koulun toimintaympäristö on kokonaisuus, jossa kurinpitokeinojen käyttö on viimesijaisin keino rauhoittaa opetus- tai muu koulun tilanne. Toisaalta kurinpitokeinojen käyttöön vaikuttavat kouluyhteisön kesken yhdessä tehdyt suunnitelmat ja sopimukset sekä etenkin näiden toimeenpano ja seuraaminen. Erityisen tärkeää on, että koulun henkilöstön soveltaa yhdessä sovittuja pelisääntöjä yhtenäisen linjan mukaisesti. Koulun toimintakulttuuri vaikuttaa merkittävästi koulun kasvatukseen ja opetukseen. Toimintakulttuuriin kuuluvat kaikki koulun viralliset ja epäviralliset säännöt, toiminta- ja käyttäytymismallit sekä arvot ja periaatteet.¹²⁷ Opetushenkilöstön harkintavallan näkökulmasta on tärkeää, että suunnitelmat tehdään yhdessä sekä näitä toteutetaan yhdessä sovittujen linjausten mukaisesti. Opetushenkilöstöllä on kuitenkin vastuu kokonaisuudessaan kaikkien oikeudesta opetukseen ja turvalliseen opiskeluympäristöön.

---

¹²⁷ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 19.

3 OPETUSHENKILÖSTÖN HARKINTAVALTAA OHJAAVAT NORMIT

3.1 HARKINTAVALTAA OHJAAVAT SÄÄNNÖKSET

3.1.1 Ojentamissäännösten kehitys

Perusopetuslaissa säännellään opetushenkilöstön toimivallasta ja sen esitöissä tarkennetaan sitä, mitä säännösten sanamuodoilla on tarkoitettu. Näin lainsäätäjät rajaavat opetushenkilöstön harkintaa ojentamiskeinojen käytössä. Perusopetuslain 36–36 e pykälien mukaan opetushenkilöstö voi käyttää seuraavia tosiasiallisen julkisen vallan keinoja:

- 1) määrätä oppilas poistumaan, kun oppilas häiritsee opetusta;
- 2) evätä oppilaan osallistuminen opetukseen, kun oppilaan väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi on olemassa vaara, että toiseen oppilaan tai työntekijän turvallisuus kärsii tai opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti;
- 3) välttämättömiä voimakeinoja oppilaan poistamiseksi, kun oppilas vastarintaa tekemällä yrittää edellä mainittujen tilanteiden jälkeen välttää poistamisen;
- 4) ottaa haltuun perusopetuslailla kielletty tai sellainen esine tai aine, jolla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista;
- 5) välttämättömiä voimakeinoja esineen tai aineen haltuun ottamiseksi, kun oppilas vastarintaa tekemällä yrittää välttää edellä mainitun haltuun ottamisen;
- 6) oppilaan tavaroiden, säilytystilan ja päällisin puolin hänen vaatteensa tarkastus, kun on ilmeisellä tavalla, että oppilaalla on perusopetuslaissa kielletty esine tai aine, jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta eikä oppilas pyynnöstä huolimatta suostu luovuttamaan sitä.

Perusopetuslaissa säännellään ojentamiseen liittyvistä tosiasiallisen julkisen vallan käytön keinoista tyhjentävästi, joten muita kuin edellä mainittuja keinoja opetushenkilöstö ei voi käyttää ojentamistilanteissa. Oppilaalta ei voi esimerkiksi evätä oikeutta poistua koulun alueelta ja istuttaa rehtorin kanslian eteen ruokavälitunnin ajaksi neljän viikon ajan¹²⁸. Poistamiskeinoja tarkastellen tilanne on siinä mielessä mielenkiintoinen, että oppilaan koulun alueelta poistumisen epääminen ei ole perusopetuslain mukainen kurinpitotoimi. Vaikka rehtorilla ja opettajilla on toimivalta poistaa oppilas tilasta, jossa annetaan opetusta

---

¹²⁸ EOAK 31.12.2003, 2479/4/02.

tai koulun järjestämästä tilaisuudesta, heillä ei ole toimivaltuuksia evätä oppilaan poistumista näistä paikoista tai koulun alueelta.

Vaikka keinojen käyttö on tyhjentävää, jättää lain kirjaukset tulkinnanvaraiseksi sen, millaisissa tilanteissa ojentamiskeinoja voidaan käyttää. Tulkinnanvaraisia ovat ilmaukset *opetusta häiritsevä oppilas*, *oppilaan väkivaltainen tai uhkaava käytös*, *vaara toisen turvallisuuden kärsimisestä*, *opetuksen tai muun toiminnan vaikeutuminen kohtuuttomasti*, *oppilaan vastarinta* sekä *opetusta tai oppimista häiritsevän esineen tai aineen käyttö*. Näillä kirjauksilla on jätetty opetushenkilöstölle harkintavaltaa toimia tilanteessa tarkoituksenmukaisella tavalla.

Kurinpitosäännökset ovat olleet jo perusopetuslakia edeltäneessä peruskoululain (476/1983) asetuksessa (718/1984). Peruskouluasetuksen 58 §:n mukaan oppilas saadaan poistaa luokasta vain, jos hän häiritsee opetusta, kun esimerkiksi oppilasta voi nuhdella, jos tämä ei noudata koulun järjestystä, käyttäytyy sopimattomasti tai on tehtävissään huolimaton. Tarkennus sisältyi asetukseen, koska tilanteessa oppilas suljetaan pois koulutyöstä, mikä on oppilaan kannalta haitallista, sillä se estää hänen edistymistään opinnoissa.¹²⁹ Hallituksen esityksen mukaan rangaistuksen kohdistuessa oppilaan käyttäytymiseen on sen arvioiminen vaativa tehtävä¹³⁰. Tarkempia eri tilanteiden tulkintaohjeita eivät lain, asetuksen tai hallituksen esityksen sanamuodot opetushenkilöstölle antaneet.

Säännöksen perusteella on mahdollista tulkita myös nykyistä perusopetuslain 36.2 §:n säännöstä siten, että oppilas voidaan poistaa vain silloin, kun hän häiritsee opetusta tai koulun muuta tilaisuutta. Ensimmäisen momentin nojalla nimittäin esimerkiksi jälki-istuntoon voidaan määrätä sellainen oppilas, joka opetuksen häirinnän lisäksi *muuten rikkoo koulun järjestystä taikka menettelee vilpillisesti*. Kuitenkaan sellainen koulun järjestyssääntöjen vastainen tai muu epäasiallinen käyttäytyminen, joka ei häiritse opetusta, ei voi olla luokasta poistamisen perusteena.¹³¹ Vaikka peruskoululaissa kuten nykyään perusopetuslaissa todetaan, että oppilas voidaan poistaa jäljellä olevan oppitunnin ajaksi, on mahdollisena pidettävä lyhyempääkin poistamista¹³².

---

¹²⁹ HE 30/1982 vp, s. 28.

¹³⁰ HE 30/1982 vp, s. 27.

¹³¹ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 161–162.

¹³² Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 161.

Nykymuotoisen perusopetuslain tullessa voimaan vuonna 1998, säädettiin kurinpidosta sen 36 §:ssä. Hallituksen esityksessä tarkennettiin opetushenkilöstön harkintavaltaa siten, että *oppilasta ojennettaessa tulee ottaa muun ohella huomioon teon tahallisuus, vakavuus sekä oppilaalle aiemmin määrättyt mahdolliset rangaistukset*¹³³. Oppilaan poistamisen yhteydessä on näin ollen merkitystä sillä, kuinka tahallista oppilaan häiritsevä käyttäytyminen on ollut. Jos oppilas esimerkiksi epähuomiossa pudottaa koulutarvikkeensa, ja tavaroiden korjaamisella häiritsee opetusta, ei häntä voi tämän perusteella poistaa luokasta. Jos taas oppilas tahallisesti pudottaa tavaransa ja näin tahallisesti aiheuttaa häiriötä, voi tilanne olla jo toinen. Samoin, jos oppilaalla on mukanaan puhelin, soitin tai muu ääntä pitävä laite, ja laite alkaa itsestään soida, ei tätä opetusta häiritsevää tilannetta voida pitää tahallisenä. Jos taas oppilas itse tahallisesti aiheuttaa äänen, voi tilanne olla toinen. Rikkomuksen on oltava tahallinen tai tuottamuksellinen. Jos kyseessä on vahinko, johon ei liity huolimattomuutta tai piittaamattomuutta, ei kyseessä ole rangaistava teko.¹³⁴ Vakavuuden arviointi onkin jo hankalampaa. Poistamistilanteen yhteydessä vakavasti häiritsevä käyttäytyminen voi olla esimerkiksi oppilaan häiritsevän käyttäytymisen jatkaminen pyynnöstä huolimatta tai käyttäytymisen kohdistuminen toiseen tai toisiin oppilaisiin tai opetushenkilöstöön niin vakavasti, että voidaan puhua kiusaamisesta.

Oppilaalle määrättyjen aiempien rangaistuksen huomioiminen voi vakavampien kurinpitorangeistusten yhteydessä olla peruste esimerkiksi kirjallisen varoituksen antamiseen tai määräaikaaiseen erottamiseen. Oppitunnin aikana myös oppilaan toistuva opetuksen häirintä voi olla peruste oppilaan poistamiseen tilasta. Oppilaan poistamistilanteessa, opetukseen epäämistilanteessa tai tavaroiden haltuun ottamisen yhteydessä aiempien rangaistusten huomioiminen on kuitenkin myös ongelmallista. Ei nimittäin ole tarkoituksenmukaista, että aiemmin esimerkiksi luokasta poistettu poistettaisiin jatkossa herkemmin kuin sellainen oppilas, joka ei ole poistumismääräystä aiemmin saanut.

---

¹³³ HE 86/1997 vp. Kohta Yksityiskohtaiset perustelut – 1. Lakiehdotusten perustelut – 1.1. Perusopetuslaki – 7. luku. Oppivelvollisuus sekä oppilaan oikeudet ja velvollisuudet – 36 § Kurinpito.

¹³⁴ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 158.

Vaarana aiempien rangaistuksen huomioon ottamisessa on oppilaan leimautuminen – opetushenkilöstölle syntyy tietynlainen odotus oppilaan käyttäytymisestä, mikä saattaa toimia itseään toteuttavana profetiana. Jos oppilas nähdään helposti häiritsevä, on vaarana, että oppilasta kohdellaan tuo roolin varjossa. Tämä vaikuttaa oppilaan mahdollisuuksiin irtaantua roolistaan ja muuttaa käytöstään, mikä vaikuttaa lopulta myös hänen koulumenestykseensä.¹³⁵ Tämä ei voi olla lainsäätäjän tarkoituksena aiemmin määrättyjen mahdollisten rangaistusten huomioimisessa. Opetushenkilöstön tulisikin harkintavallassaan huomioida jokaisen tilanteen ainutlaatuisuus, sillä oppilaan oikeus opetukseen ei lievene sen johdosta, että hän on aiemmin häirinnyt opetusta ja saanut rangaistuksen.

Yleisesti opetushenkilöstön harkintavaltaa kurinpitotilanteissa linjattiin myös vuoden 2014 perusopetuslain muutoslain hallituksen esityksessä. Esityksen mukaan opetushenkilöstön tulee rangaistusta harkitessaan ottaa huomioon *teon laatu* sekä oppilaan *ikäkausi* ja *kehitys*¹³⁶. Kirjaus on samantyyppinen kuin vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §:n sanamuoto *jos vahingon on aiheuttanut kahdeksaatoista vuotta nuorempi, on hän velvollinen korvaamaan siitä määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, --- katsoen harkitaan kohtuulliseksi*. Vahingonkorvauslain tulkinnan yhteydessä teon laadulla tarkoitetaan sitä, että eri tavoin on huomioitava lasten normaaleissa leikeissä sattuneita vahinkoja ja toisaalta suoranaishalla ilkeillä aiheutettuja vahinkoja¹³⁷. Analogialla tästä voi johtaa, että koulussa oppilaiden normaalissa kanssakäymisessä aiheutunutta opetuksen häiriötä ei voida arvioida samalla tavoin kuin oppilaan ilkeillä.

Oppilaan kehitystä voidaan tarkastella esimerkiksi esiopetuksen opetussuunnitelman mukaisesti, jossa kehitykseksi määritellään sekä fyysinen, psyykinen, sosiaalinen, kognitiivinen ja emotionaalinen kehitys¹³⁸. Oppilaan ikäkaudeksi on tulkittava vähintään sellainen oppilaan ikään perustuva jaottelu kuin alle 15-vuotiaat sekä 15-vuotiaat ja siitä vanhemmat. 15 vuoden iässä alkaa rikosoikeudellinen vastuu, mikä on tulkittava siten, että oppilaalla on tuosta iästä alkaen täysi ymmärrys omien tekojensa merkityksestä. Myös vahingonkorvausten yhteydessä 15 vuotta täyttäneen kohdalla vastuun lieventäminen tulee

---

¹³⁵ Uusikylä – Atjonen 2005, s. 116–117, ks. myös Vuorikoski ym, s. 120.

¹³⁶ HE 66/2013 vp, s. 42.

¹³⁷ Saarnilehto 2007, s. 70.

¹³⁸ Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010, s. 6.

kyseeseen vain harvoin¹³⁹. Ojentamistilanteissa opetushenkilöstön onkin huomioitava ojentamiskeinon käyttöä harkitessaan oppilaan iän merkitys sekä toisaalta oppilaan yksilöllinen kehitys. Saman ikäiset oppilaat voivat olla kehitykseltään erilaisia, mikä vaikuttaa esimerkiksi siihen, kuinka he ymmärtävät tekojensa vaikutukset muihin oppilaisiin.

3.1.2 Voimassa olevan perusopetuslain ojentamiskeinot

Oppilaan poistaminen myös muusta tilasta kuin missä opetusta annetaan, opetuksen epääminen sekä näihin liittyvä voimankäyttö säädettiin perusopetuslakiin vuonna 2003 lakimuutoksella. Sivistysvaliokunnan mietinnön mukaan tämän kaltainen kurinpitotoimien lisääminen tuo välimuodon puuttumattomuuden ja poliisin ilmoittamisen välille, sillä aiemmin opetushenkilöstön oli kutsuttava poliisi paikalle rauhoittamaan tilanne¹⁴⁰.

Aiemmin opetusta häiritsevä oppilas voitiin määrätä poistumaan vain luokasta, mutta lakimuutoksella oppilas voidaan määrätä poistumaan myös muusta tilasta, jossa opetusta annetaan, taikka koulun järjestämästä tilaisuudesta. Oppilaan poistamisen perusteena tulee olla oppilaan häiritsevä käyttäytyminen, vaikka tilaisuus ei olisikaan luonteeltaan suoraan verrattavissa opetukseen. Koulun eri tilaisuudet on kuitenkin laajasti tulkittavissa opetuksiksi, ja koska kyseessä on turvaamistoimenpide, on opetushenkilöstön toimivalta tässä suhteessa tulkittavissa laajasti. Jos oppilas ei häiritse tilaisuutta tai opetusta, mutta rikkoo esimerkiksi koulun järjestyssääntöjä, voi oppilasta ojentaa muita keinoja, kuten jälki-istuntoa käyttämällä.¹⁴¹

Opetuksen epääminen otettiin vuonna 2003 perusopetuslakiin turvallista opiskeluympäristöä turvaavana toimenpiteenä. Säännös lisättiin lakiin, koska sille hallituksen esityksen mukaan oli osoittautunut tarve¹⁴². Tarkoituksena oli tuoda lisäkeino oppilaiden turvallisen opiskeluympäristön varmistamiseen. Opetuksen epääminen on tarkoitettu äärimmäisen poikkeuksellisia tilanteita varten. Poikkeuksellisuutta korostaa se, että toimivalta päättää epäämisestä on vain rehtorilla.¹⁴³ Lain 36.3 §:n mukaan opetukseen

---

¹³⁹ Saarnilehto 2007, s. 68.

¹⁴⁰ SiVM 18/2002 vp. Kohta Yleisperustelut – Kurinpito.

¹⁴¹ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 162.

¹⁴² HE 205/2002 vp, s. 17.

¹⁴³ HE 205/2002 vp, s. 25.

epäämistä voidaan käyttää, 1) jos on olemassa vaara, että oppilaan väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi toisen oppilaan tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus kärsii tai 2) jos oppilaan häiritsevän käyttäytymisen vuoksi opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti.

Opetuksen epäämisen perusteet eroavat toisistaan. Oppilaan väkivaltainen tai uhkaava käytös voi luoda turvallisuusriskin ilman opetuksen tai muun toiminnan häirintää, kun taas tilanteessa, jossa opetus tai muu toiminta vaikeutuu kohtuuttomasta, turvallisuutta uhkaavaa riskiä ei välttämättä ole lainkaan¹⁴⁴. Arvioitaessa turvallisuuden kärsimistä, tulee kyseessä olla nimenomaan henkilöön kohdistuva uhka, ja oppilaan on tällaisessa tilanteessa käyttäydyttävä nimenomaan väkivaltaisesti tai ainakin uhkaavasti. Vaaran arvioinnin tulee perustua objektiivisiin tekijöihin, joissa joku kokee tai jotkut kokevat perustellusti olevansa vaarassa.¹⁴⁵ Esimerkiksi oppilaille uhkaava vaaratilanne syntyi, kun välitunnilla oppilas oli menettänyt malttinsa, heitellyt kiviä ja yrittänyt lyödä laudanpätkällä muita oppilaita. Rehtori keskusteltuaan oppilaan opettajan kanssa oli päättänyt muiden turvaamiseksi evätä oppilaan osallistumisen jäljellä olevan työpäivän ajaksi, ilmoittanut ratkaisustaan oppilaan huoltajille välittömästi ja esittänyt, että huoltajien tuli noutaa lapsi koulusta. Aluehallintoviraston mukaan rehtorilla oli oikeus opetuksen epäämiseen muiden turvallisuuden turvaamiseksi.¹⁴⁶

Opetuksen kohtuuttomassa häirintätilanteessa opetuksen epääminen on oppilaan luokasta tai muusta tilanteesta poistamisen seuraava aste. Opetuksen tai muun toiminnan vaikeutuminen kohtuuttomasti tarkoittaa sellaista oppilaan häiritsevää käyttäytymistä, joka estää muilta oikeuden osallistua opetukseen. Vaikeutumisen on siis oltava suhteellisen suurta. Rehtorin onkin harkittava, milloin opetuksesta poistaminen ei riitä, vaan lisäksi oppilaan pääsy takaisin opetukseen tulee evätä.¹⁴⁷ Jos oppilas aiheuttaa toistuvasti työrauhahäiriöitä, ja opetus häiriintyy kohtuuttomasti, on rehtorilla velvollisuus käyttää opetuksen epäämistä¹⁴⁸.

---

¹⁴⁴ Hakalehto-Wainio 2010, s. 46.

¹⁴⁵ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 162.

¹⁴⁶ ISAVI-2010200275/Op-13.

¹⁴⁷ Lahtinen 2011, s. 291.

¹⁴⁸ Hakalehto-Wainio 2010, s. 46.

Vuonna 2003 opetushenkilöstölle lisättiin toimivalta voimakeinojen käyttöön, koska käytännössä havaittujen ongelmatilanteiden johdosta sille oli välttämätön tarve. Lakiehdotuksen yhteydessä sekä sivistysvaliokunta että perustuslakivaliokunta kuitenkin painokkaasti korostivat, että opetushenkilöstön turvautuminen voiman käyttöön voi tulla kysymykseen vain hyvin poikkeuksellisesti¹⁴⁹. Opetushenkilöstölle luotiin mahdollisuus käyttää voimakeinoja häiritsevän ja turvallisuutta vaarantavan oppilaan poistamiseksi lain 36 b §:n mukaan joko oppilaan poistamismääräyksen tai opetuksen epäämistilanteen jälkeen, jos poistettava oppilas koettaa vastarintaa tekemällä välttää poistamisen. Voimakeinojen on oltava välttämättömiä, ja niiden tulee olla puolustettavia oppilaan ikä ja tilanteen uhkaavuus tai vastarinnan vakavuus sekä tilanteen kokonaisarviointi huomioon ottaen. Jos siis oppilas ei usko hänelle annettua määräystä ja yrittää vastarintaa tekemällä välttää poistamisen, voisi keinoina hallituksen esityksen mukaan olla esimerkiksi oppilaan rauhoittaminen kiinni pitämällä ja taluttaminen pois tilanteesta¹⁵⁰.

Mahdollisuus käyttää voimakeinoja on varattu vain lainmukaisiin tilanteisiin. Oppilasta ei voi esimerkiksi hakea voimakeinoin takaisin ruokapöytään kasvatuksellisiin tarkoituksiin vedoten¹⁵¹. Mahdollisuus on myös varattu vain sellaisiin poikkeuksellisiin tilanteisiin, joissa muut toimenpiteet eivät ole auttaneet ja tilanne vaatii välittömiä toimenpiteitä muiden opetuksen, työrauhan tai turvallisuuden turvaamiseksi.¹⁵² Voimakeinojen tulee ensisijaisesti olla sellaisia, etteivät ne vahingoita poistettavaa oppilasta¹⁵³. Lain 36 b §:n 3 momentin mukaan voimankäyttövälineitä ei saa käyttää. Voimankäyttö sekä tilanteet, joissa voimankäyttö sallitaan, ovat näin tarkasti rajattuja. Tämä johtuu siitä, että huonosti tai väkivaltaisesti käyttäytyvällä oppilaalla on yhtälailla oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen (perustuslain 7 §) sekä turvalliseen opiskeluympäristöön (perusopetuslain 29 §) kuin muilla oppilailla. Voimakeinojen käyttö ei myöskään ole sinänsä oppilaan rangaistus, vaan keino ylläpitää koulun järjestystä.¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ SIVM 18/2002 vp. Kohta Yleisperustelut – Voiman käyttö sekä PeVL 70/2002 vp. Kohta Perustelut – Voimankäyttö – Ehdotusten arviointi.

¹⁵⁰ HE 205/2002 vp, s. 26.

¹⁵¹ LSAVI-2010-701/Op-13.

¹⁵² HE 205/2002 vp, s. 26.

¹⁵³ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 165.

¹⁵⁴ Mäntylä 2013, s. 263.

Vuonna 2014 alussa tulleen perusopetuslain muutoksen myötä opetushenkilöstölle lisättiin toimivalta ottaa oppilaalta haltuun esineitä tai aineita, tarvittaessa voimakeinoin, sekä oikeus tarkastaa oppilaan tavarat (lain 36 d ja 36 e §:t). Tarkoituksena oli tarjota opetushenkilöstölle uusia keinoja koulujen työrauhan parantamiseksi ilman, että opetusta häiritsevän oppilaan on poistuttava tilasta ja jätävä ilman opetusta¹⁵⁵. Haltuunotto tai tavaroiden tarkastus eivät siten ole uusia kurinpitokeinoja ja siten rangaistuksia oppilaille, vaan niiden tarkoitus perustuu tilanteen rauhoittamiseen ilman kovempien ojentamiskeinojen käyttöä¹⁵⁶. Tämä lisää oppilaiden tasavertaista oikeutta opetukseen.

Kielletyistä esineistä säännellään lain 29.2 §:ssä: *Kouluun ei saa tuoda eikä työpäivän aikana pitää hallussa sellaista esinettä tai ainetta, jonka hallussapito on muussa laissa kielletty tai jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta taikka joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen ja jonka hallussapidolle ei ole hyväksyttävää syytä.* Hallituksen esityksessä määritellään tarkemmin perusopetuslaissa kielletyt aineet ja esineet. Kiellettyjä olisivat muun muassa järjestyslain (612/2003) 9 ja 10 §:issä säädellyt vaaralliset esineet kuten nyrkkiraudat, sähkölamauttimet ja tarkkuussingot, sekä toisen vahingoittamiseen soveltuvat esineet ja aineet kuten teräaseet ja ampuma-aseet (joiden kiello pohjaa myös ampuma-aselakiin (1/1998)), tietyt lyömiseen tai heittämiseen soveltuvat esineet tai syövyttävät tai lamauttamiseen soveltuvat aineet¹⁵⁷. Oppilaiden ollessa alaikäisiä, kiellettyjä aineita ovat myös muun muassa alkoholilain (1143/1994) ja tupakkalain (693/1976) mukaiset tuotteet.¹⁵⁸ Opetushenkilöstöllä on edellisten lisäksi oikeus ottaa haltuun myös sellainen esine tai aine, joka ominaisuuksiensa puolesta soveltuu vaarantamaan oppilaan omaa tai toisen henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta, ja jonka hallussapidolle ei ole hyväksyttävää syytä¹⁵⁹.

Lain 36 d §:n mukainen haltuunotto on tarkoitettu sellaisia tilanteita varten, joissa oppilas joko lain 29.2 §:n tarkoitetulla esineellä tai aineella tai muulla esineellä tai aineella häiritsee opetusta tai oppimista. Opetusta tai oppimista häiritseviä esineitä voivat olla esimerkiksi lelu

---

¹⁵⁵ HE 66/2013 vp, s. 1.

¹⁵⁶ HE 66/2013 vp, s. 46.

¹⁵⁷ Hallituksen esityksen mukaan poikkeus voidaan tehdä vain silloin, jos esineen käyttö liittyy työtehtävään tai välittömästi koulupäivän jälkeen alkavaan harrastukseen ja jos ei ole epäilystä siitä, että kouluun tuotavaa esinettä käytettäisiin muuhun tarkoitukseen.

¹⁵⁸ HE 66/2013 vp, s. 41–42.

¹⁵⁹ HE 66/2013 vp, s. 48.

tai puhelin. Haltuunotto voi tapahtua tilanteessa, jossa oppilas ei suostu laittamaan sitä pyydettyä itse pois tai pois laitettuaan ottaa sen hetken päästä uudelleen esiin.¹⁶⁰ Jotta opetushenkilöstö voi ottaa haltuun opetusta tai oppimista häiritsevän esineen, tulee häiriön olla tosiasiallista ja häirinnän tason sellainen, että opetustilanne selkeästi häiriintyy. Esinettä tai ainetta ei voida ottaa haltuun siksi, että sitä voidaan mahdollisesti käyttää häirintään.¹⁶¹

Huomionarvoista on se, että lain kirjauksessa ei viitata vain opetusta vaan myös oppimista häiritsevään esineeseen tai aineeseen. Esimerkiksi oppilaan poistamistilanteissa häiritsevällä oppilaalla viitataan vain opetuksen häiritsemiseen. Onkin tulkittava, että opetuksen häirinnän näkökulmana on ollut opettajan tekemä toiminta. Nyt lain kirjausta on laajennettu koskemaan oppilaiden oppimista ja sen häirintää eli näkökulmana on myös oppilaiden työskentely. Näkökulmana voisi olla myös oppilaan oma oppiminen, mutta koska hallituksen esityksen mukaan häirinnän on oltava tosiasiallista ja selkeää, ei se voi viitata oppilaan omaan oppimiseen. Vaikka muiden perusopetuslain 36 §:n ja sen alapykälien samankaltaista kirjausta ei ole muutettu, voidaan tulkinta näkökulman laajennuksesta myös oppilaiden työhön eli oppimiseen tehdä, koska ei ole syytä ajatella, että oppilaan poistamistilanteessa opetuksen häirintätilanne ei koskisi myös oppimisen häiritsemistä.

Opetushenkilöstöllä on perusopetuslain 36 d §:n toisen momentin mukaan toimivalta käyttää välttämättömiä voimakeinoja, jos haltuun otettavaa esinettä tai ainetta hallussaan pitävä oppilas koettaa vastarintaa tekemällä välttää haltuun ottamisen. Kuten oppilaan poistamistilanteessakin, voimakeinojen tulee perustua välttämättömyyteen sekä niiden käytössä tulee huomioida oppilaan ikä, tilanteen uhkaavuus, vastarinnan vakavuus ja tilanteen kokonaisarviointi, eikä niiden käytössä saa käyttää voimankäyttövälineitä. Tarpeellinen keino voisi esimerkiksi olla oppilaan kiinni pitäminen¹⁶².

Opetushenkilöstöllä ei ole toimivaltaa voimakeinoin ottaa haltuun mitä tahansa lain 29.2 §:ssä tarkoitettua esinettä tai ainetta: Toimivalta koskee 36 d §:n toisen momentin mukaan vain joko oppilaan omaa tai toisten turvallisuutta vaarantavia esineitä tai aineita tai sellaisia esineitä tai aineita, joilla oppilas on häirinnyt oppimista ja opetusta. Näin ollen voimakeinoja

---

¹⁶⁰ HE 66/2013 vp, s. 46

¹⁶¹ HE 66/2013 vp, s. 50.

¹⁶² HE 66/2013 vp, s. 48

ei voida käyttää esimerkiksi oppilaan tupakka-askin pois ottamiseen, ellei oppilas ole vaarantamassa tämän avulla turvallisuutta tai häiritse opetusta tai oppimista. Täsmennys kirjattiin lakiin, koska perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan mikä tahansa lainvastainen hallussapito ei voi oikeuttaa voimakeinojen käyttöön koulussa, sillä tuollainen kirjaus etääntyisi liiaksi tavoitteesta turvata työrauha ja turvallinen oppimisympäristö¹⁶³.

Hallituksen esityksen lähtökohtana on, että ennen takavarikoimista tulee kiellettyjen esineiden tai aineiden pois ottamiseksi käyttää kaikki käytettävissä olevat lievemmat keinot¹⁶⁴. Myös perustuslakivaliokunta lausunnossaan painokkaasti korosti, että voimakeinoin turvautuminen voi tulla kysymykseen vain erityisen poikkeuksellisissa tilanteissa ja viimesijaisena keinona¹⁶⁵. Huomionarvoista on myös se, että voimakeinojen käytön sääntelystä haltuunoton yhteydessä ei seuraa opetushenkilöstölle velvollisuutta käyttää voimatoimia. Välttämättömissä tilanteissa voimakeinoja voi käyttää, kuitenkin turvallisuudesta ja oppilaan perusoikeuksista huolehtien. Pääsääntöinen menettely olisi uhkaavissa tilanteissa hälyttää paikalle poliisi. Myös haltuunottotilanteessa lain kirjaus ei aseta opetushenkilöstölle toimintavelvoitetta vaan mahdollisuuden toimia, mikäli se arvioidaan välttämättömäksi sekä riittävän turvalliseksi.¹⁶⁶

Opetushenkilöstöllä on perusopetuslain 36 e §:n nojalla oikeus tarkastaa työpäivän aikana oppilaan mukana olevat tavarat, oppilaan hallinnassa olevat koulun säilytystilat ja päällisin puolin hänen vaatteensa. Tarkastus voidaan tehdä, jos on ilmeistä, että oppilaalla on lain 29.2 §:n mukainen kielletty aine tai esine, jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta. Edellytyksenä on myös, että oppilas pyynnöstä huolimatta kieltäytyy tätä luovuttamasta tai ei voida luotettavasti osoittaa, ettei oppilaan hallussa tätä ole. Opetushenkilöstön oikeus tarkastaa oppilaan tavarat on näin rajattu koskemaan tiettyä tilannetta, minkä johdosta esimerkiksi rutiininomaiset tai pistotarkastuksen luonteiset oppilaiden tavaroiden ja vaatteiden tarkastukset eivät ole sallittuja¹⁶⁷.

---

¹⁶³ PeVL 35/2013 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Oikeus ottaa haltuun esineitä ja aineita ja voimankäyttö.

¹⁶⁴ HE 66/2013 vp, s. 48.

¹⁶⁵ PeVL 35/2013 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Oikeus ottaa haltuun esineitä ja aineita ja voimankäyttö.

¹⁶⁶ HE 66/2013 vp, s. 48.

¹⁶⁷ PeVL 35/2013 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Oikeus tarkastaa tavarat.

Kielletyn aineen tai esineen hallussa pidon tulee olla ilmeistä. Ilmeisyydellä viitataan sellaisiin tilanteisiin, joissa esineen hallussa pito on enemmän kuin todennäköistä. Ilmeisyyden olemassaoloa voidaan arvioida opettajan tai rehtorin oman näköhavainnon lisäksi saatujen luotettavien tietojen tai muun muassa oppilaan käyttäytymisen, esimerkiksi havaitun humalatilan perusteella. Tarkastusoikeuden rajausta koskee ilmeisyyden lisäksi esineen tai aineen ominaisuutta, sillä lain kirjaus ei luo opetushenkilöstölle oikeutta tarkastaa oppilaan tavaroita opetusta häiritsevän esineen tai aineen osalta. Opetuksen tai oppimisen häirintätilanteessa esineen tai aineen hallussa pito on varmaa, joten opetushenkilöstöllä on mahdollisuus puuttua sen hallussapitoon muuten.¹⁶⁸

Oppilaan tavaroiden tarkastus perustuu pakkokeinolain (806/2011) 8 luvun 30 §:n henkilötarkastukseen. Koska perusopetuksen tilanteessa kyseessä on viranomaisen puuttuminen alaikäisen oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, on opetushenkilöstön toimivalta rajoitettu koskemaan ensisijaisesti vain rikkomuksesta epäillyn oppilaan mukana olevia tavaroita sekä tämän hallinnassa olevia säilytystiloja. Jos opetushenkilöstön on tarkastettava tavaroiden lisäksi oppilas, voidaan tarkastaa ainoastaan päällisin puolin hänen vaatteensa. Tällä tarkoitetaan oppilaan yllä olevien vaatteiden ulkopuolista käsin koskettelemista. Toimivalta ei ulotu erogeeniseksi luokiteltavien alueiden kosketteluun eikä oppilaan vaatteiden ja ihon väliin kätkeytyvien esineiden etsimiseen. Näiltä osin tarkastamisen suorittamiseksi tulee turvautua poliisin apuun. Tavaroiden tarkastuksen yhteydessä opetushenkilöstöllä ei ole toimivaltuuksia käyttää voimakeinoja.¹⁶⁹ Tilanteen rajoitukset, ilmeisyyskriteeri sekä tarkastamisen yleiset periaatteet asettavat oppilaantarkastuksen käytölle korkeat vaatimukset. Tarkastusmahdollisuuden käyttäminen samoin kuin esineen tai aineen haltuun otto on tarkoitettu erittäin poikkeuksellisiin tilanteisiin.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ HE 66/2013 vp, s. 49.

¹⁶⁹ HE 66/2013 vp, s. 48–49.

¹⁷⁰ PeVL 35/2013 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Oikeus tarkastaa tavarat.

3.1.3 Harkintavaltaa ohjaavat muut normit ja periaatteet

Perusopetuslain säännösten lisäksi on joukko sekä lainsäädännöllisiä että viranomaisohjeen muodossa olevia harkintavaltaa rajaavia määräyksiä. Perustuslain säännökset perus- ja ihmisoikeuksista luovat oppilaalle sellaisen oikeuksien suojan, jota ei voi harkintavallalla ylittää tai alittaa. Perus- ja ihmisoikeuksia käsitellään niiden laajuuden ja merkittävyyden vuoksi omassa luvussaan jäljempänä. Hallintolaista tulevat hallinnon oikeusperiaatteet tuovat opetushenkilöstön harkinnalle omat rajoituksensa sekä oppilaiden että kouluyhteisön muiden jäsenten oikeuksien toteutumisen mahdollistamiseksi. Myös lapsioikeuden periaatteet rajaavat opetushenkilöstön harkintaa. Toiminnan taustalla vaikuttavat perusopetuksen toiminnan arvot, jotka määrittävät opetussuunnitelman perusteissa, ja esimerkiksi OAJ:n opetushenkilöstön ammattieettiset periaatteet. Nämä ohjaavat opetushenkilöstön harkintaa myös ojentamistilanteissa.

Hallintolaissa (434/2003) säännellään arvopäämääriin perustuvista hallinnon oikeusperiaatteista, jotka toimivat opetushenkilöstön harkintavaltaa rajoittavia tekijöitä. Niiden tehtävänä on sisällöllisesti ohjata opetushenkilöstön toimintaa ojentamistilanteissa.¹⁷¹ Ojentamistilanteissa opetushenkilöstön harkintavaltaa rajoittavat hallintolain 6 §:ssä säännellyt yhdenvertaisuusperiaate, objektiviteettiperiaate, tarkoitussidonnaisuuden periaate, suhteellisuusperiaate sekä luottamuksensuojaperiaate:

Yhdenvertaisuusperiaatteen mukaan samanlaisista teoista tulee oppilaasta riippumatta määrätä samanlaisia ojentamistoimia – opetushenkilöstön tulee kohdella oppilaitaan mahdollisimman tasapuolisesti. Yhdenvertaisuusperiaate pohjautuu perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuus-säännökseen, jonka mukaan *ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä*. Säännökseen liittyy olennaisesti myös syrjinnän kieltä, jonka mukaan ketään ei saa asettaa perusteettomasti eriarvoiseen asemaan. Tasapuoliseen kohtelun edellytyksenä on se, että opetushenkilöstö ojentamiskeinoja soveltaessaan kohtelee samanlaisia tapauksia samalla tavoin mutta erilaisia tilanteita niiden eroavuudet huomioon ottaen eri tavoin. Opetushenkilöstö ei saa ottaa ketään niin sanotusti silmätikukseen ja rangaista tätä suhteellisesti vähäisemmästä epäasiallisesta käyttäytymisestä kuin toisten oppilaiden kohdalla. Toisaalta epäasiallisesta käytöksestä tulee seurata rangaistus, jos se on seurannut

---

¹⁷¹ Husa – Pohjolainen 2008, s. 225 sekä Mäenpää 2003, s. 162.

aiemmin samanlaisesta käytöksestä toiselle oppilaalle. Rangaistuksen tulee myös olla samantasoinen samankaltaisesta käytöksestä. Yhdenvertaisuusperiaatteeseen sisältyy näin myös *johdonmukaisuuden vaatimus*. Kurinpitotoimien tulisi olla johdonmukaista niin yksittäisellä opettajalla, yksittäisen koulun opetushenkilöstöllä, kunnan kouluissa kuin Suomen peruskouluissa yleensä.¹⁷²

Objektiviteettiperiaatteen eli puolueettomuusperiaatteen mukaan ojentamiskeinojen käytölle on oltava asialliset ja yleisesti hyväksytyt perusteet. Asiankuulumattomat seikat kuten sympatiat tai antipatiat oppilasta kohtaan eivät saa vaikuttaa ojentamiskeinon käyttämiseen. Periaatetta tukee se, että opetushenkilöstön on perusteltava päätöksensä. Oppilaalle on kerrottava selvästi, mikä on ojentamisen syy. Opetushenkilöstön on otettava tilanteessa huomioon myös oma mahdollinen esteellisyytensä. Rehtori tai opettaja voi olla esteellinen esimerkiksi tilanteessa, jossa oppilas, joko epäasiallisesti käyttäytyvä tai muu oppilas, on hänen sukulaisensa. Esteellisyyteen ja puolueettomuuteen liittyy se, että opetushenkilöstö ei voi ottaa oppilaalta tai hänen huoltajaltaan taloudellista tai muuta etua, jos se voi heikentää luottamusta opetushenkilöstön kykyyn toimia puolueettomasti.¹⁷³

Tarkoitussidonnaisuuden periaate edellyttää, että kurinpitokeinoja käytetään vain siinä tarkoituksessa, mihin keinoja on säädetty käytettävän. Periaatteen taustalla on kielto vallan väärinkäytöstä. Opetushenkilöstön toimivallan käyttö on sidottu sellaisiin tarkoituksiin, jotka ovat oikeusjärjestyksen mukaan hyväksyttäviä eikä hän saa edistää muita, esimerkiksi hänen omia tarkoituksiaan. Perusopetuslain 36 §:n mukaan vain sellaiselle oppilaalle, joka häiritsee opetusta tai muuten rikkoo koulun järjestystä taikka menettelee vilpillisesti, voidaan määrätä kurinpidollisia toimia. Rehtorin ja opettajan harkintavalta on tässä tarkoitussidonnaisuudella rajattu. Opetushenkilöstö ei voi rangaista oppilasta ojentamispitotoimilla esimerkiksi kostotarkoituksessa tai silloin, jos tämä on jostakin sisällöllisestä asiasta, esimerkiksi elämänkatsomuksesta, eri mieltä. Myöskään ojentamiskeinoin ei saa liittää sellaisia menettelytapoja, jotka muuttavat ojentamiskeinon

---

¹⁷² Mäenpää 2003, s. 163–164. Ks. myös Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 195–196; Lahtinen – Lankinen 2010, s. 318 sekä Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 190.

¹⁷³ Mäenpää 2003, s. 168. Ks. myös Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 200; Lahtinen – Lankinen 2010, s. 318 sekä Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 191.

luonteen rankaisulliseksi, sillä ojentamiskeinojen tarkoituksena ei ole rangaista oppilasta vaan rauhoittaa opetus- ja oppimistilanne.¹⁷⁴

Suhteellisuusperiaatteen mukaan kurinpitotoimen tulee olla järkevä ja ankaruudeltaan oikeassa suhteessa oppilaan käyttäytymiseen ja kurinpidolla tavoiteltaviin päämääriin. Toimet tulee mitoittaa oikein. Tästä seuraa, ensinnäkin se että kurinpitotoimia on käytettävä vain silloin, kun se on välttämätöntä ja silloin, kun lievempi puuttuminen ei johda toivottuun lopputulokseen. Esimerkiksi opetushenkilöstön poistumismääräyksen antaminen häiritsevälle oppilaalle suhteellisuusperiaatteen mukaisesti edellyttäisi ensin lievempää keinoa, esimerkiksi huomauttamista epäasiallisesta käyttäytymisestä ja mahdollisuutta oppilaalle muuttaa käyttäytymistään tällä tavoin. Toisaalta ojentamiskeinoja tulee käyttää, jos lievempi puuttuminen tilanteessa ei johda toivottuun lopputulokseen. Kurinpitotoimen ankaruus on samoin määriteltävä kohtuulliseksi suhteessa oppilaan teon tai laiminlyönnin laatuun ja moitittavuuteen nähden eli toimen tulee olla oikeasuhtainen.¹⁷⁵ Kurinpidon voimakkuutta harkittaessa on otettava huomioon muun muassa oppilaan teon tahallisuus ja vakavuus sekä epäasiallisen käytöksen toistuminen.¹⁷⁶ Erityistä merkitystä suhteellisuusperiaatteella on niissä tilanteissa, joissa opetushenkilöstöllä on mahdollisuus voimakeinojen käyttämiseen. Voimakeinojen tulee olla suhteutettu tilanteeseen, ja pyrkiä oppilaan mahdollisimman vähäiseen puuttumiseen voimakeinoin¹⁷⁷. Kiellettyä olisi esimerkiksi painaa oppilas maahan sellaisessa tilanteessa, jossa hänet olisi saatu taluttamalla pois esimerkiksi luokasta. Käytännössä opetushenkilöstön käyttämien keinojen on oltava oikeassa suhteessa tavoitteisiin nähden ja keinoista valittava oppilaan oikeuksia vähiten rajoittava tai oikeuksiin puuttuva.¹⁷⁸

Luottamuksensuojaperiaate toimii oppilaan luottamuksen lähtökohtana. Oppilaiden tulee voida luottaa opetushenkilöstön toiminnan oikeellisuuteen ja päätösten pysyvyyteen. Oppilaiden tulee voida luottaa siihen, että opetushenkilöstön toiminta ei yllättäen tai

---

¹⁷⁴ Mäenpää 2003, s. 167. Ks. myös Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 200; Lahtinen – Lankinen 2010, s. 318 sekä Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 191.

¹⁷⁵ Mäenpää 2003, s. 168–169. Ks. myös Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 200; Lahtinen – Lankinen 2010, s. 318 sekä Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 191.

¹⁷⁶ HE 86/1997 vp. Kohta Yksityiskohtaiset perustelut – 1. Lakiehdotusten perustelut – 1.1. Perusopetuslaki – 7. luku. Oppivelvollisuus sekä oppilaan oikeudet ja velvollisuudet – 36 § Kurinpito.

¹⁷⁷ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 200.

¹⁷⁸ Mäenpää 2003, s. 169.

ainakaan takautuvasti muutu.¹⁷⁹ Esimerkiksi jos opetushenkilöstö ei oppitunnilla ottanut oppilaalta puhelinta pois loppukoulupäiväksi vähäisen häiriön takia, ei opetushenkilöstö voi ottaa sitä seuraavalla tunnilla edellisen tunnin käytöksen johdosta. Päätöksen takautuva muuttuminen on kiellettyä, jos se vaikuttaa oppilaan oikeuteen rajoittavasti tai muuten negatiivisesti kuten edellä mainitussa tilanteessa¹⁸⁰. Päätöksen takautuva muuttuminen ei ole sinänsä kiellettyä, jos on oppilaalle edun suova – esimerkiksi tilanteessa, jossa oppilas on poistettu luokasta lopputunnin ajaksi, mutta esimerkiksi opetusmenetelmän johdosta on mahdollista ottaa oppilas takaisin luokkaan jo ennen oppitunnin päättymistä. Tällaisessa tilanteessa voi tulla kyseeseen suhteellisuusperiaate siinä mielessä, että samanlaisessa tilanteessa oppilaille tulee antaa samanlainen rangaistus samanlaisesta käyttäytymisestä. Toisaalta opetushenkilöstö ei voi toistuvasti uhkailla ojentamiskeinojen käytöllä kuten oppilaan poistamisella lopputunnin ajaksi, jos oppilas kuitenkin otetaan usein aiemmin takaisin. Tällainen uhkailu voi heikentää oppilaiden luottamusta opetushenkilöstön päätöksiin.

Hallinnon oikeusperiaatteiden lisäksi opetushenkilöstön on noudatettava perustuslain 21.2 §:llä oppilaille turvattua hyvää hallintoa. Hyvän hallinnon perusteista säädetään hallintolaissa. Ojentamistilanteiden näkökulmasta tärkeitä hyvän hallinnon osatekijöitä ovat esimerkiksi oikeus tulla kuulluksi, asiallinen kielenkäyttö, asioiden selvittämisvelvollisuus, velvollisuus perustella päätös ja oppilaan mahdollisuus ilmoittaa mahdollinen erimielisyytensä tai valittaa päätöksestä.¹⁸¹ Näitä tarkastellaan tarkemmin luvussa 5.

Hallinnon oikeusperiaatteiden lisäksi opetushenkilöstön harkintaa rajaavat yleisellä tasolla lapsen oikeuksiin liittyvät periaatteet, jotka perustuvat lapsen oikeuksien sopimuksen artikloihin. Lapsioikeuden yleisiin oppeihin kuuluvat muun muassa lapsen edun periaate, lapsen suojelun periaate, lapsen oikeus osallisuuteen ja lasten yhdenvertaisuus, joista lapsen edun periaatetta voidaan pitää lapsen oikeuksien ydinperiaatteena. Lapsen edun mukaan opetushenkilöstön on otettava ensisijaisesti huomioon harkinnassaan lapsen etu ojentamistilanteessa.¹⁸² Lapsen etua harkittaessa on lähdettävä koulusta toimintaympäristönä. On kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, että

---

¹⁷⁹ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 200; Mäenpää 2003, s. 171; Husa – Pohjolainen 2008, s. 226.

¹⁸⁰ Mäenpää 2003, s. 171.

¹⁸¹ Mäenpää 2008, s. 29–29 sekä Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 191.

¹⁸² Hakalehto-Wainio 2011, s. 513 ja 515.

opetushenkilöstön on harkinnallaan toteutettava parhaalla mahdollisella tavalla oppilaille kuuluvia perus- ja ihmisoikeuksia ja että oppilaan oikeus opetukseen toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla. Lasten ollessa kyseessä, on turvallisuutta ja häiriöttömyyden riskien sietokynnys asetettava varsin matalalle: lasten ei voida olettaa ikänsä, kehittyvän persoonansa ja haavoittuvuutensa vuoksi sietävän turvallisuutta häiritsevää ja oikeuksia loukkaavaa toimintaa mitenkään samankaltaisesti kuin aikuiset voivat sietää. Lasten etuun liittyy myös se, että sen on oltava ensimmäisellä sijalla opetushenkilöstön harkinnassa. Lapsen etu ohittaa muut intressit.¹⁸³

Lapsen oikeus suojeluun korostaa opetushenkilöstön aktiivista puuttumista oppilaiden suojelemiseksi henkiseltä ja fyysiseltä väkivallalta koulussa. Suojelun tarve lähtee ajatuksesta, jonka mukaan lapsi on heikko ja haavoittuva ja häntä on tämän vuoksi erityisesti suojeltava.¹⁸⁴ On huomattava, että suojelu kohdistuu kaikenlaiseen huonoon kohteluun, fyysisen kaltoin kohtelun lisäksi halventamiseen, nolaamiseen, mitätöintiin sekä muunlaiseen henkiseen väkivaltaan¹⁸⁵. Suojelun yhteydessä lasta ei kuitenkaan tule nähdä siinä mielessä avuttomana, että opetushenkilöstön tulisi päättää oppilaan puolesta oppilasta kuulematta tämän asioista. Oppilaalla on oikeus osallisuuteen eli kertoa näkemyksistään koulun liittyvissä ratkaisuissa, joilla on vaikutusta oppilaisiin. Suunnitelmien ja järjestyssääntöjen lisäksi koulussa tulisi palautetta säännöllisesti keräämällä selvittää oppilaiden ajatuksia. Oppilaan oikeus osallisuuteen vaikuttaa myös opetushenkilöstön harkintaan siten, että ojentamistilanteessa oppilaan on annettava ilmaista näkemyksensä ja otettava se huomioon yhtenä ratkaisuun vaikuttavana tekijänä.¹⁸⁶ Lasten oikeutta yhdenvertaisuuteen tarkastellaan tarkemmin jäljempänä perus- ja ihmisoikeusluvun yhdenvertaisuuden perusoikeuden yhteydessä.

Hallinnon oikeusperiaatteet lakitasoisena sääntelynä sekä lapsen oikeuksien periaatteet ylikansallisenä sääntelynä rajaavat opetushenkilöstön harkintaa. Opetushenkilöstöllä on velvollisuus ottaa nämä periaatteet huomioon harkinnassaan, sillä hallintoperiaatteiden rikkomisesta voi joutua vastuuseen tuomioistuimessa. Lapsioikeuden periaatteet velvoittavat myös, mutta ne eivät ole vielä samalla tavalla rantautuneet suomalaiseen

---

¹⁸³ Hakalehto-Wainio 2012 b, s. 250–251.

¹⁸⁴ Hakalehto-Wainio 2011, s. 520.

¹⁸⁵ Hakalehto-Wainio 2013, s. 38.

¹⁸⁶ Hakalehto-Wainio 2012 b, s. 252.

oikeusjärjestelmään, että niiden soveltamatta jättämisen perusteella voisi joutua oikeudelliseen vastuuseen. Lähtökohtaisesti periaatteiden tulisi kuitenkin olla samantasoisesti velvoittavat kuten mikä tahansa muu lainsäädäntö, jotta lapset ja oppilaat voisivat nauttia täysimääräisesti oikeuksistaan.¹⁸⁷

Periaatteiden taustalla ovat arvopäämäärät, joiden mukaan viranhaltijoiden on toimittava. Perusopetus perustuu sivistyksen arvolle, ja opetuksen ja koulun toimet perustuvat itsessään arvojen pohjalle. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan perusopetuksen arvopohjana ovat muun muassa ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetus edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista.¹⁸⁸

Vaikka opetussuunnitelman perusteissa määriteltyjen arvojen huomioimatta jättämisestä opetushenkilöstö ei joudu vastaamaan tuomioistuimessa, toimivat ne kuitenkin valtion taholta ohjenuorana opetushenkilöstön harkintavallalle. Tässä mielessä lainsäätäjällä on jättänyt opetushenkilöstölle poliittista harkintaa toimia viranomaismääräysten poliittisten tavoitteiden mukaan. Ojentamistilanteissa opetushenkilöstön on turvattava oppilaiden sekä muiden kouluyhteisön jäsenten ihmisoikeudet ja tasa-arvoinen kohtelu sekä toisaalta edellä mainittujen oikeuksien loukkaamiseen kuten myös oppilaan syrjimiseen kulttuuritaustan perusteella tulee ojentamalla puuttua. Koulun sääntöjen valmistelussa oppilaita on kuultava demokratian edistämiseksi. Oppilaiden on oltava myös tietoisia omista oikeuksistaan oikeuksiensa toteutumisesta.¹⁸⁹ Kouluyhteisön tulee olla turvallinen, ilmapiiriltään kunnioittava sekä ystävällinen, koulupäivän aikana tulee olla mahdollisuus ilon ja mielekkyyden kautta rauhalliseen työskentelyyn ja oppimiseen. Tämä edellyttää sitä, että oppimisympäristön turvallisuutta tai terveyttä vaarantaviin tekijöihin puututaan heti, eli opetushenkilöstöllä on velvollisuus toimia tilanteen rauhoittamiseksi.¹⁹⁰ Opetussuunnitelman perusteiden arvopohja suuntaa sitä, millaiset taustatavoitteet opetushenkilöstön harkinnalla olisi suotava olla. Arvojen mukaisen toiminnan rikkomiset luovat edellytykset ojentamiselle sekä toisaalta ojentamisen tapa tulee arvojen mukainen.

---

¹⁸⁷ Ks. lapsen oikeuksien sopimuksen sitovuudesta kansallisella tasolla Hakalehto-Wainio 2013, s. 42–45.

¹⁸⁸ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 14.

¹⁸⁹ Ks. esim. Lapsen oikeuksien sopimuksen 42 artikla tiedottamisvelvollisuudesta.

¹⁹⁰ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010, s. 6.

Arvojen lisäksi opetussuunnitelman perusteissa määritellään, millaista on turvallisen opiskeluympäristön vaarantavan oppilaan epäasiallinen käytös kiusaamis-, häirintä- tai väkivaltatilanteissa. Opetussuunnitelman täydennyksessä määritellään väkivalta, kiusaaminen tai häirintä suoraksi tai epäsuoraksi sanalliseksi tai fyysiseksi voimankäytöksi tai sosiaalisesti manipuloinniksi, joka loukkaa ihmisen fyysistä, psyykkistä tai sosiaalista koskemattomuutta.¹⁹¹ Kiusaamisella tarkoitetaan systemaattista, tahallista ja toistuvaa samaan henkilöön tai ryhmään kohdistuvaa sanallista tai fyysistä kielteistä toimintaa, mikä tavallisesti tapahtuu ryhmässä. Ominaista on kiusaajan ja kiusatun välinen voimasuhteiden epätasapaino. Häirintä voi näyttäytyä epäasiallisena kohteluna ja puheena, joka voi sisältää sukupuoleen liittyviä vihjailevia ilmeitä, eleitä tai kaksimielistä puhetta tai ei-toivottuna fyysisenä kosketuksena. Kiusaamisen ja häirinnän lisäksi kouluyhteisössä voi esiintyä myös muuta ei-toivottua tai aggressiivista ja väkivaltaista käyttäytymistä. Väkivallalla tarkoitetaan tarkoituksellista itseen, toiseen henkilöön, ryhmään tai yhteisöön kohdistettua fyysisen voiman tai vallan käyttöä, uhkailua tai toteutettua. Sen seurauksena voi syntyä vamma, psyykkinen haitta tai kehitykseen liittyvä vaikeus. Kaikkiin näihin tilanteisiin on puututtava, mikä luo opetushenkilöstölle velvollisuuden sekä opetustilanteessa että koulun muussa tilaisuudessa puuttua tilanteeseen myös ojentamiskeinoja käyttämällä ellei tilannetta muutoin saada rauhoitettua.¹⁹²

Opetushenkilöstön harkintavallan ohjenuorana toimivat myös opetus- ja kulttuuriministeriön laatimat perusopetuksen laatukriteerit, joilla pyritään ohjaamaan perusopetuksen järjestämistä koskevia päätöksiä. Kriteeristö on suositusluonteinen johtamisen väline koululle ja kunnalle. Tavoitteena on tukea opetuksen korkeaa laatua, kuten edistää opetus- ja oppimistavoitteiden toteutumista, turvata koulutuspalvelujen valtakunnallista vertailukelpoisuutta paikallisesti sekä turvata opetukselliset ja sivistykselliset perusoikeudet lapsille. Kriteerit määrittelevät osaltaan, millä perusteilla koulun toimintaa voidaan analysoida ja millaisena toiminnan odotetaan toteutuvan, jotta se palvelisi toiminnalle asetettuja tavoitteita.¹⁹³ Kriteeristö vaikuttaa myös opetushenkilöstön harkintavaltaan toiminnan laadun määrittelyn kautta.

---

¹⁹¹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010, s. 46.

¹⁹² Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutokset ja täydennykset 2010, s. 46–47.

¹⁹³ Perusopetuksen laatukriteerit 2012, s. 9–10 ja 25.

Kriteeristön mukaan perusopetuksen toimintakulttuurin tunnusomaisen piirteen tulee olla oppilaskeskeisyys, jossa oppilaan oppimispolku otetaan huomioon kaikessa koulun toiminnassa. Koulussa tulisi olla yhteisöllisyyttä tukeva ilmapiiri, oppilaan kanssa työskentelevien aikuisten välinen sujuva vuorovaikutus ja turvallinen, pedagogisesti innostava oppimisympäristö. Opetushenkilöstön toiminnan tulee perustua seuraaville eettisille arvoille: ihmisarvo, totuudellisuus, oikeudenmukaisuus ja vapaus. Erilaisten yksilöiden kohtaamisen taito, oman ammatillisen kasvun edistäminen sekä aseman oikea käyttö ovat keskeisiä opetustyössä huomioonotettavia eettisiä tekijöitä.¹⁹⁴ Rehtorille laatukriteerit asettavat suuremmat odotukset, sillä laatukriteeristön käyttöön ottoa tukevassa teoksessa laatu yhdistetään johtamiseen. Laadun tulee olla kunnossa turvallisen opiskeluympäristön pihan aidoituksesta luokkahuonedynamiikkaan. Opettajuuden laatu näkyy muun muassa luokkatilanteen hallinnassa. Ammatillinen laatu kertoo henkilöstön osaamisesta ja palveluasenteesta. Oppilaiden eli opetustoimen asiakkaiden laatu muodostuu asiakkaiden laatukokemuksesta saamastaan palvelusta.¹⁹⁵ Kriteerien avulla opetushenkilöstö voi arvioida omaa toimintaansa ja kehittää toimintaansa¹⁹⁶.

Valtionhallinnon tasoisten sääntöjen ja periaatteiden lisäksi usein ammatilla on omat eettiset sääntönsä, jotka ovat esimerkiksi ammattiliiton laatimia toimintaohjeita. Tällaisilla säännöillä ei ole lainvoimaa, mutta ne on tarkoitettu eettisistä syistä noudatettaviksi.¹⁹⁷ Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:n opettajan ammattietiikan ja eettisen periaatteiden määrittelyssä todetaan, että vaikka opetushenkilöstön ammattikäytäntöjä ohjataan laeilla, asetuksilla ja normeilla, ammattietiikka ei perustu paktoon tai ulkopuoliseen valvontaan vaan sisäistettyyn käsitykseen ammatin moraalisisesta vaativuudesta¹⁹⁸.

OAJ:n määrittelemät opettajan eettiset periaatteet perustuvat ihmisarvon, totuudellisuuden, oikeudenmukaisuuden ja vastuun ja vapauden arvoille. Oppija tulee nähdä ajattelevana ja oppivana persoonana, jonka kohtelu perustuu ihmisarvolle ja yhdenvertaisuudelle. Totuudellisuudelle perustuvan rehellisyyden itselle ja muille sekä keskinäisen kunnioituksen tulee ohjata opetushenkilöä hänen kaikessa vuorovaikutuksessaan. Ojentamistilanteissa

---

¹⁹⁴ Perusopetuksen laatukriteerit 2012, s. 9–10 ja 27.

¹⁹⁵ Kuusisto 2013, 42–43 sekä 48.

¹⁹⁶ Kuusisto 2013, 42–43 sekä 11–12.

¹⁹⁷ Räikkä 2002, s. 85–87.

¹⁹⁸ OAJ:n opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet 2010. Kohta Opettajan ammattietiikka.

opetushenkilöä ohjaa edellisten lisäksi oikeudenmukaisuus, mihin kuuluu erityisesti tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen sekä syrjinnän ja suosimisen välttäminen. Opetushenkilöstön vastuu ja vapaus liittyy siihen, että vaikka opettajalla on oikeus omaan arvomaailmaansa, opetustyössä vastuu on sidoksissa perustehtävään ja sitä määrittelevään normistoon, kuten lainsäädäntöön.¹⁹⁹

Ojentamistilanteessa opetushenkilöstön eettisistä periaatteista korostuvat seuraavat periaatteet: Opettaja sitoutuu työtään määrittelevään normistoon ja ammattikuntansa etiikkaan. Hän kunnioittaa oppilaan oikeuksia ja suhtautuu häneen inhimillisesti ja oikeudenmukaisesti. Missään muodossa esiintyvää kiusaamista tai toisen ihmisen hyväksikäyttöä ei voida hyväksyä – opettajan tehtävään kuuluu myös oppilaiden kasvattaminen yhteistyöhön ja hyväksi yhteiskunnan jäseniksi. Opettajan tulee pitää huolta siitä, että kaikille oppilaille kuuluvat samat yhteiskunnan jäsenten oikeudet ja velvollisuudet. Vastuu on sitä suurempi, mitä nuoremman oppilaan kanssa hän työskentelee. Hoitaessaan tehtäviään myös opettajan on oikeus tulla kohdelluksi oikeudenmukaisesti.²⁰⁰ Ammattieettiset periaatteet korostavat sekä opettajan antamaa kunnioitusta oppilasta kohtaan että toisaalta muiden kouluyhteisön jäsenten kunnioitusta opettajaa kohtaan.

3.1.4 Harkintavaltaa ohjaavat koulun säännöt ja ohjeet

Lakien ja valtionhallinnon tasoisten ohjeiden lisäksi opetushenkilöstön harkintaa ohjaa kunta- ja koulukohtaiset ohjeistukset. Perusopetuslain 15 §:n mukaan opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä paikallinen opetussuunnitelma, jonka yhteydessä 29 §:n mukaan laatia suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta, häirinnältä ja toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista. Opetussuunnitelman yhteydessä tulee myös laatia ja ohjeistaa suunnitelma kurinpitokeinojen käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista. Kunnan tulee hyväksyä myös järjestyssäännöt, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä ja kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Nämä suunnitelmat ja ohjeistukset velvoittavat suoraan opetushenkilöstön toimintaa ja siten heidän harkintaansa ojentamistilanteissa. Säännökset

---

¹⁹⁹ OAJ:n opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet 2010. Kohta Opettajan eettisten periaatteiden taustalla olevat arvot.

²⁰⁰ OAJ:n opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet 2010. Kohta Opettajan eettiset periaatteet.

suunnitelmista ja järjestyssäännöistä tuotiin perusopetuslakiin vuoden 2003 lain täydennyksen yhteydessä.

Opettajan tulee opetuksessaan noudattaa opetuksen järjestäjän vahvistamaa opetussuunnitelmaa²⁰¹, ja siten myös opetussuunnitelman yhteydessä määriteltyä kunta- ja koulukohtaisia arvoja sekä tehtyjä muita suunnitelmia ja sääntöjä. Paikallisessa opetussuunnitelmassa tulee kuvata työn- ja vastuunjako ongelma- ja kriisitilanteiden ehkäisemiseksi tai hoitamiseksi muun muassa kiusaamis-, väkivalta- ja häirintätilanteissa, kuten kurinpitotilanteissa toimiminen esimerkiksi opetuksen epäämisen yhteydessä²⁰². Suunnitelmassa oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä, tulee kuvata näiden ehkäisy ja puuttuminen sekä asian käsittely yksilö-, ryhmä- ja koko yhteisön tasolla, yhteistyö kodin ja viranomaisten kanssa sekä kaikkien eri osapuolten perehdyttäminen ohjeisiin. Suunnitelmaa tulee myös seurata ja arvioida.²⁰³ Suunnitelman laatimisessa tulee ottaa huomioon valtioneuvoston vuonna 1999 tekemän periaatepäätöksen kansallisen rikosentorjuntaohjelman toimenpiteet, jossa esimerkiksi korostetaan koulujen roolia rikollisuutta ehkäisevässä työssä²⁰⁴. Toimet vaikuttavat opetushenkilöstön harkintavaltaan siten, että kiusaamis-, väkivalta- ja häirintätilanne voi luoda myös perusteen ojentamiskeinojen käytölle. Suunnitelmien avulla toimet, kuten opetushenkilöstön kesken tehtävä yhteistyö, on ojentamistilanteessa jo ennalta sovittu ja mahdollisesti harjoiteltu.

Opetussuunnitelman yhteydessä määritellään myös kriisisuunnitelma eli toiminta äkillisissä kriiseissä, kuten uhka- ja vaaratilanteissa. Suunnitelmassa tulee kuvata muun muassa yhteistyö ja keskinäinen työn- ja vastuunjako kriisitilanteisiin varauduttaessa sekä kriisitilanteissa, pelastussuunnitelman, koulun järjestyssääntöjen ja muiden turvallisuusohjeiden yhteensovittaminen, toimintaohjeet erilaisissa äkillisissä kriisitilanteissa sekä toimivaltuuksien harjoittelu.²⁰⁵ Äkillinen kriisitilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos ojentamiskeinojen yhteydessä käykin ilmi, että oppilaalla on mukanaan kielletty

---

²⁰¹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 10.

²⁰² Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 51–52.

²⁰³ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 53.

²⁰⁴ HE 205/2002 vp, s. 16 sekä Valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi rikosentorjuntaohjelmaksi, kohta Julkisen vallan toimet – Opetusministeriön toimiala.

²⁰⁵ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 52.

esine, kuten teräase, jota hän uhkaa käyttää. Kriisisuunnitelman mukaiset ohjeet voivat tulla näin kyseeseen myös ojentamiskeinojen käytössä.

Kuntien suunnitelmissa kurinpitotilanteissa toimiminen ohjeistetaan usein sen kautta, miten esimerkiksi poistamismääräyksen jälkeen tulee toimia²⁰⁶. Esimerkiksi Joensuun Pyhäselän koulussa eri tilanteet ovat esitetty taulukossa, jossa tilanteeseen johtaminen määritellään perusopetuslain kirjauksilla, ja kuuleminen, ilmoittaminen, kirjaaminen, toimivalta, oppilashuolto sekä huomioitavaa on kirjattu erikseen taulukkoon²⁰⁷. Toisaalta Lappeenrannan ohje on rakennettu siten, että perusopetuslain kirjauksia täydennetään sekä hallituksen esityksen perusteilla että omilla lisäyksillä. Esimerkiksi voimakeinojen käytön yhteydessä linjataan, että voimakeinojen käyttö voi tulla kyseeseen tilanteissa, jossa oppilas ei useammasta kehotuksesta huolimatta noudata opetushenkilöstön toimivaltansa puitteissa antamaa poistamiskehotusta. Käytettyjen voimakeinojen tulisi olla mahdollisuuksien mukaan passiivisia, esim. oppilaan kiinni pitämistä tiukassa otteessa siksi, kunnes hän rauhoittuu. Voimakeinoja ei tule käyttää oppilaan koulusta karkaamiseen, vaan tällöin tulee ilmoittaa asiasta huoltajalle ja hätäkeskukseen, jos oppilas on vaarallinen itselleen tai muille.²⁰⁸

Suunnitelmien lisäksi perusopetuslain 29.4 §:n mukaan opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Järjestyssäännöissä voidaan pykälän viidennen momentin mukaan antaa kouluyhteisön turvallisuuden tai viihtyisyyden kannalta tarpeellisia määräyksiä käytännön järjestelyistä ja asianmukaisesta käyttäytymisestä sekä tarkempia määräyksiä kielletyistä esineistä tai aineista sekä niiden käytöstä ja säilytyksestä. Järjestyssäännöt ovat näin toiminnan selkiyttämiseksi ja sujumiseksi tarvittavia sääntöjä, joiden vastainen toiminta voi johtaa kurinpitotoimeen²⁰⁹.

Järjestyssääntöjen antamisessa ei lähtökohtaisesti ole kysymys perustuslain 80 §:ssä säännelystä lainsäädäntövallan delegoinnista, vaan oikeudesta tehdä alueellisesti rajattu

---

²⁰⁶ Ks. esim. Lappeenrannan ohje peruskouluille muun muassa kurinpitotoimien käyttämistä varten 2014; Rauman toimintaohje kurinpitotilanteissa, Joensuun Pyhäselän koulun työrauhan ylläpito 2014 sekä Siilinjärven perusopetuksen oppilashuollon suunnitelma 2014.

²⁰⁷ Joensuun Pyhäselän koulun työrauhan ylläpito 2014, s. 4.

²⁰⁸ Lappeenrannan ohje peruskouluille muun muassa kurinpitotoimien käyttämistä varten 2014, s. 6.

²⁰⁹ HE 205/2002 vp, s. 8.

yleisluonteisia hallintopäätöksiä²¹⁰. Näillä määräyksillä ei kuitenkaan voida poiketa perustuslaissa säädetyistä perusoikeuksista eivätkä ne muutoinkaan voi olla ristiriidassa lainsäädännön kanssa.²¹¹ Perusopetuslaissa on myös täsmällisesti säännelty ne asia-alat, joista järjestyssääntöjä voidaan antaa. Tämä on tärkeää oppilaan oikeusturvan kannalta, koska järjestyssääntöjen rikkomisesta oppilasta voidaan rangaista kurinpitotoimilla.²¹² Järjestyssäännöt täsmentävät koulukohtaisesti sitä, mitä perusopetuslain 35 §:n mukainen oppilaan asianmukaisen käyttäytyminen tarkoittaa käytännössä²¹³. Sääntöjen tulee olla lain ja muiden normien mukaisia sekä edustaa esimerkiksi opetussuunnitelman perusteiden mukaisia arvoja ollakseen lainmukaisia.

Tapauksessa, jossa koulu oli kieltänyt valokuvauksen, videoinnin ja nauhoittaminen koulun alueella tarkoituksenaan estää kiusaaminen ja väkivalta koulussa, oli apulaisoikeuskansleri katsonut, että sääntö rikkoo sananvapautta. Vaikka Turvallisuus voi olla peruste puuttua sananvapauteen, ei koulun valokuvaamisen kiellosta käynyt ilmi, miltä osin se oli välttämätön muiden perusoikeuksien turvaamiseksi ja mitä sananvapauden rajoituksia siitä seuraisi. Näin järjestyssäännön kirjaus ei ollut riittävän tarkkarajainen, täsmällinen eikä siitä ilmennyt miltä osin sen oli välttämätön muiden perusoikeuksien turvaamiseksi.²¹⁴ Tässä tapauksessa ei ole kyse ojentamiskeinojen käytöstä, mutta se kuvaa järjestyssääntöjen suhdetta lainsäädäntöön. Järjestyssääntöjen tulee olla ristiriidattomat perusoikeuksien ja muun lainsäädännön säännösten kanssa.

Koulujen omissa järjestyssäännöissä määritellään hyväksyttävästä käyttäytymisestä muun muassa siten, oppilaan tulee käyttää asiallista kieltä ja olla kohtelias²¹⁵. Oppilaan tulee olla myös ystävällinen ja puhua toisia kunnioittaen sekä pitää omalta osaltaan koulurakennus ja sen ympäristö siistinä²¹⁶. Asialliseen käyttäytymiseen ja hyviin tapoihin kuuluvat luokilla 7–9 sellaiset asiat kuin rauhallinen liikkuminen sekä metelöinnin välttäminen. Ikkunalautoja, portaita tai lattiaa ei saa käyttää istuinpaikkana eikä oppituntien aikana saa syödä tai juoda. Roskat tulee laittaa roskakoriin ja ulkoasusteet ja päähineet tulee riisua oppitunnin alkaessa

---

²¹⁰ PeVL 70/2002 vp. Kohta Perustelut – Järjestyssäännöt.

²¹¹ HE 205/2002 vp, s. 16.

²¹² PeVL 70/2002 vp. Kohta Perustelut – Järjestyssäännöt.

²¹³ Lahtinen – Lankinen 2010, s. 313.

²¹⁴ AOK 30.7.2010, OKV/166/1/2008. Kts. myös Poutala 2010, s. 222–223.

²¹⁵ Ks. esim. Tampereen Tesoman koulun järjestyssäännöt 2014–2015. Kohta 5.

²¹⁶ Ks. esim. Kurikan Paulaharjun koulun säännöt 2014–2015. Kohta 6.

ja ruokailun ajaksi.²¹⁷ Jos oppilas rikkoo järjestyssääntöjä, luo se opetushenkilöstölle velvollisuuden puuttua oppilaan toimintaan mahdollisesti myös ojentamiskeinoja käyttämällä.

Kouluun tuotavista esineistä säännellään järjestyssäännöissä siten kuin perusopetuslaki määrittää kielletyt aineet ja esineet. Tämän lisäksi säännöissä kielletään muun muassa makeisten, erilaisten virvoitusjuomien, purukumin, sarjakuvalehtien ja leikkivälineiden tuominen kouluun ilman lupaa²¹⁸. Myös rahan tai arvoesineiden tuomista kouluun on vältettävä²¹⁹. Säännöissä säännellään eri esineistä ja aineista myös siten, että niiden tuominen ei sinänsä ole kiellettyä, mutta niiden esille ottaminen tai käyttö on koulupäivän aikana: Kännykät ja muut elektroniset laitteet on pidettävä suljettuina koululaukussa oppituntien, ruokailun sekä koulun tilaisuuksien aikana²²⁰. Kiellettyjä kouluaikana ovat myös tupakkatuotteiden ja päihteiden lisäksi energiajuomat²²¹. Huomionarvoista on, että kiellettyjen esineiden ja aineiden tuominen kouluun ei sinänsä automaattisesti johda niiden haltuunottoon, vaan niiden käyttö tulee tosiasiallisesti häiritä opetusta tai vaarantaa turvallisuutta ennen kuin haltuunotto tai tavaroiden tarkistus voi tulla kyseeseen.

Koulujen järjestyssäännöissä määritellään myös se, mitkä ovat oppilaan seuraamukset, jos hän rikkoo sääntöjä menettelyineen. Säännöissä perusopetuslain kurinpitotoimien kertomisen lisäksi matalimman kynnyksen ojentamiskeinoksi mainitaan oppilaan nuhtelu²²². Säännöissä voi olla myös erilaisia askeleita eri ojentamiskeinojen ja kurinpitokeinojen välillä. Paulaharjun koulussa on käytössä kahdeksan askeleen rangaistuskäytännö, jossa ensimmäisellä kerralla oppilas soittaa kotiin ja kertoo soiton syyn, ja myös luokanopettaja puhuu huoltajan kanssa. Tämän lisäksi annetaan kirjallisesti huomautus, joka allekirjoitetaan kotona. Toisella kerralla oppilas soittaa kotiin ja opettaja käy oppilaan kanssa kasvatuskeskustelun, minkä lisäksi lähetetään huomautus allekirjoitettavaksi kotiin. Kolmannella kerralla kasvatuskeskusteluun otetaan mukaan toinen luokanopettaja tai

---

²¹⁷ Ks. esim. Tampereen Lielahden koulun järjestyssäännöt 2013. Kohta järjestyssääntöjen sovellutukset luokilla 7–9 – kohta 8.

²¹⁸ Ks. esim. Tampereen Liisanpuiston koulun järjestyssäännöt 2014. Kohta 15 §.

²¹⁹ Ks. esim. Kuusamon perusopetuksen yhteiset järjestyssäännöt 2011. Kohta 2.8.

²²⁰ Ks. esim. Tampereen Sammon koulun järjestyssäännöt 2013. Kohta 9.4.

²²¹ Ks. esim. Tampereen Lielahden koulun järjestyssäännöt 2013. Kohta 3; Tampereen Tesoman koulun järjestyssäännöt 2014–2015. Kohta 11.

²²² Ks. esim. Tampereen Liisanpuiston koulun järjestyssäännöt 2014. Kohta 17 §; Tampereen Lielahden koulun järjestyssäännöt 2013. Kohta 9.

erityisopettaja, ja keskustelun pohjalta oppilas laatii kirjoitelman toimintansa parantamisesta koulussa. Askeleita jatketaan kahdeksaan saakka, ja viimeisellä oppilas erotetaan määräaikaaisesti. Opettajalla on oppilaskohtainen harkintavalta siitä, milloin siirtyy käyttämään askeleita, sillä lievissä sääntörikkomuksissa opettaja voi puhutella oppilasta. Tarvittaessa käytetään myös perusopetuslain mukaisesti jälki-istuntoa ja laiminlyötyjen kotitehtävien koulussa tekoa.²²³

Paulaharjun koulun askeleet ovat esimerkki siitä, että koulussa liikutaan perusopetuslain kurinpitosäännösten rajamailla. Tästä esimerkkinä on se, että opettajalla on valta oppilaskohtaisesti päättää, milloin askeleisiin siirrytään sekä muun muassa kuudes askel, jossa käytetään oppilashuoltoryhmän päättämää rangaistusta, jota ei millään tavalla täsmennetä. Jälki-istunnon määrääminen perustuu tarpeeseen, ikään kuin sellaisiin tilanteisiin, joissa kahdeksan askelta eivät riitä, minkä ei voida katsoa olevan perusopetuslain säännösten mukaista.

Parhaimmillaan sekä suunnitelma oppilaan suojelemiseksi että järjestyssäännöt rajaavat rehtorin ja opettajan harkintavaltaa poistamiskeinojen käytössä siten, että ne täsmentävät perusopetuslain tulkinnanvaraisia ilmauksia sekä niitä tilanteita, kun oppilaan käytös ylittää häiritsevän käyttäytymisen kynnyksen tai uhkaa muiden turvallisuutta. Kuitenkin myös järjestyssääntöjen laadinnassa tulee tarkkaan huomioida eri perusoikeuksien suhde toisiinsa ja tehdä näiden välillä tarkkaa punnintaa ennen kuin säännöt voidaan kirjata lopulliseen muotoonsa. Säännöissä oleville kielloille tulee olla perusteltu syy, joka pohjaa mahdollisuuteen esimerkiksi esineiden tai aineiden käytöstä vaarallisella tavalla, eikä vaaraa voida estä oppilaan oikeuksia vähemmän rajoittavalla tavalla. Urheiluvälineiden kouluun tuomisen kieltäminen ei välttämättä ole perusteltua, mutta niiden työpäivän aikaisesta säilyttämisestä voidaan antaa turvallisuuteen perustuvia määräyksiä.²²⁴

Kunnan ja yksittäisen koulun tasolla ojentamiseen liittyvät toimintaperiaatteet tulee määritellä ja ohjeistaa. Säännökset opetuksen järjestäjän suunnitelmista ja järjestyssäännöistä lisättiin perusopetuslakiin, koska niiden mukaisilla toimenpiteillä voidaan

---

²²³ Kurikan Paulaharjun koulun säännöt 2014–2015. Kohta kahdeksan askelta.

²²⁴ HE 66/2013 vp, s. 43.

parantaa oppimisympäristön turvallisuutta²²⁵. Jo aiemmin oli koulun toimintaa voitu ohjata sen sisäisillä määräyksillä esimerkiksi oppilaiden asiallisesta käyttäytymisestä, mutta oppimisympäristön turvallisuuden edistämiseksi sekä menettelytapojen yhtenäistämiseksi kirjaukset suunnitelman ja järjestyssääntöjen laatimisesta haluttiin nostaa lain tasolle²²⁶.

Kouluissa tuleekin pyrkiä varmistamaan, että käytetyt menetelmät ja seuraamukset ovat lainmukaisia, oikeassa suhteessa tekoon tai laiminlyöntiin ja tarkoitussidonnaisia sekä että niiden käyttöä seurataan myös yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi²²⁷. Ojentamiskeinojen tulisi olla kouluissa suunniteltu ja käsitelty yhdessä sekä kouluun henkilöstön että vanhempien ja oppilaiden kanssa. Yhdessä suunnittelu ja käsittely auttavat opetushenkilöstön toimintaa ja harkintaa ojentamistilanteissa. On myös tärkeää, että eri suunnitelmat ja järjestyssäännöt ovat linjassa keskenään. Kaikkien opetushenkilöstöön kuuluvien tulisi puuttua rikkeisiin samalla tavalla. Tätä edellyttää oppilaiden yhdenvertaisuus ja oikeusturva, mutta myös työrauhan tehokas toteutuminen. Jos kurinpidon linja ei ole yhtenäinen, säännöistä kiinni pitävien opetushenkilöstön jäsenten toiminta hankaloituu entisestään. Kouluissa tulisi olla selkeä toimintasuunnitelma siitä, miten eri tilanteissa toimitaan, mitkä toimivaltasuhteet ovat, ja myös, miten oppilaan oikeus valvontaan, opetukseen ja oppilashuoltoon toteutetaan tehokkaasti myös kurinpitomenettelyiden aikana.²²⁸

3.2 PERUS- JA IHMISOIKEUDET HARKINTAA OHJAAVANA SÄÄNTELYNÄ

3.2.1 Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys harkintaan

Opetushenkilöstön harkintavaltaan vaikuttavat kaikkien edellä mainittujen lakien, sääntöjen ja ohjeiden lisäksi niitä kaikkia poikkileikkaavasti perusoikeuksien huomioiminen. Perusoikeuksilla tarkoitetaan perustuslaissa säädettyjä yksilölle kuuluvia oikeuksia. Ne ovat yksilön kannalta erityisen tärkeitä, ns. perustavanlaatuisia oikeuksia, yhdenvertaisesti kaikille kuuluvia eli yleisiä, sekä perustuslakiin kirjattuina niille on ominaista erityinen pysyvyys sekä

---

²²⁵ HE 205/2002 vp, s. 24.

²²⁶ HE 205/2002 vp, s. 8 ja 12.

²²⁷ HE 66/2013 vp, s. 42.

²²⁸ HE 66/2013 vp, s. 42.

oikeudellinen luonne.²²⁹ Perusoikeuksien tarkoituksena on turvata yksilöiden perustavanlaatuiset oikeudet suhteessa julkiseen valtaan²³⁰. Oikeudet ovat kirjattu perustuslakiin, joten niillä on korotettu lain voima. Perusoikeuksia voidaan muuttaa tai niistä voidaan poiketa vain vaikeutetussa lainsäätämisyjärjestyksessä. Toisaalta perustuslain asema valtio- ja oikeusjärjestyksen perustana tuottaa sen, että perusoikeuksien muuttamiseen on korkea kynnyks. Näin siis lainsäätäjä säätää itse itseään ja rajoittaa omaa toimivaltaansa.

Perusoikeuksien tapaan ihmisoikeudet ovat ensisijaisesti yksilön perustavan laatuista oikeuksia. Ihmisoikeudet ovat jokaiselle ihmiskunnan jäsenelle yhtäläisesti kuuluvia oikeuksia, ja ne perustuvat kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin sisältyviin oikeuksiin, kuten Euroopan ihmisoikeuksien sopimukseen (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamisesta, SopS63/1999).²³¹ Perusoikeudet vahvistetaan kansallisessa valtiosäännössä ja ihmisoikeudet kansainvälisissä sopimuksissa. Vaikka oikeudet pohjautuvat erilaiseen sääntelyyn, on oikeuksilla läheisiä liittymäkohtia ja vuorovaikutusta toisiinsa. Sisällöllisesti onkin kysymys pitkälti samoista oikeuksista.²³²

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Ihmisoikeusjärjestelmä vaikuttaakin kaikilla tasoilla perusoikeusjärjestelmäämme, ja sen vaikutus on ensisijaisesti periaatteellinen²³³. Opetussuunnitelman perusteissa ihmisoikeudet määritellään perusopetuksen yhdeksi arvoksi²³⁴. Sen lisäksi, että perustuslain perusoikeudet on kirjoitettu useissa kohdin ihmisoikeussäännösten tavoin, tulee viranomaisten harkinnassaan soveltaa sekä perus- että ihmisoikeusmyönteistä laintulkintaa. Ihmisoikeus- ja perusoikeusmyönteinen laintulkinta tarkoittaa käytännössä sitä, ettei opetushenkilöstön käyttämä julkinen valta voi olla ristiriidassa ihmisoikeuksien tai perusoikeuksien kanssa. Harkintaan oikeudet vaikuttavat myös siten, että jos tilanteessa on useampi toimintavaihtoehto, tulee opetushenkilöstön

---

²²⁹ Hallberg, ym. 2011. Kohta I Johdanto – Perusoikeuksien tarkoitus – Perusoikeuksien määrittely sekä kohta Yleinen osa – Perusoikeuksien käsite ja luokittelu – Perusoikeuksien käsite.

²³⁰ Saraviita 2005, s. 27.

²³¹ Hallberg, ym. 2011. Kohta II Yleinen osa – 4. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä – Ihmisoikeuksien kehitys ja pääsisältö – Ihmisoikeuksien käsite.

²³² Hallberg, ym. 2011. Kohta I Johdanto – 1. Perusoikeusjärjestelmä – Perusoikeuksien suhde ihmisoikeuksiin – Kansainvälinen tavoitetaso.

²³³ Arajärvi 2006, s. 30.

²³⁴ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 14.

toteuttaa se, mikä edistää parhaiten ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien toteutumista.²³⁵ Jatkossa oikeuksista käytetään pääasiassa nimitystä perusoikeudet, ellei erikseen sellaisella ihmisoikeudella on merkitystä, jota ei perustuslakiin ole kirjattu.

Perusoikeudet ovat lain taseisia oikeuksia hierarkkisesti ylempänä, ja niillä on merkitystä koko oikeusjärjestyksen arvoperustana²³⁶. Huomionarvoista on, että perusoikeuksiin ei ole sisällytetty ikärajaan liittyviä ehtoja. Ainut ikään perustuva ehto, 18 vuoden ikä, on perustuslaissa asetettu ääni- ja äänestys-oikeuteen. Perustuslaissa on erityissäännöksiä lapsen oikeuksista, mikä johtuu erityisestä tarpeesta lasten suojelemiseksi. Lasten asema oikeuttaa lainsäätäjän positiiviseen erityiskohteluun yleisestä yhdenvertaisuussäännöksestä huolimatta. Näin ollen lasten, joita voidaan pitää olevan ryhmänä muita heikommassa asemassa, saamia erityis-etuja ei voida pitää muiden syrjimisenä.²³⁷ Lähtökohtaisesti perusoikeudet koskevat kuitenkin yhtäläisesti lapsia, ja perusoikeussäännöksissä ”jokaisella” tarkoitetaan oikeustoimikelpoisuuden sijaan luonnollista henkilöä.²³⁸ Lasten oikeuksista korostuu lapsen edun huomioiminen kaikessa viranomaistoiminnassa sekä lapsen oikeus osallisuuteen eli mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Perus- ja ihmisoikeuksien merkityksen vahvistuminen suomalaisessa oikeusjärjestelmässä on ollut vahvistamassa myös lasten oikeuksien merkitystä. Perusoikeuksien kuuluminen myös lapsille tarkoittaa sitä, että lasta on kohdeltava yksilönä eikä vain passiivisena toiminnan kohteena. Vaikka lapset tarvitsevat suojelua, on tunnistettava heidän autonomiansa²³⁹. Opetushenkilöstön onkin aina ojentamistilanteessa harkittava, onko päätös linjassa perusoikeuksien ja lapsen oikeuksien sopimuksen sääntelyn kanssa. Perus- ja ihmisoikeudet sekä lasten oikeudet toimivat sekä yleisinä tulkintaohjeina että apuna soveltamistilanteissa.²⁴⁰

Perustuslain perusoikeussäännöksiä voidaan rajoittaa, mutta rajatuissa olosuhteissa ja rajatuin edellytyksin. Esimerkiksi toisten yksilöiden perusoikeuksien toteutuminen saattaa edellyttää sitä, että toisen yksilön perusoikeuksia rajoitetaan. Kukaan ei voi vaatia niin ehdotonta suojaa perusoikeudelleen, että se johtaisi toisen yksilön perusoikeuksien

---

²³⁵ Saraviita 2005, s. 37 ja 41.

²³⁶ Hallberg, ym. 2011. Kohta I Johdanto – Perusoikeuksien tarkoitus – Perusoikeuksien määrittely.

²³⁷ Saraviita 2005, s. 163.

²³⁸ Hallberg, ym. 2011. Kohta I Johdanto – Perusoikeuksien ryhmittely ja ulottuvuus – Perusoikeuksien ulottuvuus sekä Perusoikeudet jokaisen oikeuksina.

²³⁹ Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 30–31.

²⁴⁰ Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 44.

loukkaukseen. Perusoikeuksien rajoittamista voidaan vaatia myös painavien yhteiskunnallisten intressien vuoksi. Perusoikeuden rajoittaminen tarkoittaa sitä, että perusoikeussäännöksen soveltamisalan piirissä olevaa oikeutta kavennetaan tai perusoikeussäännöksen suojaamaa yksilön oikeusasemaa puututaan julkisen vallan toimenpiteillä. Yksilö ei tällöin voi käyttää perusoikeuttaan täysimääräisesti siltä osin, kun sitä on perustuslain edellyttämässä menettelyssä ja sallimalla tavalla rajoitettu.²⁴¹ Perusopetuksessa tulee turvata oppilaiden oikeus opetukseen, mikä voi johtaa opetusta häiritsevän oppilaan oikeuksien rajoittamiseen.

Osa perusoikeuksista on kirjoitettu täsmällisiksi ja ehdottomiksi kielloiksi, kuten perustuslain 7 §:n kidutuksen ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kieltö. Tällainen kieltö kohdistuu myös lainsäätäjään, joten tavallisella lailla ei ehdottomasta kiellosta voida poiketa.²⁴² Perusopetuksessa kieltö tarkoittaa sitä, että opetushenkilöstö ei missään olosuhteissa saa kohdella oppilasta ihmisarvoa loukkaavasti. Muita kuin ehdottaman kiellon sisältäviä perusoikeuksia voidaan rajoittaa, mutta rajoittamista rajaa eduskunnan perustuslakivaliokunnan perusoikeusuudistusta koskevaan mietintöönsä kirjaama perusoikeuksien yleisten rajoitusperusteiden luettelo²⁴³. Luettelo voidaan *Veli-Pekka Viljasen*²⁴⁴ mukaan tiivistää lailla säätämisen, täsmällisyys- ja tarkkarajaisuus-, hyväksyttävyy-, ydinalueen koskemattomuuden, suhteellisuus-, oikeusturva- ja ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimuksiksi. Perusoikeusrajoituksen tulee täyttää samanaikaisesti kaikki luettelon asettamat vaatimukset.²⁴⁵

Perusoikeuksien yleiset rajoitusperusteet koskevat lähtökohtaisesti lainsäätäjää siten, etteivät he voi lailla säätää perusoikeutta rajoittavaa rajausta ilman, että se täyttää luettelon vaatimukset. Lailla he myös rajoittavat viranomaisen toimintaa perusoikeusmyönteiseksi. Rajoitusperusteet koskevat kuitenkin myös viranomaista sellaisessa tulkintatilanteessa, jossa kaksi tai useampi perusoikeus on kollisio- eli kiistatilanteessa keskenään.²⁴⁶ Tällainen tilanne on kyseessä ojentamiskeinojen käytössä, kun opetushenkilöstön on päätettävä, antaako hän

²⁴¹ Hallberg, ym. 2011. Kohta II Yleinen osa – 3. Perusoikeuksien rajoittaminen – Käsitteellisiä lähtökohtia, ks. myös Viljanen 2001, s. 14.

²⁴² Saraviita 2005, s. 195 sekä Viljanen 2001, s. 13.

²⁴³ PeVM 25/1994 vp, s. 4–5.

²⁴⁴ Viljanen 2001, s. 37–38.

²⁴⁵ Hallberg, ym. 2011. Kohta II Yleinen osa – 3. Perusoikeuksien rajoittaminen – Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset sekä Viljanen 2001, s. 61.

²⁴⁶ Hallberg, ym. 2011. Kohta II Yleinen osa – 3. Perusoikeuksien rajoittaminen – Käsitteellisiä lähtökohtia.

oppilaalle poistumismääräyksen tai käyttääkö hän voimakeinoja oppilaaseen tämän kieltäytyttyä poistumisesta tai ottaako hän opetusta häiritsevän esineen haltuun tai tarkastaako hän oppilaan tavarat. Rehtorilla tilanne on vastassa myös silloin, kun hän päättää oppilaan opetuksen epäämisestä. Viranomainen joutuu tällaisessa tilanteessa rajoittamaan oppilaan perusoikeutta tai perusoikeuksia ja hän ratkaisee tällaisen kiistatilanteen eri perusoikeuksien punninnalla.

Punnintatilanteessa perusoikeuksia voidaan tarkastella optimointikäskynä, joiden tarkoituksena on turvata mahdollisimman hyvin kunkin yksilön perusoikeuksien toteutuminen ottaen huomioon oikeudelliset ja tosiasialliset mahdollisuudet. Perusoikeuksien periaatevaikutus korostuu, ja tavoitteena onkin saavuttaa mahdollisimman hyvä tasapainotilanne yhteen sovitettavien perusoikeusintressien kesken.²⁴⁷ Punninnassa viranomaisen on otettava huomioon perustuslain 22 §:n sääntelemä velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lapsen etua harkittaessa on vertailtava ratkaisun myönteisiä ja kielteisiä vaikutuksia lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta²⁴⁸. Viranomaisten tulee toimia siten, että perusoikeudet sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatut oikeudet tulevat yhä paremmin toteutetuiksi. Tähän yleiseen turvaamisvelvollisuuteen liittyy myös viranomaisia velvoittava perusoikeusmyönteinen lain tulkinta lakia sovellettaessa²⁴⁹ sekä lapsivaikutusten arviointi²⁵⁰. Opetushenkilöstön toiminnassa perusoikeusmyönteinen lain tulkinta tarkoittaa sitä, että heidän tulee poistamistilanteessa toimia parhaiten kaikkien perusoikeuksia toteuttavalla tavalla. Lapsivaikutusten arvioinnilla tarkoitetaan sitä, että opetushenkilöstö huomioi lapsen edun ensisijaisuuden toiminnassaan²⁵¹.

Eri perusoikeuksien punninta on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty, sillä oikeuksien konkreetti merkityssisältö hahmottuu vasta kussakin soveltamistilanteessa tarkemmin²⁵². Vaikka perusopetuslaissa säännellään sekä ojentamiskeinojen toimivallasta sekä tilanteet, joissa oppilaan oikeuksiin voi puuttua muiden oikeuksien turvaamiseksi, ja tilanteessa

---

²⁴⁷ Hallberg, ym. 2011. Kohta II Yleinen osa – 3. Perusoikeuksien rajoittaminen – Käsitteellisiä lähtökohtia sekä Viljanen 2001, s. 12 sekä Lavapuro 2012, s. 156

²⁴⁸ Hakalehto-Wainio 2013, s. 34.

²⁴⁹ Husa – Pohjolainen 2008, s. 135.

²⁵⁰ Hakalehto-Wainio 2013, s. 35.

²⁵¹ Hakalehto-Wainio 2013, s. 35.

²⁵² Lavapuro 2012, s. 147.

käytettävistä menettelyistä, jää opetushenkilöstön harkintavaltaan ottaa huomioon juuri kyseessä olevan tilanteeseen vaikuttavat seikat. Oikeuden sisältö yksittäisessä tilanteessa riippuu toisin sanoen ensinnäkin siitä, onko tapaukseen soveltuvan perusoikeuden rajoittaminen ylipäättään käsillä olevassa tilanteessa sallittua ja jos on, niin missä määrin sitä on rajoitusedellytysten valossa sallittua rajoittaa²⁵³. Ratkaisu tehdään eri oikeuksien punninnalla. Punnintatilanteessa opetushenkilöstö ei voi perustella päätöstään samanlaisella tarkkuudella kuin mitä soveltaessaan esimerkiksi selvää perusopetuslain säännöstä²⁵⁴, vaan tilanteen perustelu tapahtuu pikemminkin moraalinormien varassa tapahtuvan käytännöllisen päättelyn avulla²⁵⁵. Samaan aikaan päätöksen tulee kuitenkin olla myös lakien ja eri määräysten ja ohjeiden mukainen. Tilanteessa toimivallan ylitys tai alitus voi johtaa virkavelvollisuuden rikkomiseen.

Yleiset ohjeet punnintaan voidaan johtaa Robert Alexyn punnintateoriasta, jonka mukaan punninta on kilpailevien periaatteiden välistä optimointia. Yleisten rajoitusperusteiden suhteellisuusvaatimus toteutuu punninnassa punnintalakia, joka avulla voidaan ratkaista perusoikeuksien ja niiden rajoitusperusteiden väliset jännitteet. Ensimmäisen punnintalain mukaan on otettava huomioon se, että mitä enemmän rajoitetaan toisen perusoikeutta, sitä tärkeämpi tulee olla toisten punnittavana olevan perusoikeuden toteutuminen.²⁵⁶ Mitä enemmän rajoitetaan oppilaan perusoikeuksien, kuten oikeutta opetukseen tai henkilökohtaiseen koskemattomuuteen toteutumista, sitä tärkeämpää tulee muiden oikeuksien turvaamisen olla. Sitä, kuinka voimakkaasti perusoikeuteen puuttuminen tai sen toteutumatta jääminen tapahtuu, voidaan kuvata kolmiportaisen asteikon avulla, jossa oikeuteen voidaan puuttua lievästi, raskaahkosti tai vakavasti²⁵⁷.

Toisen punnintalain mukaan perusoikeuden rajoitusta perustelevien syiden tulee olla sitä varmempia, mitä intensiivisemmin oikeutta rajoitetaan²⁵⁸. Näin ollen, jos oppilaan oikeuksiin puututaan voimakeinoilla, tulevat perusteluiden keinojen käyttöön olla varmat. Lavapuro kiinnittää huomiota myös perusteluiden luotettavuuteen. Mitä enemmän

---

²⁵³ Lavapuro 2012, s. 150 ja 152.

²⁵⁴ Esimerkiksi lain 34 §:n mukaan koulussa sattuneen tapaturman hoito on oppilaalle maksuton.

Opetushenkilöstön ei tarvitse käyttää punnintaa harkitessaan maksuttomuutta.

²⁵⁵ Lavapuro 2012, s. 154.

²⁵⁶ Alexy 2002, s. 398–401 sekä ks. myös Lavapuro 2012, s. 157.

²⁵⁷ Alexy 2002, s. 412 sekä ks. myös Lavapuro 2012, s. 158–159.

²⁵⁸ Alexy 2002, s. 418–419 sekä ks. myös Lavapuro 2012, s. 157.

opetushenkilöstöllä on perusteluidensa tueksi oikeudellista ja empiiristä näyttöä, sitä vahvemmallalla pohjalla heidän ratkaisuharkintansa perustelut ovat.²⁵⁹ Tätäkin voidaan kuvata kolmiportaisella asteikolla ”epävarman, toteen näyttämättömän”, ”mahdollisen, melko todennäköisen” ja ”selvän ja riidattoman” luokissa²⁶⁰. Tämän lisäksi Alexy täsmentää punnintalakien toimintaa punnintakaavalla, joka jäsentää suhteellisuusarvioinnissa huomioonotettavia tekijöitä matemaattisen kaavan muodossa²⁶¹. Koska opetushenkilöstö tekee ratkaisunsa tosiasiallisessa soveltamistilanteessa, ei voida olettaa, että he pystyisivät tilanteessa tekemään matemaattista kaavaa tilanteeseen vaikuttavista seikoista. Tämän takia punnintakaavaa ei käsitellä tässä työssä sen tarkemmin²⁶².

Punnintalait tarjoavat opetushenkilöstölle työkalun punninnan avuksi. Punnintalakien avulla voidaan tuoda esiin muun muassa eri oikeuksiin liittyviä painoarvoja, jotka ohjaavat opetushenkilöstön harkintaa ojentamiskeinojen käytössä. Mitä vakavammin tilanteessa puututaan oppilaan oikeuksiin, sitä selvempää ja riidattomampaa tulee oppilaan oikeuksiin puuttumisen perustelujen olla oppilaan häiritsevän tai turvallisuutta vaarantava käyttäytymisen perusteella. Alexyn punnintalakien avulla voidaan täydentää opetushenkilöstön punninnassa huomioitavia tekijöitä, jotta punninnalla voitaisiin varmistaa oppilaiden sekä muiden kouluyhteisön jäsenten oikeudet parhaalla mahdollisella tavalla.

3.2.2 Oppilaan oikeus opetukseen ja yhdenvertaisuuteen

Kaikkia ojentamistilanteita määrittävät oppilaan oikeus opetukseen ja yhdenvertaisuuteen. Oikeus maksuttomaan perusopetukseen subjektiivisena perusoikeutena ja välittömästi viranomaisia velvoittavana tarkoittaa poistamiskeinojen käytössä sitä, että opetushenkilöstön tulee tarkkaan harkita, millaisessa tilanteessa oikeutta voidaan rajoittaa. Rehtorilla ja opettajalla on toimivalta rajata oppilaan subjektiivista oikeutta opetukseen, koska oppilas oppivelvollinen ja hänelle on säännelty tiettyjä käyttäytymisvelvoitteita. Mutta koska oikeus maksuttomaan perusopetukseen on perustuslaissa säännelty perusoikeus, on se hierarkkisesti ylempänä oppivelvollisuutta, mikä tarkoittaa sitä, että opetushenkilöstön

---

²⁵⁹ Lavapuro 2012, s. 157.

²⁶⁰ Alexy 2002, s. 412 sekä ks. myös Lavapuro 2012, s. 158–159.

²⁶¹ Alexy 2002, s. 408.

²⁶² Mielenkiintoista sekä hyödyllistä kuitenkin olisi, jos punnintakaavat tehtäisiin joko kuviteltujen tilanteiden tai oikeuskäytännössä ilmi tulleiden tilanteiden pohjalta sekä kaavojen tuloksia hyödynnettäisiin opettajankoulutuksessa.

tulee hyvin tarkkaan harkita ne tilanteet, joissa oikeutta voidaan rajata, vaikka heillä onkin toimivalta rajaamisen tekemiseen.

Kuitenkin silloin, kun vastakkain on yhden tai muutaman häiritsevästi käyttäytyvän oppilaan oikeus opetukseen sekä muun luokan vastaava oikeus, enemmistön oikeus on yleensä painavampi²⁶³. Silloin kun kyseessä on suullisen poistumismääräyksen antaminen luokasta tai koulun järjestämästä tilaisuudesta, ja tarjolla on esimerkiksi järjestetty tukiopetus tällaisille poistumaan joutuneille oppilaille, vaatimus opetuksen saamisesta tukiopetuksessaakin toteutuu. Jos tällaista tukiopetusta ei ole saatavilla, tilanne ei ole yhtä selkeä. Joka tapauksessa oletuksena on, että tällaisissa tilanteissa opetuksen saamisen rajaaminen ajallisesti on joko hetkittäistä, jos oppilas saa palata saman tunnin aikana luokkaan, tai se on rajattu korkeintaan lopputunnin ajaksi. Silloin kun kyseessä on opetuksen epääminen korkeintaan loppupäivän ajaksi, rehtori rajaa laajemmin oppilaan subjektiivista oikeutta opetukseen. Opetusta häiritsevän esineen tai aineen haltuun otto on opetuksen oikeuden näkökulmasta perusteltua, koska sillä turvataan kaikkien, myös opetusta häiritsevän oppilaan, oikeus opetukseen, vaikkakin sillä puututaan oppilaan omistaman esineen hallussa pitämiseen.

Oppilailla on perustuslain 6 §:n mukaan oikeus yhdenvertaisuuteen. Yhdenvertaisuus on myös sekä hallinnon oikeusperiaatteiden että lapsioikeuden näkökulmasta opetushenkilöstön harkintavaltaa rajaava keskeinen oppilaan oikeus. Ojentamis- ja turvallisuuden turvaamistilanteissa opetushenkilöstön onkin perustettava toimintansa myös yhdenvertaisuuden oikeuden toteutumiseksi. Oikeus yhdenvertaiseen kohteluun luo velvoitteita opetushenkilöstölle ojentamiskeinojen käyttöön ja rajaa heidän harkintavaltaansa näissä tilanteissa.

Opetushenkilöstön tulee kohdella oppilaitaan samanlaisesti samanlaisissa tilanteissa, eikä ketään saa asettaa eriarvoiseen asemaan esimerkiksi sukupuolensa, etnisen taustansa, vanhempiensa sosiaalisen taustan, mielipiteiden, vakaumuksen tai muun syyn perusteella. Syrjinnän kieltö liittyy vahvasti Suomea sitoviin ihmisoikeusyleissopimuksiin eli se perustuu ihmisoikeuteen²⁶⁴. Sekä yhdenvertaisuuden perusoikeus että hallinnon

---

²⁶³ Hakalehto-Wainio 2010, s. 44.

²⁶⁴ Saraviita 2005, s. 329.

yhdenvertaisuusperiaate ovat yhtenevät, mikä lisää yhdenvertaisuuden toteuttamisen velvollisuutta opetushenkilöstön harkinnassa. Opetushenkilöstön velvollisuuteen liittyy olennaisesti myös pykälässä säännelty velvollisuus kohdella lapsia tasa-arvoisesti yksilöinä eli tyttöjä ja poikia on kohdeltava tasa-arvoisesti keskenään.

Pykälän kolmannen momentin mukaan *lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti*. Kirjaus osaltaan osoittaa, että perusoikeudet kuuluvat myös lapsille, sekä myös sen, että vaikka lapset eivät ole oikeustoimikelpoisia, on heitä silti kohdeltava yhdenvertaisesti esimerkiksi ojentamiskeinojen käytössä. Se, että oppilaat ovat lapsia, ei millään tavalla vapauta opetushenkilöstön harkintavaltaa perusoikeuksien toteutumisen punninnassa.²⁶⁵ Lapsia ei myöskään saa kohdella vain osana huoltajansa yhdenvertaisuutta. Käytännössä yhdenvertaisuuden toteutumiseen vaikuttaa myös se, millä tavalla oppilaat otetaan mukaan esimerkiksi koulun järjestyssääntöjen tekoon sekä kuinka he voivat vaikuttaa itseään koskeviin asioihinsa.²⁶⁶ Syrjinnän lisäksi opetushenkilöstön vastuulla on edistää yhdenvertaisuuslain (21/2004) 4 §:n mukaan yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan. Yhdenvertaisuuden toteutumista edistetään opetuksen sisällöissä, mutta lisäksi jos oppilas perusopetuslain 36 §:ssä säännellyllä tavalla käyttäytyy epäasiallisesti ja tämä epäasiallinen käyttäytyminen kohdistuu esimerkiksi syrjintään, niin opetushenkilöstöllä on toimivalta puuttua tilanteeseen ojentamiskeinoja käyttämällä, ja näin tosiasiallisesti edistää yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.

3.2.2 Punninta oppilaan poistamistilanteessa

Opetusta häiritsevän oppilaan poistamisessa on kyse muiden oppilaiden opetuksen oikeuden turvaamisesta, minkä perusteella rajoitetaan opetusta häiritsevän oppilaan oikeutta. Kyseessä on opetusta häiritsevän oppilaan että muiden oppilaiden oikeuden opetukseen kollisiotilanteesta. Tämän lisäksi tilanteessa puututaan häiritsevän oppilaan henkilökohtaiseen vapauteen. Perustuslain 7 §:n 1 momentissa turvataan jokaiselle *oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen*. Oikeus

---

²⁶⁵ Hallberg ym. 2011. Kohta III Yksittäiset perusoikeudet – 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö (PL 6 §) – Lasten oikeus yhdenvertaiseen kohteluun.

²⁶⁶ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 196.

elämään on siinä mielessä kaikkein perustavanlaatuisin ja tärkein perusoikeus, että se on kaikkien muiden oikeuksien nauttimisen edellytys. Oikeuteen elää liittyy olennaisesti henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden suoja. Tätä kokonaisuutta voidaan kutsua henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaksi, ja se on niin keskeinen osa perusoikeuksia, että sen kautta turvataan perustuslain 1 §:ssä säännelty ihmisarvon loukkaamattomuus.²⁶⁷

Henkilökohtaisen vapauden suoja on yleisperusoikeus, jolla suojataan ihmisen fyysisen vapauden ohella hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaan sisältyy sekä psyykinen että fyysinen koskemattomuus.²⁶⁸ Henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja kuuluu perusoikeuksista vapausoikeuksien piiriin. Vapausoikeuksille ominaista on se, että niillä asetetaan julkiselle vallalle kaksi velvoitetta; julkisen vallan on 1) pidättäydyttävä loukkaamasta näitä oikeuksia sekä myös 2) turvattava olosuhteet, joissa nämä perusoikeudet nauttivat suojaa yksityisen loukkauksia vastaan²⁶⁹. Vapausoikeudet korostavat yksikön vapautta olla ja toimia rauhassa, ilman julkisen vallan tai toisten yksilöiden puuttumista²⁷⁰. Niille on ominaista arvoneutraalisuus – vapausoikeus turvataan kaikille ilman syrjintää²⁷¹.

Sinänsä oppilaan henkilökohtaista vapautta on rajoitettu jo oppivelvollisuudella, koska oppilaan tulee perusopetuslain 35 §:n mukaan osallistua opetukseen ja käyttäytyä. Oppilaan tulee koulun määräämän lukujärjestyksen mukaan saapua kouluun ja osallistua opetukseen. Jos oppilas ei näin menettele, hänelle voidaan määrätä ojentamistoimia. Opetuksen häiritätilanteessa opetusta häiritsevä oppilas voidaan määrätä poistumaan luokahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan tai koulun järjestämästä tilaisuudesta. Ojentamistilanteessa poistamismääräyksellä rajoitetaan oppilaan tahdonvapautta ja itsemääräämisoikeutta olla siinä koulun tilassa, jossa hän on käyttäytynyt häiritsevästi. Samalla rajoitetaan myös oppilaan oikeutta saada opetusta. Perusoikeuksien rajoittaminen perustuu perusopetuslain 36.2 §:än. Pykälässä rajoituksen täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta määritellään siten, että vain opetusta häiritsevä oppilas voidaan määrätä poistumaan, poistuminen voi kestää korkeintaan jäljellä olevan oppitunnin ajan sekä

---

²⁶⁷ Hallberg, ym. 2011. Kohta III Yksittäiset perusoikeudet – 3. Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §) – Johdanto.

²⁶⁸ HE 309/1993 vp. Kohta Yksityiskohtaiset perustelut – 6 §.

²⁶⁹ Husa – Pohjolainen 2008, s. 138.

²⁷⁰ Hallberg, ym. 2011. Kohta I Johdanto – Perusoikeuksien luokittelua – Muut luokittelut.

²⁷¹ Saraviita 2005, s. 21.

poistamismääräys voidaan antaa vain sellaisilla tilanteissa, joissa on menossa opetus tai koulun tilaisuus.

Koska opetusta tai koulun tilaisuutta häiritsevän oppilaan poistamisessa hänen oikeuksiinsa puututaan ajallisesti rajattuna aikana, tilanteeseen voi johtaa vain hänen oma häiritsevä käyttöksensä tietynlaisissa tilanteissa ja koska myös menettelyjen tulee olla oikeusturvan takaavat, voi hänen oikeuksiensa puuttumista kuvailla Alexyn asteikon mukaisesti lieväksi. Opetushenkilöstön punninta kohdistuukin siihen, millainen opetusta häiritsevä käyttäytyminen voi oikeuttaa oppilaan oikeuksien rajoittamisen – millainen oppilaan häiritsevä käyttäytyminen vaarantaa muiden oppilaiden oikeuden opetukseen siten, että hänen oikeuksiinsa saada opetusta ja henkilökohtaiseen vapauteensa on perusteet puuttua. Hallituksen esityksessä häirinnän muodoiksi luetellaan esimerkiksi luvaton puhe, meluaminen, luokassa vaeltelu ja työskentelyyn osallistumattomuus²⁷². Oppilas voi häiritä opettajan opetusta tai kohdistaa häirintänsä toiseen oppilaaseen ja näin loukata toisten oikeutta opiskella. Hän voi myös aiheuttaa psykologista tai fyysistä uhkaa tai tuhota ympäristöään ja siten aiheuttaa opetuksen häirinnän.

Toisaalta oppilaan opetukseen osallistumattomuus ei itsessään oikeuta oppilaan poistamista, esimerkiksi laiskottelu ei itsessään tuota opetuksen häirintää.²⁷³ Opettajalla on oikeus poistaa oppilas opetuksesta vain, jos tämä häiritsee opetusta. Jos oppilas rikkoo muuten koulun järjestystä, mutta ei häiritse opetusta, voi oppilaan määrätä jälki-istuntoon. Toisaalta opetuksen häirintä liittyy myös käytettävissä olevien opetusmetodien käyttöön. Jos oppilaat ovat tekemässä ryhmätöitä tai harjoittelemassa esitystä, on opetuksen häirinnälle erilaiset kriteerit kuin tilanteessa, jossa hiljaisesti keskitytään omiin tehtävien ratkaisemiseen. Schindlerin harkintavallan tyypittelyn mukaan opettaja tulee käyttää tilanteessa sopeuttamisharkintaa, sillä muuttuvien olosuhteiden vuoksi tilanteeseen vaikuttavat olosuhteet eivät ole aina samat.

Oppilaan perusoikeuksien rajoittaminen tulee olla aina perusteltua. Alexyn perusteluihin liittyvän asteikon mukaan oppilaan poistamistilanteessa perustelujen tulee olla selviä ja riidattomia. Ei voida esimerkiksi olettaa, että oppilas poistettaisiin häirinnän takia

---

²⁷² HE 66/2013 vp, s. 6.

²⁷³ Holopainen, ym. 2009, s. 11.

tilanteessa, jossa muut oppilaat eivät häirintää olisi huomanneet. Tämä liittyy myös hallinnon oikeusperiaatteista objektiviteettiperiaatteeseen, jossa oppilaan poistamiselle tulee olla asianmukaiset, objektiivisesti arvioitavat perusteet. Punnintatilanteessa opetushenkilöstön on otettava huomioon myös perusoikeusrajoitusten suhteellisuusvaatimus. Oppilaan poistamisen tulee olla välttämätöntä muiden oikeuksien turvaamiseksi. Tämä edellyttää sitä, että opettaja on pyrkinyt jo aiemmin muilla tavoin vaikuttamaan oppilaan opetusta häiritsevään käyttäytymiseen. Vain jos oppilas useammasta pyynnöstä huolimatta jatkaa toimintaansa, voidaan hänet poistaa luokasta tai muusta tilaisuudesta. Opettaja voikin ennen oppilaan määräämistä poistumaan käyttää asiantuntijaharkintaansa, sillä hänellä on toimivalta rauhoittaa tilanne myös erilaisin kasvatuksellisin keinoin ennen kuin voi turvautua oppilaan perusoikeuksien rajoittamiseen.

Vaikka oppilaan poistaminen yksittäisessä tilanteessa rajoittaa hänen perusoikeuksiaan vain lievästi, ei luokasta poistamista voida kohdistaa samaan oppilaaseen kovin usein ilman vaaraa, että oppilas jää jälkeen opetuksesta. Koulussa onkin seurattava luokasta poistamisen tiheyttä, ja useita kertoja luokasta poistetun oppilaan oppilashuollollinen ja oppimisen tuen tarve on selvitettävä. Vaikka oppilas ei käyttäytyisi opetuksen häirintää ”vakavammin”, on hänellä oikeus siihen, että hänen ongelmiinsa puututaan.²⁷⁴

Astetta vakavammin oppilaan perusoikeuksiin puututaan silloin, kun häneltä evätään opetus jäljellä olevan työpäivän ajaksi joko turvallisuuden uhan tai opetuksen kohtuuttoman vaikeutumisen takia. Opetuksen tai muun toiminnan kohtuuttomassa häirintätilanteessa ovat samat perusoikeudet kollisiotilanteessa kuin oppilaan poistamistilanteessa häiritsevän käyttäytymisen takia. Erona on se, että oppilaan häiritsevä käyttäytyminen uhkaa sillä tasolla suuremmin muiden oppilaiden oikeutta opetukseen että häiritsevän oppilaan oikeuksia voidaan rajoittaa enemmän. Opetuksen vaikeutumisen on oltava huomattavaa, esimerkiksi sellaista, joka estää muita oppilaita osallistumasta opetukseen²⁷⁵, jotta se voidaan tulkita kohtuuttomaksi. Perusteluasteikon mukaisesti perustelujen tulee olla selviä ja riidattomia.

---

²⁷⁴ Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 193–194.

²⁷⁵ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 162.

Myös oppilaan toisten turvallisuutta uhkaava käytös voi olla hänen perusoikeuksiensa rajoitusten peruste. Tällöin turvallisuutta uhkaavan oppilaan oikeus opetukseen sekä henkilökohtaiseen vapauteen on kollisiotilanteessa muiden turvallisuuden oikeuden kanssa. Vapausoikeuksista oikeus turvallisuuteen on henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuuden suojaa uudempi perusoikeus. Se on otettu kansainvälisistä ihmisoikeusyleissopimuksista ja se korostaa julkisen vallan toimintavelvoitetta suojata yksilö heihin kohdistuvilta oikeuden vastaisilta teoilta, olivatpa tekijät julkisen vallan käyttäjiä tai yksityisiä tahoja²⁷⁶. Opetuksen epäämisessä on ensisijaisesti kyse muiden turvallisuuden takaamisesta. Turvallisuudella tarkoitetaan lähinnä fyysistä turvallisuutta, mutta myös psyykkisen turvallisuuden vaarantaminen voi olla peruste opetuksen epäämiselle²⁷⁷. Häiritsevän oppilaan tulee käyttäytyä väkivaltaisesti tai uhkaavasti, mikä poistumismääräyksen lisäksi tai poistumismääräyksen antamisen jälkeen luo rehtorille velvollisuuden evätä oppilaan oikeus opetukseen enintään jäljellä olevan työpäivän ajaksi.

Alexyn perusteluasteikon mukaan turvallisuutta vaarantavan uhan tulee olla mahdollinen ja melko todennäköinen, sillä perusopetuslain 36.3 §:n sanamuodon mukaan epäämistä voidaan käyttää, jos *on olemassa vaara* turvallisuuden vaarantamisesta. Tilanteessa uhan ei siis tarvitse olla toteen näytetty. Punninta kohdistuu siihen, millainen oppilaan käytös rajoittaa muiden oikeutta turvallisuuteen siten, että on perusteltua rajoittaa oppilaan oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja opetukseen poistamistilannetta vakavammin. Turvallisuuden tulee vaarantua itse tilanteen yhteydessä. Lainmukaista ei ole evätä oppilaalta oikeutta osallistua opetukseen tai esimerkiksi luokkaretkelle jonkin hänen aiemman rikkeensä perusteella. Opetuksen epäämistä ei voida käyttää odotettavissa olevien kurinpitotoimien vuoksi ennakkollisena varotoimena.²⁷⁸

Opetuksen epäämistilanteessa turvallisuutta uhkaavan tai opetusta kohtuuttomasti häiritsevän oppilaan oikeuksiin puututaan Alexyn asteikon mukaan jo raskaahkommin verrattuna oppilaan poistamistilanteeseen. Tulkintaa tukee se, että vain rehtorilla on toimivalta päättää opetuksen epäämisestä. Täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta edistetään sillä, että toimivallan lisäksi perusopetuslaissa on määritelty tilanteeseen johtavat

---

²⁷⁶ HE 309/1993 vp. Kohta Yksityiskohtaiset perustelut – 6 §. Ks. myös Saraviita 2005, s. 340.

²⁷⁷ Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 198.

²⁷⁸ EOAK 7.11.2011, 3263/4/10.

käyttäytymisen muodot sekä perusoikeuksien rajoittamisen aika. Lain kirjauksesta käy ilmi, että oppilaan oikeuksiin kajoamista opetuksen epäämisen tarkoituksessa ei ole tarkoitus tehdä heppoisin perustein. Hallituksen esityksenkin mukaan opetuksen epääminen on tarkoitettu äärimmäisen poikkeuksellisia tilanteita varten, ja kyseessä on turvaamistoimenpide eikä ole tarkoitus, että sitä käytettäisiin tavanomaisena ojentamiskeinona²⁷⁹.

Pykälän 36.3 kirjausten mukaan oppilaan osallistuminen opetukseen voidaan evätä *enintään* jäljellä olevan työpäivän ajaksi. Tämä viestii kahdesta asiasta: Ensinnäkin oppilaan oikeuksiin halutaan puuttua mahdollisimman vähän. Toiseksi rehtorilla on velvollisuus käyttää harkintaa opetuksen epäämistilanteessa tilanteen vakavuuden suhteen myös siinä, kuinka pitkäksi aikaa opetus evätään. Rehtori ei voi ilman harkintaa evätä opetusta jäljellä olevan työpäivän ajaksi, vaan hänellä on velvollisuus harkita myös lyhyempää aikaa. Kirjausta voisi tulkita siten, että vaikka opetuksen epäämiseen johtaa ilmeinen oppilaasta aiheutuva vaara tai opetuksen vaikeutuminen kohtuuttomasti, ei oppilaan oikeutta opetukseen voi ilman harkintaa evätä pisimmäksi mahdolliseksi ajaksi. Rehtorin tulee tämän kaltaisessakin punnintatilanteessa turvata myös häiritsevän oppilaan oikeuksien mahdollisimman suuri toteutuminen. Oppilaan oikeutta opetukseen sekä itsemääräämisoikeutta ja tahdonvapautta tulee evätä ajallisesti mahdollisimman lyhyeksi ajaksi.

Tilanne vaatii rehtorilta sekä sopeuttamisharkintaa eli tilanteen ominaispiirteiden huomioimista sekä etenkin asiantuntijaharkintaa. Lain kirjaus jättää rehtorin harkintavaltaan sen, millainen väkivaltainen tai uhkaava käytös tai millainen opetuksen kohtuuton vaikeutuminen johtaa epäämisen käyttöön. Rehtorilla on harkintavalta myös opetuksen epäämisen pituuden suhteen. Voidaankin olettaa, että lainsäätäjän tarkoituksena on ollut jättää rehtorille juuri asiantuntijaharkintaa, sillä rehtorin pätevyys ja näin ollen osaaminen on opettajaa laajempi.

---

²⁷⁹ HE 205/2002 vp, s. 25.

3.2.3 Punninta omaisuuden suojan yhteydessä

Opetushenkilöstön perusopetuslain 36 d §:n mukaiset haltuunoton mahdolliset tilanteet jakautuvat kahteen, opetuksen häirintätilanteen rauhoittamiseen sekä turvallisuuden turvaamiseen. Vastakkain ovat tällöin muiden oppilaiden oikeus opetukseen tai turvallisuuteen ja opetusta häiritsevän tai vaarantavan oppilaan oikeus henkilökohtaiseen vapauteen itsemääräämisoikeuden kautta sekä oikeus omaisuuden suojaan. Haltuunotolla tässä luvussa tarkoitetaan esineen tai aineen ottamista oppilaalta ilman voimakeinoja.

Perustuslain 15 §:n mukaan *jokaisen omaisuus on turvattu*. Omaisuudensuojaa on tulkittava systemaattisena osana kokonaisuutta, johon kuuluu ihmisten yhdenvertaisuuden, itsemääräämisoikeuden, yksityiselämän ja muun muassa sivistyksellisten perustarpeiden turvaaminen²⁸⁰. Omaisuuden hallinnan lisäksi perusoikeutta voidaan tulkita tietyin varauksin myös oikeutena käyttää omaisuutta haluamallaan tavalla²⁸¹. Perusopetuslaissa omaisuudensuojaa rajataan tilanteissa, joissa omaisuuden avulla vaarannetaan turvallisuutta tai häiritään opetusta. Toimivalta haltuunotosta on annettu opetushenkilöstölle. Ajallisesti opetuksen häirintään käytettyjen esineiden tai aineiden haltuunotto voi kestää 36 g §:n mukaan oppitunnin tai koulun tilaisuuden loppuun tai korkeintaan työpäivän loppuun. Tämän johdosta perustuslakivaliokunta katsoi, että haltuunotto-oikeus ei muodostu perustuslain 15.1 §:n omaisuudensuojaa koskevan säännöksen kannalta ongelmalliseksi²⁸². Turvallisuutta vaarantavien esineiden ja aineiden kanssa oppilaan omaisuudensuojaa rajataan laajemmin, sillä perusopetuslain 29.2 §:n mukaiset esineet ja aineet luovutetaan 36 g §:n mukaan oppilaan huoltajalle tai tapauskohtaisesti poliisille.

Koska opetusta häiritsevän esineen tai aineen käytön haltuunotossa oppilaan oikeuksiin puututaan ajallisesti rajattuna aikana, tilanteeseen johtaa vain oppilaan oma häiritsevä esineen tai aineen käyttö ja koska menettelyjen tulee olla tässäkin tilanteessa turvatut, puututaan Alexyn asteikon mukaan omaisuudensuojaan lievästi. On kuitenkin huomioitava, että tällaisessa tilanteessa ei ole kyse opetusta häiritsevän oppilaan opetuksen oikeuden

---

²⁸⁰ Hallberg, ym. 2011. Kohta III Yksittäiset perusoikeudet – Omaisuudensuoja (PL 15 §) – Omaisuudensuojan tulkinnallisia lähtökohtia – Osa perusoikeusjärjestelmää.

²⁸¹ Saraviita 2005, s. 418.

²⁸² PeVL 35/2013 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Oikeus ottaa haltuun esineitä ja aineita ja voimankäyttö.

rajoittamisesta, vaan omaisuudensuojaan puuttumisen kautta suojataan myös opetusta häiritsevän oppilaan oikeus opetukseen. Kyseessä ei näin ole puhtaasti oppilaan ojentamiskeino, vaan opetuksen häiriön rauhoittamiskeino.

Opetushenkilöstön punninta kohdistuu siihen, millainen esineen tai aineen käyttö on niin häiritsevää, että se rajoittaa muiden oikeutta opetukseen ja luo velvollisuuden ottaa omaisuus pois oppilaalta. Häiritsevän käyttäytymisen muodot voi ajatella samankaltaisiksi kuin oppilaan häiritsevän käyttäytymisen tilanteet ilman esinettä tai ainetta. Esineen tai aineen häiritsevä käyttö voi kohdistua niin opettajan opetukseen esimerkiksi siten, että oppilas puhuu tunnilla puhelimeen, tai toiseen oppilaaseen esimerkiksi siten, että töhrii tämän koulutarvikkeet liimalla. Oppilas voi myös tuhota ympäristöään esineen tai aineen avulla ja näin aiheuttaa opetuksen häirinnän. Kuten aiemminkin todettiin, vaikuttavat opetusmenetelmät opetusta häiritsevän esineen tai aineen mahdollisuuteen. Esimerkiksi puutyötunnilla voidaan olettaa, että puuliiman haltuunotolle sen häiritsevän käytön yhteydessä on suurempi kynnys kuin muilla tunneilla. Kouluilla on myös paine hyväksikäyttää entistä enemmän tekniikkaa opetuksessa, kuten oppilaiden omia puhelimia, mikä voi vaikeuttaa sen tulkintaa, milloin on kyseessä opetusta häiritsevä esineen tai aineen käyttö²⁸³.

Suhteellisuusvaatimuksen mukaan opetuksen häirintätilanteessa opetushenkilöstön tulee vasta viimesijaisena keinona ottaa haltuun häiritsevä esine tai aine. Ennen haltuunottoa opetushenkilöstön tulee pyytää oppilasta omatoimisesti laittamaan pois esine tai aine tai käyttää muita, kasvatuksellisia keinoja. Poisottamisen perustelun tulee olla selvä ja riidaton opetusta häiritsevän esineen tai aineen yhteydessä. Harkintavaltaa ohjaa näin omaisuudensuojankin yhteydessä sekä sopeuttamisharkinta että asiantuntijaharkinta. On hyvä muistaa se, että vaikka opetushenkilöstöllä on velvollisuus turvata oppilaiden oikeus opetukseen, ei haltuunoton toimivalta muodosta opetushenkilöstölle velvollisuutta ottaa haltuun opetusta häiritsevää esinettä tai ainetta. Punnintaa tulee käyttää myös siihen, tuleeko ylipäättään haltuunottoa käyttää.

Punninta haltuunotosta korostuu tilanteissa, joissa on turvallisuusriski oppilaan hallussa pitämisen esineen tai aineen takia. Oppilaan omaisuudensuojaan voidaan tällöin puuttua

---

²⁸³ Ks. esim. Iltalehden artikkeli: http://www.iltalehti.fi/uutiset/2013111317717110_uu.shtml, luettu 27.10.2014.

toisten turvallisuuden turvaamiseksi. Kollisiossa ovat muiden oppilaiden oikeus turvallisuuteen ja opetukseen ja mahdollisesti myös henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä turvallisuutta vaarantavan oppilaan oikeus omaisuuden suojaan. Tilanteessa puututaan oppilaan omaisuudensuojaan opetuksen häirintätilanteita raskaahkommin, sillä omaisuutta ei luovuteta oppilaalle takaisin, vaan hänen huoltajalleen tai tapauksittain poliisille. Toisaalta oppilaalla ei välttämättä ole oikeutta hallussa pitää kyseistä omaisuutta muun lainsäädännön tai hänen alaikäisyytensä perusteella, mikä sinänsä lieventää oppilaan oikeuteen puuttumista. Tilanteessa uhka muiden turvallisuuden oikeudelle luo perusteet rajata oppilaan omaisuuden suoja. Opetushenkilöstön punninta kohdistuu kuitenkin myös siihen, onko haltuunotto turvallista. Opetushenkilöstöllä ei ole velvollisuutta ottaa haltuun oppilaan turvallisuutta vaarantavaa omaisuutta. Pääsääntöisensä menettelynä onkin uhkaavissa tilanteissa kutsua paikalle poliisi²⁸⁴.

Opetushenkilöstön on käytettävä tapauskohtaisesti harkintaa siinä, millainen esine tai aine on turvallisuutta uhkaava. Perusopetuslain 29.2 §:ssä säännellään kielletyistä esineistä ja aineista. Turvallisuutta vaarantaviksi luokitellaan ne, jotka voidaan määritellä oppilaalle itselleen tai muille kouluyhteisön jäsenille vaarallisiksi, kuten erilaiset aseet. Näistä säännellään suoraan laeissa, joten niiden turvallisuuden uhkaa opetushenkilöstön ei tarvitse harkita. Näiden lisäksi hallituksen esityksen mukaan myös muut esineet ja aineet voivat todennäköisen tarkoituksensa vuoksi muodostua uhaksi hengelle, terveydelle tai toisten omaisuudelle²⁸⁵. Opetushenkilöstön tulee harkita, milloin kyseessä on turvallisuutta vaarantava omaisuus ja milloin ei. Esimerkiksi oppilaalla oleva naru ei välttämättä automaattisesti ole turvallisuutta uhkaava esine, mutta narun uhkaavuuden luonne voi liittyä narun käyttöön. Jos oppilas koettaa narun avulla esimerkiksi piiskata muita oppilaita, tulee narusta turvallisuutta uhkaava esine. Perustelut ovatkin tapauskohtaisesti joko selviä ja riidattomia tai mahdollisia ja melko todennäköisiä. Jos oppilaalla on ase, on tilanteen uhkaavuus selvä, ja oppilaan omaisuudensuojaan puuttuminen oikeutettua. Itse haltuunotto on hyvä tällaisessa tilanteessa tehdä poliisin toimesta. Narun yhteydessä perustelut taasen ovat mahdollisia ja melko todennäköisiä, ja opetushenkilöstö voi ottaa narun haltuun, jos tilanne käy uhkaavaksi. Tilanteissa tarvitaan sekä sopeuttamis- että asiantuntijaharkintaa.

---

²⁸⁴ HE 66/2013 vp, s. 48.

²⁸⁵ HE 66/2013 vp, s. 48.

Tavaroiden tarkastuksen yhteydessä kollisiotilanteessa ovat muiden kouluyhteisön jäsenten turvallisuus ja turvallisuutta vaarantavan oppilaan omaisuudensuoja sekä mahdollisesti koskemattomuus. Perusopetuslain 36 e §:n mukaan opetushenkilöstöllä on oikeus tehdä tarkastus oppilaan sellaisen omaisuuden osalta, jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta. Tällainen tarkastus on henkilöntarkastusta pakkokeinolain 8 luvun 30 §:n mukaan. Tavaroiden tarkastuksen toimivalta rajoittuu opiskeluympäristön turvaamiseen. Tilanteessa puututaan oppilaan omaisuudensuojaan sekä mahdollisesti hänen henkilökohtaisen koskemattomuutensa suojaansa. Tässä luvussa tarkastellaan vain oppilaan tavaroiden tarkastusta sekä tarkastustilanteen yleisiä ehtoja, kuten opetushenkilöstön toimivallan ajallista rajoitusta. Seuraavassa luvussa, jossa käsitellään laajemminkin opetushenkilöstön toimivaltaa puuttua oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, käsitellään koskemattomuuden suojan rajoittamista myös tarkastuksen yhteydessä.

Tavaroiden tarkastuksella puututaan oppilaan omaisuudensuojaan haltuunottotilannetta lievemmin, sillä tarkastustilanteessa ei oppilaan esinettä tai ainetta haltuun oteta. Tilanteessa puututaan oppilaan omaisuudensuojaan siten, että oppilaan laukku, penaaali tai tämän kaltainen säilytystila tarkastetaan, mutta tarkastus ei vielä tarkoita esineen tai aineen haltuunottoa. Jos esine tai aine haltuun otetaan, lukeutuu se turvallisuutta vaarantavan omaisuuden haltuunottotilanteeseen. Lailla rajoitetaan opetushenkilöstön oikeutta tarkastaa tavarat 36 e §:n viidennen momentin mukaan aikaan, jolloin oppilas osallistuu opetussuunnitelman tai opetuksen järjestäjän muun suunnitelman mukaiseen opetukseen tai toimintaan. Opetushenkilöstöllä on näin oikeus tarkastaa oppilaan tavarat myös esimerkiksi luokkaretkellä, mutta ei koulumatkalla²⁸⁶.

Tavaroiden tarkastuksen yhteydessä on huomattava, että toimeen voidaan ryhtyä vain sellaisissa tilanteissa, joissa se on välttämätöntä muiden oikeuksien suojelemiseksi. Opetushenkilöstön on punnittava, millaisessa tilanteessa tavaroiden tarkastus voidaan tehdä, ja käytettävä harkintansa apuna sopeuttamisharkintaa sekä asiantuntijaharkintaa. Esimerkiksi pelkkä epäily kielletyn esineen tai aineen hallussapidosta ei oikeuta tavaroiden tarkastukseen. Lain mukaan hallussa pidon tulee olla ilmeistä, joten sen tulee Alexyn perusteluasteikon mukaan olla enemmän kuin mahdollista ja melko todennäköistä eli joko täysin tai lähes selvää ja riidatonta. Tarkastusta voidaan käyttää sellaisessa tilanteessa, jossa

---

²⁸⁶ HE 66/2013 vp, s. 43.

tiedetään, että oppilaalla tällainen kielletty omaisuus on mukanaan, mutta jota tämä ei suostu sitä pyydettyä luovuttamaan. Tarkastusta voidaan myös käyttää, jos oppilas ei luotettavasti pysty todistamaan, ettei hänellä ole omaisuutta hallussaan.

Ensisijaisena keinona on oppilaan kanssa keskustelu tavarain olemassa olosta ja suullinen pyyntö omaisuuden luovuttamisesta. Jos oppilas kieltäytyy luovuttamasta esinettä tai ainetta, ja turvallisuuden takaaminen välttämättömästi tavarain tarkastuksen vaatii, on opetushenkilöstöllä oikeus ryhtyä toimeen. Punninta kohdistuu näin ollen ensisijaisesti välttämättömyyden punnintaan tilanteessa. Jos muiden oppilain tai kouluyhteisön jäsenten oikeus turvallisuuteen vaarantuu tai uhkaa vaarantua siten, että on välttämätöntä puuttua oppilaan omaisuuden suojaan tilanteen varmentamiseksi ja mahdollisesti vaarallisen esineen tai aineen haltuun ottamiseksi, on oppilaan omaisuuden suojan rajoitukselle perusteet.

Perusopetuslain 36 f §:n mukaan sekä omaisuuden haltuunoton että tarkastuksen yhteydessä on toimenpiteet toteutettava mahdollisimman turvallisesti. Oppilain henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyteen ei saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä opiskelurauhan ja turvallisuuden varmistamiseksi. Tilanteissa on myös noudatettava olosuhteiden edellyttämää hienotunteisuutta, mikä tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei laukku tutkittaessa laukun sisältöä tule paljastaa muille oppilaille²⁸⁷.

3.2.4 Punninta koskemattomuuden suojan yhteydessä

Poistumismääräyksellä, opetuksen epäämisellä sekä esineen tai aineen haltuunoton ja tarkastuksen yhteydessä ilman voimakeinoja puututaan oppilaan tahdonvapauteen, itsemääräämisoikeuteen sekä omaisuudensuojaan, mutta ei oppilaan koskemattomuuteen. Oppilaan oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen voi kuitenkin joutua kollisiotilanteeseen muiden oppilain oikeuden opetukseen tai kouluyhteisön jäsenten oikeuden turvallisuuteen kanssa. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tehdystä lakivarauksesta perustuslain 7 §:n 3 momentissa säännellään seuraavasti: *”henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta”*. Lain soveltajalle tämä tarkoittaa sitä, että lakiin

---

²⁸⁷ HE 66/2013 vp, s. 50.

perustuvan toimivallan lisäksi, on tätä erityislakia sovellettava sopusoinnussa mielivallan kiellon kanssa²⁸⁸. Perusopetuslain 36 b §:ssä, 36 d §:n toisessa pykälässä sekä 36 e §:ssä säännellään opetushenkilöstön toimivallasta rajata oppilaan oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Toimivaltuus rajoittuu oppilaan fyysisen koskemattomuuden rajoittamiseen. Ensiksi mainituissa tapauksissa henkilökohtaiseen koskemattomuuteen voidaan puuttua voimakeinoilla ja viimeiseksi mainitussa henkilöntarkastuksen kautta.

Tavaroiden tarkastuksen yhteydessä opetushenkilöstölle on perusopetuslain 36 e §:ssä säännelty toimivalta myös tarkastaa oppilaan vaatteet päällisin puolin, mikä tarkoittaa puuttumista hänen henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa pakkokeinolain 8 luvun 30 §:ssä säänneltyä henkilötarkastusta tarkkarajaisemmin. Perustuslakivaliokunta korosti hallituksen esityksestä antamassaan lausunnossa, että säännökset henkilöntarkastuksesta ovat merkityksellisiä perustuslain 7 §:n 1 momentissa ja 10 §:n 1 momentissa turvattujen henkilökohtaisen koskemattomuuden ja yksityiselämän suojan kannalta. Lapsiin kohdistuviin pakkokeinojen käyttöön tulee suhteutua kaiken kaikkiaan korotetun pidättyvästi. Näin tarkastusoikeuden on rajoitettava erittäin poikkeuksellisiin tilanteisiin. Perustuslakivaliokunnan mukaan ehdotettu perusopetuslain sääntely tarkastusoikeudesta ei kuitenkaan ole ongelmallinen perustuslaissa tarkoitetun lailla säätämisen vaatimuksen eikä mielivallan kiellon kannalta siltä osin kuin kysymys on turvallisuutta vaarantavista aineista ja esineistä, sillä tarkastusoikeudelle on vastaava perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste samoin kuin voimankäyttöoikeudelle.²⁸⁹

Lapsen oikeuksiin puututaankin hänen vaatteiden tarkastuksessaan Alexyn asteikon mukaan vakavasti, koska tarkastuksella puututaan perusoikeuksien ydinpään alueeseen, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Opetushenkilöstön on käytettävä sopeuttamis- ja asiantuntijaharkintaa siihen, millaisissa tilanteissa on välttämätöntä rajoittaa oppilaan henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaa vaatteiden tarkastuksella muiden turvallisuuden varmistamiseksi. Kollisiotilanteessa ovat muiden oikeus turvallisuuteen ja mahdollisesti opetukseen sekä vaarantavan oppilaan oikeus koskemattomuuteen. Se, että keinon käyttö on rajoitettu koskemaan turvallisuuden turvaamistilanteita, esineen tai aineen

---

²⁸⁸ Hallberg, ym. 2011. Kohta III Yksittäiset perusoikeudet – Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §) – Vapaudenmenetys – Mielivallan kiello.

²⁸⁹ PeVL 35/2013 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Oikeus tarkastaa tavarat.

hallussapidon ilmeisyyttä, tarkastuksen välttämättömyyttä sekä tarkastamisen yleisiä periaatteita, rajaavat opetushenkilöstön harkintavaltaa. Tällä on haluttu varmistaa se, että oppilaan henkilökohtaista koskemattomuutta rajataan vain viimesijaisimpana keinona välttämättömässä tilanteessa. Oppilaan koskemattomuuden suoja on esimerkiksi omaisuuden suojaa painavampi oppilaan oikeus, joten koskemattomuuden rajoittamiseksi tulee olla hyvin painavat perusteet.

Välttämättömyyden punninta liittyy niin tarkastuksen käytön päätökseen kuin tarkastuksen yhteydessä toimimiseen. Tarkastuksen tausta-ajatuksena on oppilaan turvallisuutta vaarantavan esineen haltuunotto muiden turvallisuuden varmistamiseksi. Ensisijaisena toimenpiteenä tilanteessa, jossa on ilmeistä, että oppilaalla on kielletty esine tai aine, tulisi käyttää suullista pyyntöä ja keskustelua oppilaan kanssa. Keinot ovat siten lähtökohtaisesti vuorovaikutuskeinoja. Jos nämä eivät tuota toivottua tulosta, ja tilanteen turvaamiseksi on käytettävä järeämpiä toimenpiteitä, tulee tarkastus ensin kohdistaa oppilaan tavaroihin ennen kuin häneen itseensä. Jos on tieto siitä, että oppilaalla on kielletty esine tai aine vaatteissaan, voidaan suullisten pyyntöjen jälkeen siirtyä suoraan oppilaan vaatteiden tarkastukseen. Itse tarkastuksen aikana on myös toimittava välttämättömyysharkinnan mukaan: oppilaan omaisuudensuojaan tai henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä opiskeluturvallisuuden varmistamiseksi. Henkilöntarkastuksessa säädettyä toimivaltaa ei saa ylittää, vaikka olisi esineen tai aineen sijainti ihon ja vaatteiden välissä olisi varmaa. Tällöin tarkastus tulee antaa poliisin tehtäväksi. Opetushenkilöstön toimivaltaa itse tarkastustilanteessa rajaa myös se, että voimakeinoja ei voida käyttää tarkastamisen suorittamiseksi.²⁹⁰

Toimivalta käyttää voimakeinoja liittyy poistamistilanteisiin sekä haltuunottotilanteisiin. Hallituksen esityksen mukaan mahdollisuus puuttua voimakeinoin oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen on tarkoitettu vain sellaisia poikkeuksellisia tilanteita varten, joissa muut toimenpiteet eivät ole auttaneet ja muiden oppilaiden oikeus opetukseen, työrauhaan tai turvallisuuteen vaatii välittömiä toimenpiteitä²⁹¹. Perustuslakivaliokunta korosti hallituksen esityksestä antamassaan lausunnossa, että voimakeinojen käyttäminen merkitsee puuttumista perustuslain 7 §:n 1 momentissa

---

²⁹⁰ HE 66/2013 vp, s. 48.

²⁹¹ HE 205/2002 vp, s. 26.

turvattuun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Perustuslakivaliokunnan mukaan ehdotettu perusopetuslain sääntely voimankäytöstä ei kuitenkaan ole ongelmallinen perustuslaissa tarkoitetun lailla säätämisen vaatimuksen eikä mielivallan kiellon kannalta, sillä opetusta häiritsevän tai käytöksellään muita uhkaavan oppilaan poistaminen luokkahuoneesta tai koulun alueelta on perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävää.²⁹² Hyväksyttävyys syntyy juuri muiden oppilaiden opiskeluympäristön turvaamisesta. Oikeus turvallisuuteen saa vahvistusta perustuslain 22 §:ssä olevasta julkisen vallan eli tässä tapauksessa rehtorin ja opettajan velvollisuudesta turvata oppilaiden perusoikeuksien toteutuminen²⁹³.

Ennen kuin rehtori tai opettaja voi puuttua oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, tulee monen edellytyksen toteutua tätä ennen. Ensinnäkin häiritsevän oppilaan käyttäytymisen, esineen tai aineen kera tai ilman, tulee ylittää sellainen epäasiallinen käyttäytyminen, joka häiritsee opetusta ennen kuin häneltä voidaan omaisuus ottaa haluun tai hänet voidaan määrätä poistumaan. Oppilaalta voidaan myös evätä opetus, jos tämä aiheuttaa ilmeisen vaaran muiden turvallisuudelle. Jos näissä edellä mainitussa tilanteessa oppilas yrittää *vastarintaa tekemällä* välttää haltuun oton tai poistamisen, ja jos mitkään muut keinot eivät ole auttaneet ja jos tilanne vaatii välittömiä toimenpiteitä, on rehtorilla ja opettajalla toimivalta käyttää voimakeinoja. Vain tällaisessa tilanteessa rehtorilla ja opettajalla on toimivalta puuttua oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Tilanteessa muiden oppilaiden oikeutta opetukseen ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen suojellaan häiritsevän oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumisen kautta.

Voimakeinojen käytön yhteydessä Alexyn asteikon mukaan puututaan oppilaan vaatteiden tarkastustakin vakavammin, koska opetushenkilöstön on tilanteessa mahdollista käyttää voimaa. Opetushenkilöstön onkin käytettävä sopeuttamis- ja asiantuntijaharkintaansa, jotteivät he puutu oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen liian heppoisin perustein eivätkä liian voimakkaasti tilanteen rauhoittamiseksi. Oppilaan vastarinnan on oltava selvää ja riidatonta voimakeinojen oikeutukseksi.

---

²⁹² PeVL 70/2002 vp. Kohta Perustelut – Voimankäyttö – Ehdotusten arviointi.

²⁹³ Saraviita 2005, s. 342.

Vaikka koskemattomuuteen puuttuminen on lapsen näkökulmasta järeä toimenpide etenkin, jos siihen turvaudutaan julkisesti yleisellä paikalla, kuten luokkahuoneessa tai muualla koulun tiloissa tai pihalla²⁹⁴, on perustuslain 7 §:n turvaamilla oikeuksilla on eri perusoikeuksien punnintatilanteissa vahva painoarvo. Vähäiset muihin perusoikeuksiin kohdistuvat rajoitukset ovat suhteellisen helposti hyväksyttävissä silloin, kun niiden tarkoituksena on turvata 7 §:ssä turvattuja oikeuksia.²⁹⁵ Jos siis oppilas uhkaa muiden oppilaiden tai kouluyhteisön jäsenten elämää, vapautta tai koskemattomuutta, on hänen oikeuksiinsa kohdistuvat rajoitukset perusteltuja.

Perusopetuslain 35 §:ssä säännellään oppilaan oikeudesta turvalliseen opiskeluympäristöön sekä opetuksen järjestäjän velvollisuudesta tehdä suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä tämän suunnitelman toimeenpanemisesta ja toteutumisen valvomisesta. Tämän velvoitteen sekä henkilökohtaisen koskemattomuuden suojan perusteella ojentamiskeinojen käytössä tapahtuvassa punnintatilanteessa oppilaiden turvallisuus sekä koskemattomuuden suoja ovat etusijalla. Jos oppilas uhkaa toisen oppilaan tai toisten oppilaiden vapautta, koskemattomuutta tai turvallisuutta, on opetushenkilöstön velvollisuus puuttua tilanteeseen sekä edellytysten täytyessä oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Tällaisessa punnintatilanteessa perusoikeuksien turvaaminen parhaalla mahdollisella tavalla on selkeää – Jotta yksilön eli tässä tapauksessa oppilaan suoja toisten oppilaiden henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkausta vastaan olisi tehokas, on julkisen vallan rajoitettava sellaisen yksilön vapautta ja koskemattomuutta, joka on syyllistynyt toisen vapauden loukkaamiseen²⁹⁶.

---

²⁹⁴ HE 66/2013 vp, s. 48.

²⁹⁵ Hallberg ym. 2011. Kohta III Yksittäiset perusoikeudet – 3. Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §) – Johdanto.

²⁹⁶ HE 309/1993 vp. Kohta Yksityiskohtaiset perustelut – 6 §.

4 OPETUSHENKILÖSTÖN HARKINTAAN TOSIASIALLISTESTI VAIKUTTAVAT

4.1 KOULUN KÄYTÄNTÖJEN MERKITYS HARKINTAVALTAAN

4.1.1 Koulun toimintakulttuurin merkitys

Vaikka opetushenkilöstön harkintaa ohjataan lailla sekä erilaisilla määräyksillä ja ohjeilla, harkintaa ohjaavat myös monet tosiasialliset seikat, kuten koulun toimintaympäristö ja resurssit. Näillä voi olla opetushenkilöstön harkintavallassa suuri merkitys etenkin ojentamistilanteessa, jossa opetushenkilöstön on tehtävä päätös julkisen vallan käytöstä lyhyessä ajassa.

Perusopetuslain kirjauksien tai koulussa ojentamiseen liittyvien sääntöjen, kuten järjestyssääntöjen ja suunnitelman oppilaiden suojaamiseksi olemassa olo ei vielä yksin riitä siihen, että opetushenkilöstö käyttäisi harkintavaltaansa ojentamistilanteessa tavoitteiden mukaisella tavalla, tai että koulun tai kunnan sisällä toimintakäytännöt olisivat yhteneväiset. Kunnan ja yksittäisen koulun tasolla ojentamiseen liittyvät toimintaperiaatteet tulee määritellä ja ohjeistaa. Ojentamiskeinojen soveltamisen ja käytännön järjestelyjen tulee olla kouluissa suunniteltu ja käsitelty opetushenkilöstön, koulun muun henkilöstön sekä vanhempien ja oppilaiden kanssa. Opetushenkilöstön kaikkien jäsenten tulisi puuttua rikkeisiin eli käyttää harkintaansa samalla tavalla. Tämä on edellytys työrauhan tehokkaalle toteutumiselle. Mikäli kurinpidon linja ei ole yhtenäinen, säännöistä kiinni pitävien opettajien tai rehtorin työ hankaloituu entisestään. Kouluissa tulisi olla toimintasuunnitelma siitä, miten eri tilanteissa toimitaan, mitkä toimivaltasuhteet ovat, ja myös, miten oppilaan oikeudet myös ojentamismenettelyiden aikana toteutetaan tehokkaasti.²⁹⁷

Opetushenkilöstön harkintaan tosiasiallisesti vaikuttaa se, miten eri ojentamiseen johtavat tilanteet sekä eri ojentamiskeinojen käyttöön liittyvät toimintaperiaatteet on yhdessä suunniteltu ja käyty läpi koulun sisällä. Yhdessä suunnitteluun liittyy sekä oppilaiden että huoltajien kanssa tehtävä yhteistyö, mutta myös koulun opetushenkilöstön kesken tehtävä yhteistyö. Ojentamistilanteissa juuri opetushenkilöstön toimintaperiaatteiden tulee olla

---

²⁹⁷ HE 66/2013 vp, s. 42.

yhteneväiset, joten heidän tulee kiinnittää erityistä huomioita siihen, miten he yhdessä sopivat toimivansa tilanteissa.

Opetushenkilöstön yhteistyö sekä toiminnan yhteneväisyys liittyy kiinteästi koulun toimintakulttuuriin. Toimintakulttuuriin kuuluvat kaikki koulun viralliset ja epäviralliset säännöt, toiminta- ja käyttäytymismallit sekä arvot, periaatteet ja kriteerit.²⁹⁸ Kulttuuriin kuuluvat lisäksi muun muassa koulussa käytettävät puhettavat, ääneen lausumattomat sosiaaliset normit ja koodit, ihmiskuva ja ihmissuhteet²⁹⁹. Vaikka perusopetuslaissa sekä opetussuunnitelman perusteissa määritellään perusopetuksen arvot ja tavoitteet, joiden mukaan koulujen tulee toimia, on jokaisella koululla kuitenkin omanlaisensa kulttuuri ja erilaiset tavat toimia arjessa³⁰⁰. Se, millaisia toimijoita opetushenkilöstö on koulussaan, millaista yhteistyötä he tekevät keskenään sekä millainen ilmapiiri heillä on, vaikuttaa merkittävästi koko koulun toimintakulttuuriin. Voikin ajatella, että *millainen opettajien työyhteisö, sellainen koulu*³⁰¹.

Opetushenkilöstön sekä muiden koulun aikuisten yhteishenki heijastuu oppilaiden hyvinvointiin, kouluviihtyvyyteen ja opetuksen laatuun³⁰². Työyhteisön hyvä henki, heidän muodostamansa hyvät ja toimivat toimintatavat sekä toimiva yhteistyö kertautuvat oppilaiden kouluarjessa samoin kuin huonot välit ja heikot yhteisölliset rakenteet³⁰³. Opetushenkilöstön harkintaan työyhteisön ilmapiiri vaikuttaa tosiasiallisesti siten, että työyhteisön hyvässä ilmapiirissä toimiminen voi tosiasiallisesti vähentää oppilaiden häiriökäyttäytymistä sekä näin ollen ojentamiskeinojen tarvetta³⁰⁴.

Hyvinvoivan ja turvallisen koulun ja työyhteisön perusta on yhteisöllisyys. Yhteisöllisyys edellyttää yhteenkuuluvuuden tunnetta, ja sen toteutumiseksi tarvitaan avoimuutta, luottamusta, vuorovaikutusta ja osallistumista.³⁰⁵ Yhteisöllisyyden toteutumiseksi tulee koulussa mahdollistaa kaikkien sen toimijoiden osallisuus. Osallisuus on toimintaa, jossa opetushenkilöstön eri jäsenet itse asettavat tavoitteita, keskustelevat ja pohtivat eri

---

²⁹⁸ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 19.

²⁹⁹ Salovaara – Honkonen 2013, s. 68–69.

³⁰⁰ Kouluhyvinvointityöryhmän muistio 2005, s. 29.

³⁰¹ Salovaara – Honkonen 2013, s. 9.

³⁰² Opetushallitus – Onnismäe 2010, s. 25.

³⁰³ Salovaara – Honkonen 2013, s. 9.

³⁰⁴ Ks. esim. Opetushallitus – Onnismäe 2010, s. 25.

³⁰⁵ Salovaara – Honkonen 2013, s. 70–71.

ratkaisuja sekä tekevät päätöksiä ja kantavat vastuun tekemisistään. Jos opettajat ovat voineet osallistua ojentamistilanteissa käytettävien toimintaperiaatteiden suunnitteluun, on heidän motivaationsa korkeampi ja toiminnan tulokset paranevat.³⁰⁶ Osallistavassa ja yhteisöllisessä koulussa opettajat ja rehtori voivat keskustella heitä arveluttavista asioista ojentamiskeinojen käytössä ja saada vahvistusta näkemyksilleen ja toimintatavoilleen. Tämä vaikuttaa tosiasiallisesti opetushenkilöstön harkintavaltaan siten, että vaikka ojentamistilanteessa opettaja joutuu ratkaisemaan yksin luokkahuoneessa ilmenneet työrauha- tai turvallisuusongelmat, on hänellä keskustelujen pohjalta paremmat mahdollisuudet ottaa eri laista ja muista ohjeista tulevat seikat huomioon. Hyvien keskusteluyhteyksien avulla tapahtuneita ojentamistilanteita voidaan myös yhdessä arvioida, ja näin lisätä sekä opetushenkilöstön harkintavallan selkeyttä sekä yhteneväisiä käytäntöjä. Avoimen keskustelun ja osallisuuden kautta opetushenkilöstö sekä koko kouluyhteisö voivat parhaimmillaan luottaa toisiinsa, puhalttaa yhteen hiileen ja parantaa toimintamahdollisuuksiaan.

Jos osallisuutta ei ole tai se on näennäistä siinä mielessä, että keskusteluun ei tosiasiallisesti kaikilla opetushenkilöstön osapuolilla ole yhdenvertaista mahdollisuutta osallistua, ei koulussa ole avointa keskusteluilmapiiriä. Avoimen keskusteluilmapiirin puute voi johtaa siihen, ettei omien ajatusten ja kysymysten esittämiselle tai yhdessä asioiden pohtimiselle ole tilaa koulussa. Jos ojentamistilanteeseen liittyvien eri normien tai koulun ohjeistusten vaikutusta käytännön tilanteisiin ei pohdita yhdessä, jäävät opettaja ja rehtori ojentamistilanteessa hyvin yksin harkintavaltansa kanssa. Tämä voi tuottaa sen, että ojentamistilanteessa opetushenkilöstö on epävarma harkintansa kanssa sekä koulun sisällä yhtenevyys kärsii.

Opetushenkilöltä edellytetään kuitenkin taitoa ylläpitää työrauhaa. Jos opetushenkilöstö ei tähän kykene, koetaan hänen toimintansa uhkana koulun tehokkaalle toiminnalle³⁰⁷. Yksi suurimmista stressin aiheuttajista opetushenkilöstöllä onkin se, miten huolehtia luokan hallinnasta ja työrauhan ylläpitämisestä. Koulussa, jossa osallisuutta ei ole eikä keskustelua ojentamistilanteiden käytöstä etukäteen tai puintia jälkikäteen eli jossa opetushenkilöstön tulisi osata toimia eri määräysten ja ohjeiden mukaan ilman yhteisten toimintaperiaatteiden

---

³⁰⁶ Salovaara – Honkonen 2013, s. 39.

³⁰⁷ Blomberg 2008, s. 15.

sopimista tai yhteistä keskustelumahdollisuutta, voi stressi työrauhan ylläpitämisestä kasvaa niinkin suureksi, että opetushenkilöstön toimintakyky heikkenee.³⁰⁸ Toimintakyvyn heikkeneminen voi vaikuttaa tosiasiallisesti ojentamiskeinojen käyttöön esimerkiksi siten, että opettaja pyrkii välttämään niiden käyttöä sellaisessakin tilanteessa, jossa keinoja lain mukaan tulisi käyttää näyttääkseen pystyvänsä pitämään työrauhan.

Toimintakulttuurin yhteisöllisyyttä heikentää se, että perinteisesti opettajan työ nähdään yksin tekemisenä, ja opetustyö suljettujen ovien takana tapahtuvana toimintana³⁰⁹. Koulun toimintakulttuuriin ja yhteisöllisemmän työskentelytavan muotoutumiseen vaikuttaa merkittävästi rehtorin tapa johtaa koulun toimintaa. Koulun johtamiskulttuurilla on suuri merkitys koulun toimintaperiaatteiden kehitykselle, ja rehtorilla on keskeinen rooli niin koulun kehittämisessä kuin kehittämisen estämisessä. Rehtorin työnä ei ole välittää opettajille ylempien viranomaisten ohjeita ja määräyksiä, vaan johtaa hallitusti ammatillista asiantuntijayhteisöä. Koulun toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa korostuu rehtorin ja opettajien välinen yhteistyö.³¹⁰ Näin rehtorin johtaminen vaikuttaa tosiasiallisesti opetushenkilöstön mahdollisuuksiin toimia yhteisöllisessä työyhteisössä, mikä vaikuttaa tosiasiallisesti opetushenkilöstön harkintavaltaan.

Rehtorin johtamistavan lisäksi hänen toimintansa vaikuttaa muutoinkin tosiasiallisesti opettajien harkintaan. Koulun sisällä rehtori on pedagogiikan ja johtamisen ammattilainen. Vaikka hän ojentamistilanteessa tekee ratkaisut useimmiten opettajanäkökulmasta eli samojen periaatteiden pohjalta kuin opettajatkin, voi hänen asemansa tuoda tilanteeseen kuitenkin lisäsävöksen rehtorin toimiessa johtajan roolissa myös esimerkkinä opettajille sekä oppilaille.³¹¹ Rehtorilla on esimerkin voima ja siinä mielessä suurempi paine ja vastuu toimia tilanteessa eri sääntöjen ja periaatteiden mukaisesti. Jos rehtori ei toimi sääntöjen mukaan, antaa se luvan myös opettajille tilaa toimia sillä tavoin kuin he itse katsovat parhaaksi. Tämä ei edistä eri ojentamistilanteeseen liittyvien normien toteutumista täysimääräisesti eikä yhdenmukaista ojentamiskeinojen käyttöä koulussa, mikä aiheuttaa uhan oppilaan oikeusturvalle.

---

³⁰⁸ Blomberg 2008, s. 15.

³⁰⁹ Ks. esim. Opetushallitus – Onnismaa 2010, s. 38.

³¹⁰ Vulkko 2007, s. 106–107.

³¹¹ Hämäläinen ym. 2002, s. 39–40.

Toimintakulttuuri vaikuttaa työyhteisön keskinäisiin toimintatapoihin mutta myös toimintatapoihin oppilaiden kanssa. Opetushenkilöstön harkintavaltaan vaikuttaa opettamistilanteessa luokassa vallitseva ja koulun muussa toiminnassa koko koulussa vallitseva toimintakulttuuri. Kuten työyhteisönkin kesken, myös koko kouluyhteisön kesken toimintakulttuurin yhteisöllisyyteen vaikuttaa oleellisesti osallistamisen mahdollistaminen. Perusopetuslain 47 a §:n mukaan oppilaat tulee ottaa mukaan sääntöjen ja suunnitelmien valmisteluun. Hallituksen esityksen mukaan yhdessä valmistelu tulee ylittää myös ojentamisen käyttöön, sillä näin lisätään laajaa yhteistyötä ja hyväksyttävyyttä myös oppilaiden keskuudessa sekä varmistetaan, että kaikki tulevat tietoisiksi yhteisistä menettelyistä³¹².

Kuten työyhteisöissäkin, niin myös oppilailla osallisuuteen liittyy mahdollisuus olla osa koulun yhteisöä. Kun oppilaat ovat voineet vaikuttaa sääntöihin, ovat ne helpompi hyväksyä ja toimia niiden mukaan. Tämä lisää koulun turvallisuutta ja häiriöttömyyttä, mutta myös oppilaiden turvallisuuden tunnetta, sillä he tietävät, mitä heiltä odotetaan. Yhdessä sovittujen toimintatapojen kautta oppilaalle määrättävä rangaistus itsessään tai perustelut rangaistuksen käytöstä eivät tule hänelle yllätyksenä³¹³, vaan oppilas on jo etukäteen osannut odottaa, että hänen käyttäytymisensä voi aiheuttaa ojentamistoimia.

Opetushenkilöstön luottamus oppilaisiin ja oppilaiden luottamus etenkin luokkansa opettajiin mutta myös muihin koulun henkilökunnan jäseniin on yksi avaintekijöistä sekä luokan että koulun hyvässä ilmapiirissä. Luottamuksessa on kyse etenkin vuorovaikutuksesta ja tunteista: vastavuoroisesta kunnioituksesta ja hyväksynnästä sellaisena kuin on³¹⁴. Kaikkia on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti. Luottamuksen syntyyn liittyy olennaisesti opettajan auktoriteetti luokassa. Hyvää luokkahenkeä rakentaa paremmin sellainen opettaja-auktoriteetti, joka tukee oppimista ja kasvua, on läheinen oppilaille ja kantaa vastuuta kuin sellainen, joka on autoritaarinen, etäinen ja jonka toiminta perustuu kurinpitoon ja ulkoiseen järjestykseen.³¹⁵ Opettajalla tuleeikin olla aitoa kiinnostusta oppilaiden kasvua ja kehitystä kohtaan ja uskallusta kohdata heidät aitoina erilaisina

---

³¹² HE 66/2013 vp, s. 43.

³¹³ Uusikylä 2006, s. 48.

³¹⁴ Ilmonen – Jokinen 2002, s. 168 sekä Uusikylä 2006, s. 50.

³¹⁵ Ilmonen – Jokinen 2002, s. 192.

yksilöinä. Opettajalla tulee olla myös uskoa siihen, että hän voi vaikuttaa ja että hänen toiminnallaan on merkitystä oppilaiden elämään.³¹⁶

Luokan ilmapiiri vaikuttaa tosiasiallisesti opetushenkilöstön harkintaan eniten, sillä hyvän ilmapiirin luokassa ojentamiskeinoja itsessään voi tarvita harvemmin. Toisaalta se vaikuttaa ojentamistilanteessa siten, että jos ojentamiskeinoja tulee käyttää, on oppilaalta tai oppilailta tuleva vastarinta olla pienempi keinojen käyttöön, koska luodut pelisäännöt ovat yhdessä sovittu. Tämä voi edesauttaa myös sitä, ettei voimakkaammille tilanteen rauhoittamiskeinoille kuten voimakeinojen käytölle tule tarvetta tai jos tulee, tilanne rauhoittuu nopeammin, koska tässäkin sovitut pelisäännöt ovat yhteiset. Oppilas tietää ennalta, millainen käyttäytyminen johtaa ojentamiskeinojen käyttöön ja millaisessa tilanteessa opetushenkilöstöllä on oikeus käyttää voimakeinoja tai esimerkiksi tarkistaa oppilaan tavarat. Toisaalta opettajalla on tilanteessa muun luokan tuki, sillä myös he tietävät, milloin ojentamista tulee käyttää ja miten. Luottamuksen avulla luokassa on parempi keskusteluyhteys myös vaikeammista asioista – oppilaat esimerkiksi uskaltavat tunnustaa, ketkä opetusta tai turvallisuutta vaarantavassa tilanteessa ovat olleet tosiasiasa mukana. Luokan ilmapiirillä onkin merkittävä vaikutus opetushenkilöstön ojentamiskeinojen käytön harkintaan.

4.1.2 Opetushenkilöstön ajattelumallien merkitys

Koulun toimintakulttuuri vaikuttaa olennaisesti opetushenkilöstön työhyvinvointiin. *Työhyvinvointi tarkoittaa sitä, että työ on turvallista, terveellistä ja mielekästä. Työhyvinvointia lisäävät muun muassa hyvä ja motivoiva johtaminen sekä työyhteisön ilmapiiri ja työntekijöiden ammattitaito.*³¹⁷ Työhyvinvoinnin vastakohtana on usein työpahoinvointi, joka usein heijastuu stressin aiheuttamana työuupumuksena³¹⁸. Haitalliseen stressiin liittyviä tunnusmerkkejä ovat muun muassa jatkuva väsymys ja ahdistuminen. Stressaantuneen voi olla esimerkiksi vaikea tehdä päätöksiä, mikä voi vaikuttaa tosiasiallisesti opetushenkilöstön harkintaan ojentamistilanteessa.³¹⁹ Työpahoinvointi voi

---

³¹⁶ Uusikylä – Atjonen 2005, s. 215.

³¹⁷ Sosiaali- ja terveysministeriön työhyvinvoinnin määritelmä osoitteessa <http://www.stm.fi/tyoelama/tyohyvinvointi>, luettu 11.11.2014.

³¹⁸ Salovaara – Honkonen 2013, s. 19.

³¹⁹ Salovaara – Honkonen 2013, s. 203.

liittyä koulun toimintakulttuuriin lisäksi opetushenkilöstön ammattia koskeviin vaatimuksiin tai esimerkiksi kiusaamiseen joko oppilaan tai työyhteisön jäsenen taholta.

Opetushenkilöstön ammattiin kohdistuu monia eri vaatimuksia. Opetuksen yhteydessä heidän tulee saada oppilaat saavuttamaan opetussuunnitelmassa määritellyt tavoitteet sekä vastata yhteiskunnan muuttuneisiin tarpeisiin esimerkiksi opettamalla uusimpien tekniikoiden ja välineiden avulla. Opettajien työn ulkoista ohjausta, kontrollointia ja arviointia on lisätty samalla kun koulun toiminnassa on alettu korostaa strategista johtamista, toiminnan tuloksellisuutta ja tehokkuutta sekä ulkoisten ohjaus- ja arviointijärjestelmien merkitystä³²⁰. Rehtoreilla on tämän lisäksi työtaakka kasvanut työnkuvien muuttumisen johdosta, koska koulupolitiikassa päätöksentekoa ja hallinnollisia velvoitteita on siirretty koulun tasolle tehokkuusvaatimukset mukanaan³²¹. Opetushenkilöstön työnkuvaa leimaakin usein kiire – koulussa tulee nykyään tehdä tehokkaammin ja enemmän³²². Tosiasiallisesti kiire voi vaikuttaa ojentamistilanteessa opetushenkilöstön harkintaan siten, että kiireessä tehdään päätöksiä, jotka perustuvat intuitioon ja kokemuksen tuomaan tietotaitoon enemmän kuin uusimpaan tietoon siitä, kuinka tulisi toimia³²³.

Työpahoinvointiin voi liittyä myös kiusaaminen. Oppilaat voivat käyttäytyä loukkaavasti opettajaa kohtaa esimerkiksi suullisesti loukkaamalla tai pahimmassa tapauksessa väkivallan uhkalla. Tutkimusten mukaan suurin osa loukkaavasta kielenkäytöstä liittyy tilanteisiin, joissa opettaja puuttuu oppilaan säännösten vastaiseen toimintaan tai oppilaiden väliseen kahinointiin. Toisaalta työpaikkakiusaaminen on yhtä yleistä opettajien keskuudessa kuin muissakin työyhteisöissä.³²⁴ Jos opetushenkilöstö pelkää kiusaamista ojentamistilanteissa tai sen jälkeen joko oppilaan tai toisen työntekijän toimesta, voi tämä vaikuttaa tosiasiallisesti harkintaan ja ylipäättään haluun käyttää ojentamiskeinoja. Haluun käyttää ojentamiskeinoja voi liittyä myös työpahoinvoinnin aikaansaama motivaation puute. Työmotivaatio on kohdillaan silloin, kun opetushenkilöstö kokee toimimisensa järkeväksi ja merkitykselliseksi

---

³²⁰ Hökkä ym. 2010, s. 142.

³²¹ Johnson – Pennanen 2007, s. 19.

³²² Salovaara – Honkonen 2013, s. 195.

³²³ Salovaara – Honkonen 2013, s. 198.

³²⁴ Opetushallitus – Onnismäki 2010, s. 12–13.

ja voi vaikuttaa työhönsä³²⁵. Motivaation puute vaikuttaa ensinnäkin haluun käyttää ojentamiskeinoja sekä toisaalta motivaatioon harkita ojentamiskeinojen käyttöä tilanteessa eri sääntöjen ja ohjeiden mukaisesti.

Toimintakulttuurin ja työhyvinvoinnin lisäksi opetushenkilöstön harkintaan vaikuttavat tosiasiallisesti heidän omat periaatteensa ja ajattelutapansa. Opetushenkilöstön ammattia tarkastellaan viranhaltijan näkökulmaa useammin kasvatuksen asiantuntijan näkökulmasta. Tämän takia opetushenkilöstön harkintaan tosiasiallisesti vaikuttavia sisäisen toiminnan motivaattoreita tulee tarkastella etenkin tästä näkökulmasta harkinnan kokonaiskuva saamiseksi. Jos viranhaltijan ammattietiikka perustuu oppilaiden ja muiden kouluyhteisön jäsenten oikeuksien lainmukaiseen turvaamiseen, kasvattajan ammattietiikka perustuu oppilaiden kasvatukseen³²⁶.

Eettisyys liittyy erityisesti opettajan ja oppilaan väliseen suhteeseen mutta myös opetuksen sisältöjä ja menetelmiä koskeviin valintoihin³²⁷. *Timo Martikaisen*³²⁸ mukaan opettajan eettisiä periaatteita, jotka vaikuttavat heidän päätöksentekoonsa, ovat tärkeysjärjestyksessä muun muassa kasvatusturvallisuus, yksilön kunnioittaminen, huolenpito, rehellisyys, suvaitsevaisuus, yhteisvastuu, normien ylläpitämisen periaate ja rajojen asettaminen.³²⁹ Tästä ei voida suoraan johtaa ajatusta siitä, ettei opetushenkilöstön mielestä lainmukaisuus olisi tärkeä arvo, etenkin, koska kysely ei kohdistu opettajan eettisiin arvoihin juuri ojentamistilanteessa. On kuitenkin hyvä huomata, että tosiasiallisesti opetushenkilöstön päätöksentekoon vaikuttavat myös muut eettiset periaatteet kuin lainmukaisuus tai hyvän hallinnon mukaiset periaatteet.

Martikaisen tutkimuksen mukaan opettajat toteuttavat etiikkaansa oppilaan tai oppilaiden häiritsevän käyttäytymisen yhteydessä³³⁰ ensinnäkin moraalisen vastuun toteuttamisen kautta. Opettaja reagoi opetuksen häiriöön nimenomaan kokemansa moraalisen vastuun pohjalta. Kyseisessä tilanteessa opettaja yhdessä oppilaiden kanssa keskustelemalla ja

---

³²⁵ Hämäläinen ym. 2002, s. 151.

³²⁶ Ks. esim. Martikainen 2005, s. 71–72.

³²⁷ Salovaara – Honkonen 2013, s. 242.

³²⁸ Martikaisen tutkimuksen kohteena oli kuva opettajasta eettisenä ajattelijana ja toimijana opettajille tehtävän kyselytutkimuksen avulla.

³²⁹ Martikainen 2005, s. 187–192.

³³⁰ Tutkimuksen tämän kohdan kaikki opettajien esiintuomat tilanteet liittyivät opetuksen häirintätilanteeseen.

yhdessä tavoitteita asettamalla etsi ratkaisuja ongelmaan. Käytännöllisesti toimivimman tavan toteuttaminen on myös tärkeää – ratkaisujen tulee olla toteuttavissa koulussa, ei vain ideaalitasolla. Kyseisessä tilanteessa opettajan lainauksen mukaan hän yrittää kestää häiritsevän oppilaan käyttäytymisen ja saada hänet rauhoittumaan muilla keinoin kuin sanktioin. Opettajan mukaan hän varoo sanktioiden käyttämistä, kuten luokasta poistamista, koska oppilaat oppivat helposti, miten luokasta voi päästä ja käyttävät tätä hyväkseen. Normien mukainen toteuttaminen oli vähiten painoarvoa saanut eettisen toiminnan toteuttamisen malli eikä se tutkimuksessa esiintynyt puhtaana mallina, vaan taustalla vaikuttivat aina jonkinlaiset muut moraaliset kriteerit.³³¹

Martikaisen tutkimuksesta voidaan johtaa se, että ojentamistilanteessa opetushenkilöstön harkintaan tosiasiallisesti vaikuttavat useammanlaiset moraaliset kriteerit kuin esimerkiksi normien toteuttaminen tai perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen. Vaikka edellä olevissa tilanteissa oli kyse opetuksen rauhoittamisesta ennen päätöstä käyttää ojentamiskeinoja, voivat moraaliset kriteerit vaikuttaa opetushenkilöstön harkintaan myös siten, ettei lainmukaisia ojentamiskeinoja käytetä sellaisissakaan tilanteissa, joissa lain mukaan muiden oikeuksien turvaamiseksi keinojen käyttö olisi sallittua. Opetushenkilöstö voikin luottaa enemmän omaan kasvatukselliseen asiantuntijuuteensa kuin ojentamiskeinojen mahdollisuuteen ratkaista opetuksen häirintätilanne. Huomio tulisi kuitenkin kiinnittää etenkin siihen, kuinka pitkälle opettaja voi muiden oppilaiden oikeuksien kustannuksella käyttää kasvatuksellisia keinoja oppilaan häiriön rauhoittamiseksi rajoittamatta liiaksi muiden oikeutta opetukseen.

Opetushenkilöstön harkintaan vaikuttaa myös se, miten he tuntevat oppilaansa. Kun opettaja oppii tuntemaan oppilaan ja tiedostaa tämän tavan reagoida esimerkiksi vastoinkäymiseen, voi opettaja määrittää ojentamiskeinojen käytössä sopivimman lähestymistavan oppilaan reagoimistavan mukaan³³². Tämä vaikuttaa opettajan harkintaan sekä ennen ojentamistilannetta mutta myös sen aikana, koska sopivalla lähestymistavalla opettaja voi saada tilanteen rauhoitettua ilman suurempaa häiriötä tai turvallisuuden vaarantumista. Oppilaiden tunteminen vaikuttaa myös heidän kanssaan syntyvään luottamukseen. Kun opettaja on aidosti kiinnostunut oppilasta ja hänen kehityksestään,

---

³³¹ Martikainen 2005, s. 195–198.

³³² Kyllönen – Rickman 2011, s. 28.

tuntee oppilas itsensä arvokkaaksi yksilöksi, mikä luo paremmat edellytykset toista kunnioittavalle ja luottamukseen pohjautuvalle vuorovaikutukselle. Oppilaiden tunteminen vaikuttaa opetushenkilöstön harkintaan myös siten, kuinka hän osaa huomioida oppilaiden ikäkauden ja kehityksen vaikutusten ojentamiskeinojen käytön yhteydessä.

Ojentamiskeinojen käytön harkinta perustuu pohjimmiltaan opetushenkilöstön valtaan. Valta perustuu opetushenkilöstölle lailla annettuun toimivaltaan sekä siihen, että he ovat aikuisina ja asiantuntijoina vastuussa koulupäivän ajan alaikäisistä oppilaista. Koulu kaikinensa on hyvin tärkeä yhteiskunnan valtarakenteiden ylläpitäjä, jonka keskeisenä tehtävänä on johdattaa uudet ikäluokat sisälle yhteiskunnalliseen työnjakoon, ja ylipäätään uusintaa yhteiskunnan vallitsevien rakenteiden legitimiteetti uusien ikäluokkien avulla³³³. Opetushenkilöstö käyttää ojentamistilanteessa valtaa tietoisesti, kun hän määrää oppilasta luovuttamaan opetusta häiritsevän tavaransa tai käyttää voimakeinoja oppilaan rauhoittamiseksi poistamistilanteessa. Toisaalta opetushenkilöstö voi käyttää valtaansa myös tiedostamattaan. Jokaisella on sosialisointin johdosta valtava määrä erilaisia tapahtumiin, ympäristöihin ja henkilöihin liittyviä ajattelumalleja ja mielikuvia, jotka helpottavat sekä eri yhteisöissä että ylipäätään muutoin kaoottisessa todellisuudessa toimimista. On tärkeää huomata, ettei opetushenkilöstö ole vapaa tällaisista ajattelumalleista.³³⁴

Vaikka opettajan eettisten periaatteiden taustalla olevat korostavat ihmisarvoa ja oikeudenmukaisuutta yhdenvertaisuuden toteuttajana³³⁵ ja jokaisen oppilaan kohtaamista ainutkertaisena ihmisenä³³⁶, ja vaikka opettaja pyrkisikin toteuttamaan näitä arvoja opetuksessaan, on opetushenkilöllä erilaisia ajattelumalleja ja odotuksia oppilaita kohtaan. Nämä ajattelumallit ja odotukset saattavat kouluyhteisössä toimia itseään toteuttavana ennusteena, ja vaikuttaa siten oppilaiden kouluviihtyvyyteen ja oppimistuloksiin sekä lopulta mahdollisesti myös tulevaisuutta koskeviin valintoihin.³³⁷ Tosiasiallisesti nämä opetushenkilöstön erilaiset odotukset voivat vaikuttaa heidän harkintaansa ojentamistilanteissa esimerkiksi siten, että koska tytöiltä usein odotetaan parempaa

---

³³³ Saaristo – Jokinen 2008, s. 182.

³³⁴ Vuorikoski ym. 2003, s. 114.

³³⁵ OAJ:n opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet 2010. Kohta Opettajan eettisten periaatteiden taustalla olevat arvot.

³³⁶ OAJ:n opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet 2010. Kohta Opettajan eettiset periaatteet

³³⁷ Uusikylä – Atjonen 2005, s. 116.

käyttäytymistä kuin pojilta³³⁸, siedetään pojan opetusta häiritsevää käytöstä pidempään kuin tytön vastaavanlaista käytöstä ennen ojentamiskeinon käyttöä. Tällainen rooliodotus voi johtaa myös siihen, että poikien ajatellaan olevan useammin opetusta häiritseviä oppilaita ja näin poikia ojennetaan useammin vaikka taustalla olisikin tytön tekemä häiriö. Olipa oppilas mitä sukupuolta tahansa, voivat opetushenkilöstön odotukset esimerkiksi vilkkaammin käyttäytyvän oppilaan kohdalla johtaa siihen, että käytös tulkitaan herkemmin häiriköinniksi, mikä johtaa herkemmin ojentamiseen. Toisaalta sellaisen oppilaan, joka yleensä käyttäytyy asiallisesti, häiritsevää tai turvallisuutta vaarantavaa käyttäytymistä voidaan sietää pidempään ennen ojentamista muiden oikeuksien kustannuksella.

Tällaiset odotukset ja ajattelumallit vaikuttavat tosiasiallisesti opetushenkilöstön harkintaan, vaikkakaan näitä vallan käytön muotoja opetushenkilöstö ei tekisi tietoisesti. Kirjoittamattomat säännöt muodostavatkin opetussuunnitelman ja kirjoitettujen sääntöjen rinnalle piilo-opetussuunnitelman, jonka kautta oppilaan oppivat muun muassa hyväksyttäviä asenteita ja vallan rakentumista ja siirtävät oppimaansa osaksi omaan toimintaansa³³⁹. Tämä on ongelmallista hallinnon oikeusperiaatteista yhdenvertaisuuden ja objektiviteettiperiaatteen kanssa oppilaiden oikeuksien toteuttamisen kannalta. Aika ajoin opetushenkilöstön olisikin hyvä keskenään ja muun henkilökunnan kanssa verrata tulkintoja ja arviointeja siitä, mitä koulussa tapahtuu. Tämän kautta voisi tunnistaa omia päättelytyylejään ja oppia muuttamaan niitä joustavasti.³⁴⁰

Toisaalta myös oppilailla voi olla odotuksia opetushenkilöstön käyttäytymistä kohtaan. Rooli perustuu vuorovaikutuksessa ympäristön odotuksiin siitä, millainen käyttäytyminen on opettajalle tai rehtorille kussakin tilanteessa sopivaa ja millainen taas ei³⁴¹. Rooli vaikuttaa opetushenkilöstön auktoriteettiin. Jos opettajan tai rehtorin roolina on, että hän katsoo opetuksen tai muiden oppilaiden häirinnän läpi sormiensa, on hänen vaikeampi puuttua tilanteeseen sitten, kun hän päättää käyttää ojentamiskeinoja. Rooliodotuksista voi olla vaikea päästä irti. Toisaalta jos opetushenkilöstö on systemaattisesti johdonmukainen toiminnassaan, myös tällaisen roolin uudelleen ottamisen aikana, niin jatkossa heidän on helpompi pitää sekä turvallisuutta että häiriöttömyyttä koulussa. Opetushenkilöstön rooli

---

³³⁸ Uusikylä – Atjonen 2005, s. 116.

³³⁹ Ks. esim. Vuorikoski, ym. 2003, s. 109–115.

³⁴⁰ Vuorikoski ym. 2003, s. 120.

³⁴¹ Sulkunen 1998, s. 106.

rajaa heidän harkintaansa ojentamistilanteessa lähinnä sen kautta, miten he saavat tilanteen rauhoitettua.

4.1.3 Opetushenkilöstön osaamisen merkitys

Opetushenkilöstön harkintavaltaan vaikuttaa tosiasiallisesti heidän osaamisensa käyttöä harkintavaltaan. Virkamieshallintoperiaatteen sisältämät vaatimukset sekä koko oikeusjärjestyksen yleiset opit viranhaltijat oppivat yleensä koulutuksen kautta. Yleiset opit sisältävät oikeuden yleiset oikeuskäsitteet ja oikeusperiaatteet sekä niitä yhdistävät oikeudelliset teorialat. Yleisten oppien ja oikeuslähdeopin lävitse lain soveltavat lähestyvät oikeutta ja oikeudellisia ongelmia, ja tällaisen niin sanotun oikeuskulttuurisen esiymmärryksen oikeudelliset toimijat sisäistävät jo yliopistokoulutuksessaan.³⁴²

Julkisoikeuden opinnoissa oikeuskulttuurinen esiymmärrys ja tätä kautta oppi harkintavallan oikeudenmukaisesta käytöstä on jatkuvasti läsnä ensimmäisestä kurssista lähtien. Opintojen aikana muun muassa oikeusperiaatteiden soveltamista harjoitellaan useammalla eri kurssilla esimerkkien avulla. Tampereen ja Helsingin yliopiston 60 opintopisteen laajuisissa luokanopettajan sekä aineenopettajan pedagogisissa opinnoissa opettajan vastuut ja velvollisuudet opetus- ja kouluhallinnon näkökulmasta ovat osa laajentavaa tai syventävää harjoittelua. Tampereen yliopistossa laajentava harjoittelu on laajuudeltaan 5 opintopistettä. Opintojakson osana on 20 tuntia opetus- ja kouluhallinnon perusteita, josta 10 tuntia koostuu luennoista ja 10 tuntia kirjallisesta perehtymisestä ja tentistä. Tämän lisäksi opintojaksoon kuuluu 40 tuntia koulupidollisia tehtäviä, vastuita sekä opetusviestintää ja 75 tuntia opettajuuden laajentamista.³⁴³ Helsingin yliopistossa syventävä harjoittelu on laajuudeltaan 8–9 pistettä. Opintojaksoon kuuluu oheiskirjallisuuden muodossa kirjallisuutta opetus- ja kouluhallinnosta, kuten *peruskoulun laki ja asetus*. Kokonaisuudessaan opintojakso koostuu opetusharjoittelusta, johon kuuluu lisäksi reflektioryhmän tapaamisiin osallistuminen.³⁴⁴

---

³⁴² Tuori 2007, s. 133.

³⁴³ Tampereen yliopiston opetusohjelma 2014–2015 – kasvatustieteiden yksikön opettajan pedagogiset opinnot – PEDA6 Laajentava harjoittelu.

³⁴⁴ Helsingin yliopiston opinto-opas – Käyttäytymistieteellinen tiedekunta – Opettajankoulutuslaitos, aineenopettajan koulutus 2014–2015 – tutkintorakenne – 68362 Syventävä harjoittelu.

Rehtorilla tulee opettajan kelpoisuuden, muun muassa opettajan pedagogisten opintojen lisäksi olla opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen 2 §:n mukainen opetushallinnon tutkinto tai muulla tavoin hankittu riittävä opetushallinnon tuntemus. Opetushallituksen opetushallinnon tutkinto on laajuudeltaan 15 opintopistettä. Tutkinto suoritetaan kirjallisuustenteilla, joiden sisältöalueet muodostuvat julkisoikeuden perusteista ja yleis- ja kunnallishallinnosta sekä henkilöstö-, talous- ja opetusalan hallinnosta.³⁴⁵

Perustuslakivaliokunta on pitänyt henkilökohtaisen koskemattomuuden suojan kannalta tärkeänä sitä, että voimankäyttövaltuudet osoitetaan vain niiden käyttämiseen koulutetuille henkilöille, ja että koulutuksessa kiinnitetään huomiota perus- ja ihmisoikeuksiin voimankäyttöä rajoittavina tekijöinä³⁴⁶. Perustuslakivaliokunnan mukaan valtiosääntöoikeuden kannalta olikin ongelmallista, että voimankäyttöoikeus säänneltiin henkilöille vuoden 2003 perusopetuslain muutoksen yhteydessä, joilta ei voida edellyttää voimakeinojen osaamista eikä voiman käytössä huomioitavien oikeudellisten seikkojen tuntemusta. Oppilaan oikeuksien kannalta tällainen toimivalta merkitsi vakavaa riskiä. Sääntelylle oli kuitenkin käytännössä havaitusta ongelmatilanteesta johtuen välttämätön tarve, mikä oikeutti tehdyn sääntelyn.³⁴⁷ Sivistyslakivaliokunta mietinnössään vuoden 2003 perusopetuslain muuttamisesta korosti voimankäytön yhteydessä välttämättömyyttä lisätä opettajankoulutukseen järjestyksenpidon ylläpitämiseen ja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn painottuvaa koulutusta ja ohjeistusta³⁴⁸. Myös vuoden 2014 perusopetuslain muuttamisen yhteydessä sivistysvaliokunta mietinnössään piti välttämättömänä sisällyttää opettajankoulutukseen ja etenkin täydennyskoulutukseen koulutusta, miten lainsäädännön mukaiset toimenpiteet, kuten voimakeinojen käyttö, on käytännössä hoidettava konkreettisissa tilanteissa³⁴⁹. Tampereen tai Helsingin opettajankoulutukseen verraten onkin perusteltua kysyä, toteutuuko opinnoissa tämä sivistysvaliokunnan vaatimus.

Aluekehityssäätiön vuoden 2014 alussa järjestämässä täydennyskoulutuksessa *Kurinpito koulussa* aihetta käsiteltiin puolitoista tuntia. Asiakokonaisuuksia koulutuksessa oli 4:

---

³⁴⁵ Opetushallinnon tutkinnon tutkintovaatimukset (49/011/2010) – tutkinnon rakenne ja sisältöalueet.

³⁴⁶ Ks. tarkemmin PeVL 54/2001 vp ja PeVL 28/2001 vp.

³⁴⁷ PeVL 70/2002 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Voiman käyttö – Ehdotusten arviointi.

³⁴⁸ SiVM 18/2002 vp. Valiokunnan kannanotot – Yleisperustelut – Voiman käyttö.

³⁴⁹ SiVM 10/2013 vp. Valiokunnan kannanotot – Yleisperustelut – Järjestyssäännöt.

kurinpitosäännökset koululaeissa, koululakien ulkopuolinen sääntely, yksittäiset tilanteet ja ammattihenkilöiden virkavastuu. Jokaisen aiheen käsittelyyn oli aikaa varattu 45 minuuttia.³⁵⁰ Vuoden 2015 alussa Aluekehityssaatiö järjestää kahden tunnin mittaisen koulutuksen *Konfliktit kouluissa*, jonka ensimmäisessä 80 minuutin osassa käydään läpi koululait, rikos- ja prosessilait, vanhemmuus- ja lapsilait sekä vahingonkorvausoikeudelliset säädökset. Toisessa 80 minuutin osuudessa pureudutaan arkisiin kysymyksiin, lainmukaisuuteen, lainvastaiseen menettelyyn sekä arkijärkeen ja pykäläjärkeen.³⁵¹ Verraten siihen, kuinka paljon lisää toimivaltaa ojentamiskeinojen käyttöön perusopetuslain uudistus vuoden 2014 alussa toi, on huomio kiinnitettävä siihen, riittääkö täydennyskoulutuksen laajuus täydentämään opetushenkilöstön osaamisen ja harkintavallan lähtökohdat lainmukaisen toiminnan toteuttamiseksi lain edellyttämälle tasolle.

Opetushenkilöstön harkintaan ojentamiskeinojen käytössä liittyy olennaisesti myös ihmis- ja perusoikeuksien tuntemus eri oppilaiden oikeuksien punnintatilanteessa. Vaikka opettajan eettisten periaatteiden taustalla olevaksi arvoksi määritellään ihmisarvo³⁵², vaaditaan opetushenkilöstöltä myös ihmisoikeustietämystä, jotta he voivat toteuttaa perusopetussuunnitelman mukaista opetusta sekä käyttää ojentamiskeinoja lainmukaisella tavalla. Ihmisoikeuskeskuksen selvityksen mukaan opettajien täydennyskoulutus ei ole kuitenkaan laadukkaasti järjestetty ja siihen osallistuu vain osa opettajista. Täydennyskoulutuksen yhdenmukaisuuden puuttumisen lisäksi Suomi on saanut huomautuksia ihmisoikeusopintojen puuttumisesta opettajankoulutuslaitosten opetussuunnitelmista. Kuitenkaan opettajankoulutusta tarjoavilta korkeakouluilta ei ihmis- ja perusoikeuksien tai lapsioikeuksien lisäämistä opettajankoulutuksen opetussuunnitelmaan voida vaatia, koska ne ovat itsenäisiä toimijoita ja päättävät itsenäisesti tarjoamansa opetuksen sisällöstä.³⁵³

Ojentamiskeinojen tarkoituksena on turvata turvallinen opiskeluympäristö. Turvallisuuden takaamiseksi tarvitaan fyysisen työympäristön ja henkilöstön yhteistoiminnan lisäksi

---

³⁵⁰ Ks. tarkemmin koulutuksen sisältö: <http://www.aluekehityssaatio.fi/UserFiles/b2117243-8d32-45b8-8afa-de34eac352d9/EventCalendar/Kurinpito%20kouluissa.pdf>, luettu 13.11.2014.

³⁵¹ Ks. tarkemmin koulutuksen sisältö: <http://www.aluekehityssaatio.fi/UserFiles/b2117243-8d32-45b8-8afa-de34eac352d9/EventCalendar/Konfliktit%20kouluissa,%20tammikuu.pdf>, luettu 13.11.2014.

³⁵² OAJ:n opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet 2010. Kohta Opettajan eettisten periaatteiden taustalla olevat arvot.

³⁵³ Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus Suomessa 2014, s. 76–77.

ammattillista valmiutta muun muassa väkivallan ehkäisyssä ja hallinnassa, fyysisessä itsesuojelussa sekä käyttäytymisen rajoittamisessa³⁵⁴. Vaikka opettajankoulutuksessa opetusharjoittelusta voi saada käytännön työn avulla ensikäden tietoa myös ojentamistilanteissa toimimisesta, ei se korvaa esimerkiksi opintoihin kuuluvia harjoituksia ojentamiskeinojen käytöstä. Jotta opetushenkilöstö voisi käyttää harkintaansa lainmukaisella ja kaikkien oikeudet turvaavalla tavalla, tulisi heidän koulutukseensa sisältyä harjoituksia ojentamiskeinojen käytöstä. Harjoitusten tulisi olla monimuotoisia siten, että niihin kuuluisi myös käytännön harjoituksia esimerkiksi poliisin johdolla voimakeinojen käytöstä, kuten väkivallattomista ja kivuttomista otteista ja tavaroiden tarkastuksesta.

Koulutuksella tulisi varmistaa se, että jo tuore opettaja voisi käyttää ojentamiskeinoja lainmukaisella ja oppilaiden oikeudet turvaavalla tavalla eikä huolehtia lainmukaisuudesta vasta sitten, kun kokemus on tuonut oppia keinojen käytöstä. Osaaminen vaikuttaa merkittävimmin opetushenkilöstön harkintavallan käyttöön ojentamistilanteissa. Koulutus, jossa ei huomioida perus- ja ihmisoikeuksien ja lasten oikeuksien merkitystä oppilaan oikeuksina tai jossa ei harjoitella ojentamistilanteisiin liittyvän harkintavallan rajoja, muodostaa uhan sekä opetushenkilöstön tarkoituksenmukaiselle harkintavallan käytölle sekä ojentamistoimien yhtenäisyydelle. Tämä uhkaa oppilaan oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista ojentamistilanteessa.

4.2 KÄYTETTÄVISSÄ OLEVIEN RESURSSIEN MERKITYS HARKINTAVALTAAN

4.2.1 Opetushenkilöstön määrän merkitys

Aiemmassa luvussa tarkasteltiin koulun sisäisen ja opetushenkilöstön oman toiminnan ja ajattelutapojen merkitystä harkintavallan tosiasiallisina rajaajina. Seuraavaksi tarkastellaan sellaisia tosiasiallisia koulun resursseja, joihin opetushenkilöstö ei voi toiminnallaan vaikuttaa, mutta jotka vaikuttavat harkintavaltaan tosiasiallisesti.

Osallistuminen koulutuksen rahoitukseen on säädetty³⁵⁵ kuntien tehtäväksi³⁵⁶. Kunnan taloudellinen tilanne vaikuttaa siihen, millaista politiikkaa se harjoittaa koulujen

---

³⁵⁴ Kyllönen – Rickman 2011, s. 18–19.

³⁵⁵ Ks. tarkemmin laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta (1704/2009).

määrärahojen suhteen. Vaikka kunnalla on velvollisuus järjestää perusopetuslain 4 §:n mukaan perusopetus alueellaan asuville oppivelvollisuusikäisille, jää kunnalla harkintavaltaa siihen, kuinka se opetuksen järjestää. Kunta voi esimerkiksi kasvattaa oppilaiden määrää opettajaa kohden, mikä tosiasiallisesti vaikuttaa opettajan harkintavaltaan ojentamistilanteessa.

Opettajan virkoja tulee olla perusopetuslain 37.2 §:n mukaan *riittävä määrä* opetuksen järjestämismuoto huomioon ottaen. Tätä yleissäännöstä tarkentavia säännöksiä ei lainsäädännössä ole. Opettajien määrän riittävyyttä arvioitaessa tulee huomio kiinnittää muun muassa oppilaiden ikään ja opetuksessa käytettäviin työmuotoihin sekä koulujen määrään ja sijaintiin. Opettajan virka voidaan perustaa koulukohtaisen sijaan myös kuntakohtaiseksi, mikä mahdollistaa koko kunnan kattavan tarkastelun opettajien määrässä.³⁵⁷ Opettajien määrään vaikuttavat myös perusopetuksen ryhmäkoot. Perusopetuslain 30 §:n mukaan *opetusryhmät tulee muodostaa siten, että opetuksessa voidaan saavuttaa opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet*. Perusopetusasetuksen 2 §:ssä säännellään opetusryhmien koko erityistä tukea saavien oppilaiden sekä pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien oppilaiden kohdalla, muttei yleisopetuksen kohdalla. Tämä johti siihen, että kunnat tasapainottivat taloudellista tilannettaan suurentamalla ryhmäkokoja eli vähemmällä määrällä opettajia.

Oppilaiden määrä vaikuttaa opettajan mahdollisuuksiin sekä seurata ja tukea yksittäisen oppilaan oppimista ja tekemistä, mikä vaikuttaa opettajan mahdollisuuksiin ottaa kaikki tilanteeseen vaikuttavat tekijät huomioon ojentamistilanteessa. Vuonna 2012 opetusministeriö suositti opetusryhmien enimmäiskooksi keskimäärin 20–25 oppilasta³⁵⁸. Vuodesta 2010 lähtien opetus- ja kulttuuriministeriö on myös osoittanut valtion erityisavustusta perusopetuksen opetusryhmien pienentämiseen yhteensä noin 230 miljoonaa euroa³⁵⁹, minkä johdosta suurten opetusryhmien osuus koko maassa on

---

³⁵⁶ Arajärvi 2006, s. 59.

³⁵⁷ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 295.

³⁵⁸ Perusopetuksen laatukriteerit 2012, s. 43.

³⁵⁹ Ks. Opetusministeriön sivut: Perusopetuksen opetusryhmien pienentäminen, osoitteessa: http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/pop/Opetusryhmien_pienentaminen.html. Laskelmissa ovat mukana myös muut opetuksen järjestäjät kuin kunnat.

vähentynyt selvästi³⁶⁰. Nähtäväksi jää, pysyvätkö opetusryhmäkoot suosituksen mukaisena myös valtionavustusten loppuessa enemmän tai myöhemmin. Tällä hetkellä suurin osa avustusta hakeneista kunnista esimerkiksi Helsingin, Tampereen ja Äänekosken kunnat ovat saaneet avustusta joka vuosi vuodesta 2010 lähtien. Valtion erityisavustuksesta ei nimensä mukaisesti saisi kuitenkaan muodostua kuntien ensisijaista rahoituslähdettä perusopetuksen ryhmäkokojen säilyttämiseksi tarkoituksenmukaisena. Kuntien tulisi jatkossa myös omalla rahoituksellaan varmistaa, etteivät ryhmäkoot kasva niin suureksi, että ne vaarantavat oppilaiden oikeuden opetukseen.

Opetushenkilöstön määrään vaikuttavat tosiasiallisesti myös kunnissa tehtävät opettajien lomautukset. Elokuuhun 2014 mennessä opettajien lomautuksista oli tehnyt päätöksen 25 kuntaa.³⁶¹ Lomautukset vaarantavat tilapäisesti sekä oppilaiden oikeuden opetukseen että heidän turvallisuuteensa koulussa³⁶². Opetushenkilöstön harkintavaltaan lomautukset vaikuttavat tosiasiallisesti siten, että heille, joita ei lomauteta, jää suurempi määrä oppilaita opetettavakseen. Suuremmalla määrällä oppilaita myös työrauhaongelmia voi esiintyä tavallista enemmän³⁶³. Tämä hankaloittaa harkintavallan käyttöä ojentamistilanteissa. Mitä enemmän oppilaita on opettajaa kohden, sitä suurempi haaste on esimerkiksi tietää, kuka tai ketkä ovat olleet mukana joko häiriö- tai turvallisuuden vaarantavassa tilanteessa.

Opetushenkilö voikin käyttää tilanteessa sopeuttamisharkintaa muuttuneiden koulun olosuhteiden vuoksi. Vaikka ojentamiskeinoja tulisi määrätä samanlaisesta käyttäytymisestä samalla tavalla, voi tällainen poikkeuksellinen tilanne vaikuttaa opetushenkilön harkintaan sopeuttamisharkinnan kautta. Lomauttamisen yhteydessä opetushenkilö voi sopeuttaa ratkaisukäytäntöään tilanteen mukaiseksi³⁶⁴. Lomautukset ovat myös ristiriidassa lapsen edun kanssa, sillä silloin lapsen etua ei ole asetettu ensisijalle kunnan taloudellisen tilanteen tasapainottamisessa³⁶⁵. Opetushenkilöstön määrä vaikuttaa myös opettajan harkintaan ojentamistilanteessa, tilanteeseen liittyvien vastuiden kautta. Vastuita tarkastellaan tarkemmin seuraavassa pääluvussa.

---

³⁶⁰ Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedote 11.11.2013: Suurten opetusryhmien osuus lähes puolittunut. Saatavilla osoitteesta <http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2013/11/ryhmakoko.html>.

³⁶¹ Korkeakivi 2014, s. 6.

³⁶² Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 231.

³⁶³ Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 231–232.

³⁶⁴ Kotkas 2011, s. 1142.

³⁶⁵ Hakalehto-Wainio 2012 b, s. 251.

4.2.2 Koulurakennuksen ja luokkahuoneen merkitys

Koulurakennuksen ja luokkahuoneen fyysiset puitteet vaikuttavat merkittävästi koulussa tapahtuvaan toimintaan sekä myös opetushenkilöstön harkintaan ojentamiskeinojen käytössä. Koulurakennus voi ohjata ja määrätä koulussa tapahtuvaa toimintaa ja käyttäytymistä etenkin opetuksen osalta. Rakennukset ovat yleensä suunniteltu siten, että ne mahdollistavat ison oppilasjoukon opettamisen ja sen, että suuri määrä oppilaita voi yhtä aikaa toimia samalla, kun huomattavasti harvalukuisempi opettajien joukko opettaa heitä.³⁶⁶ Opetustila vaikuttaa suuresti opetusmenetelmien käyttöön ja opetusmenetelmät taas vaikuttavat suuresti siihen, millaista häiritsevää tai turvallisuutta vaarantava käytös tunnilla voi olla.

Luokkahuone on perinteisesti suorakaiteen muotoinen tila, jossa opettaja voi pitää silmällä kaikkia oppilaita. Tila ei tarjoa juurikaan mahdollisuuksia esimerkiksi eriyttämiseksi, kuten hiljaiselle lukemiselle ja toisaalla äänekkäämmälle ryhmätyölle.³⁶⁷ Luokkahuoneessa oppilaat joutuvat yleensä istumaan hiljaa liikkumattomina paikallaan, kun taas opettajalla on suuremmat liikkumismahdollisuudet tilassa. Oppilaiden työtuoleissa tai -pöydissä on harvoin säätömahdollisuuksia. Oppilaita on luokkatiloissa myös yleensä enemmän kuin niihin on suunniteltu. Liikkumattomuus ja ahtaus aiheuttavat usein työskentelyongelmia sekä opetusmenetelmien rajoitusten takia että esimerkiksi huonon sisäilman laadun tai mölyn vuoksi.³⁶⁸ Tämä vaikuttaa opetushenkilöstön harkintaan, sillä huonossa työskentely-ympäristössä opetuksen häiriötilanteita voi syntyä useammin kuin hyvässä työskentely-ympäristössä. Vaikka opetushenkilöstö voikin itse vaikuttaa luokkahuoneen huonekalujen paikkaan ja tilassa käytettyihin opetusmenetelmiin, ei hän voi vaikuttaa esimerkiksi huoneen suuruuteen.

Luokkaympäristö ja opetusmenetelmät vaikuttavat suuresti siihen, millaista oppilaan häiritsevää käyttäytyminen ylipäättään voi olla. Jos opetusmenetelmänä on keskusteleminen yhdessä tekeminen, voi oppilaiden käytös olla äänekkäämpää ja mahdollisesti liikkuvampaa

---

³⁶⁶ Salovaara – Honkonen 2013, s. 213–214.

³⁶⁷ Salminen 2012, s. 264.

³⁶⁸ Salovaara – Honkonen 2013, s. 216.

kuin yksin paikallaan tehtävien kirjallisten töiden aikana. Opetushenkilöstöllä on valtaa päättää myös millaista käytöstä he tunnillaan sietävät: osa voi vaatia hyvinkin hiljaista työskentelyä samalla kun toinen sietää hiljaista, asiallista keskustelua taustalla. Näissä tilanteissa oppilaan opetusta häiritsevällä käyttäytymisellä on erilaiset kriteerit, mikä vaikuttaa opetushenkilöstön harkintaan tilanteessa. Oppimisympäristö vaikuttaa kaikinensa opetushenkilöstön harkintaan ojentamiskeinojen käytöstä, sillä esimerkiksi opetustunti lähimetsässä tai liikuntatunti jäähallissa tuo omat haasteensa ojentamiskeinojen käyttöön. Näissä tilanteissa esimerkiksi oppilaan poistamista ei välttämättä voida tosiasiallisesti käyttää etenkin, jos opettaja on yksin oppilaiden kanssa.

Koulun tilat ja opetustilat vaikuttavatkin opetushenkilöstön harkintaan myös sitä kautta, miten ne mahdollistavat oppilaiden valvonnan ja muun koulun henkilökunnan kutsumisen paikalle. Tämän vaikutusta opetushenkilöstön harkintaan tarkastellaan enemmän seuraavassa pääluvussa. Opetushenkilöstön harkintaan ojentamistilanteessa on merkitystä sillä, miten he voivat olla yhteydessä toisiin opettajiin tai henkilökunnan muihin jäseniin koulussa. Opetustilojen sijoittelussa tulisi huomioida henkilöstön mahdollisuus yhteistoimintaan, mikäli luokissa esiintyy huomattavia konfliktitilanteita. Yhteistoimintaa voi edistää esimerkiksi erilaisilla hälytysjärjestelmillä, jotka luokkakohtaisten painikkeiden avulla antavat tiedon avun tarpeesta³⁶⁹.

---

³⁶⁹ Kyllönen – Rickman 2011, s. 67.

5 MENETTELYVASTUUN MERKITYS HARKINTAVALTAAN

5.1 MENETTELYSÄÄNNÖSTEN MERKITYS HARKINTAVALTAAN

Opetushenkilöstön harkintavaltaan vaikuttavat myös erilaiset menettelysäännökset ojentamistilanteista. Perusopetuslain 36 h §:n mukaan oppilaan poistamistilanteessa tai hänen opetuksensa epäämistilanteessa oppilasta ei saa jättää ilman valvontaa. Valvontavastuussa ojentamistilanteessa on kaksi puolta: opettajan vastuulla on turvata sekä opetuksessa olevien oppilaiden valvonta että häiritsevästi tai turvallisuutta vaarantaneen oppilaan valvonta.

Luokasta poistetulle tai opetuksesta evätylle oppilaalle on järjestettävä valvonta, mutta lainsäädännössä ei määritellä tarkemmin, miten valvonta käytännössä toteutetaan. Valvonnan järjestäminen on käytännössä haastavaa, sillä Etelä-Suomen lääninhallituksen selvityksessä puolet selvitykseen osallistuneista kouluista ilmoitti, että oppilaalle annetun määräyksen jälkeen määräyksen antanut opettaja joutui valvomaan luokasta poistettua oppilasta³⁷⁰. Toisaalta opettajalla on vastuu valvoa myös luokkaan tai muuhun tilaan jääneitä oppilaita ja antaa heille opetusta yleisen valvontavastuun ja perusopetuslain 30 §:ssä säädellyn oikeus opetukseen perusteella. Opetusta häiritsevän oppilaan valvontaa ei voi myöskään kuitata sillä, että hänet sulkee suljettuun tilaan³⁷¹, vaan valvonnan tulee olla todellista.

Tämä luo ristiriidan, joka voi tosiasiallisesti vaikuttaa opetushenkilöstön harkintavaltaan poistamiskeinojen käytössä. Jos rehtori tai opettaja tietää, että poistamismääräyksen ja opetuksen epäämisen jälkeen heidän tulee valvoa poistamismääräyksen saanutta oppilasta, tämä voi vaikuttaa tosiasiallisesti heidän päätökseensä käyttää poistamiskeinoja. On kyseenalaista, miten opetushenkilöstö voi turvata parhaalla mahdollisella tavalla häiritsevän oppilaan ja muiden oppilaiden perusoikeudet, jos he määräyksen annettuaan joutuvat tosiasiallisesti laiminlyömään oppilaiden opetusta sekä mahdollisesti häiritsevän oppilaan valvontaa. Toisaalta on myös kohtuutonta, että opettajan tulisi opettaa häiriön keskellä sen

---

³⁷⁰ Etelä-Suomen lääninhallituksen sivistisosaston julkaisuja 1/2005, s. 31–32.

³⁷¹ AOA 27.4.2009, dnro 1788/4/07, jossa apulaisoikeuskansleri totesi, ettei rehtorilla ollut toimivaltaa sulkea oppilasta arkistokaappiin luokasta poistamisen jälkeen rangaistusluonteisuutensa vuoksi.

vuoksi, ettei voi poistaa opetusta häiritsevää oppilasta luokasta valvonnan puuttumisen takia.³⁷²

Valvontavastuun toteutuminen riippuu koulun henkilöstön määrästä. Kuntien tulisikin taloudellisia resursseja suunnatessaan huomioida myös, että valvontavastuusta kouluissa olisi mahdollisuus huolehtia. Myös lomautusten yhteydessä resurssit oppilaiden valvontaan tulisi säilyttää. Toisaalta koulun eri tilojen sijoittelulla on merkitystä, esimerkiksi siinä, mihin opetuksesta poistettu oppilas voidaan viedä lopputunnin ajaksi. Jos opetushenkilöstöä ei ole saatavilla, opetuksesta poistettua ja evättyä oppilasta voi valvoa koulunkäyntiavustaja, mutta jos oppilas aiheuttaa tilanteessa lisähäiriötä tai turvallisuusuhkaa, ei koulunkäyntiavustaja voi käyttää ojentamiskeinoja. Hänen tuleeikin pyytää tällöin paikalle opetushenkilöstöön kuuluva henkilö. Koululla olisikin hyvä olla opetushenkilöstöresursseja myös valvonnan mahdollistamiseksi.

Koulun opetushenkilöstön määrä sekä sen sukupuolijakauma vaikuttavat opetushenkilöstön harkintaan oppilaan tavaroiden tarkastuksen yhteydessä. Perusopetuslain 36 e §:n kolmannen momentin mukaan oppilaan tavaroiden tarkastajan tulee olla oppilaan kanssa samaa sukupuolta. Lisäksi tarkastuksessa tulee olla läsnä koulun henkilökuntaan kuuluva toinen täysi-ikäinen. Oppilaan pyynnöstä tämä toinen voi olla oppilaan valitsema henkilö, mikäli tämä henkilö on saapuvilla. Neljännen momentin mukaan kiire turvallisuuden ehdottoman välttämättömäksi turvaamiseksi oikeuttaa poikkeamaan tarkastustavasta. Pykälillä on haluttu varmistaa hienotunteisuus tarkastuksen yhteydessä sekä välttää tilanteen uhkaavuus oppilaan näkökulmasta³⁷³. Pääasiallisesti toisen työntekijän paikalla olo tavaroiden tarkastuksen yhteydessä ei juuri vaikuta opetushenkilöstön harkintaan. Tarkastus olisi joka tapauksessa hyvä tehdä välitunnilla, jottei oppilaiden oikeus opetukseen vaarannu. Tällöin myös muita koulun työntekijöitä on käytettävissä tarkastustilanteeseen. Toisaalta, koska lain mukaan tarkastuksessa oleva toinen aikuinen voi olla vaikkapa koulun ruokalan keittiöhenkilökuntaan kuuluva, voidaan tarkastukset tehdä helpommin tarvittaessa myös oppitunnin aikaan.

---

³⁷² Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 192–193.

³⁷³ HE 66/2013 vp, s. 49.

Mielenkiintoista tavaroiden tarkastuksen yhteydessä on se, että kahden aikuisen läsnäolosta voi poiketa, jos se on turvallisuuden turvaamiseksi ehdottoman välttämätöntä kiireellisessä tilanteessa. Opetushenkilöstöllä ei kuitenkaan ole velvollisuutta tehdä tarkastusta ylipäättäen, vaan he voivat kääntyä poliisin puoleen tarkastusta vaativissa tilanteissa. Jos tilanne on niin uhkaava, että opetushenkilöstö voi suorittaa tarkastuksen yksin, voisikin olettaa, että ensisijaisena toimenpiteenä olisi pyytää paikalle poliisi. Nyt lain mukaan on mahdollinen tilanne, jossa opetushenkilöstö poliisia vähemmällä osaamisella uhkaavassa tilanteessa suorittaa yksin välttämättömän tarkastuksen, koska koulun toisen henkilökunnan jäsenen tai poliisinkin pyyntö paikalle olisi *käytännössä mahdotonta tai liian hidasta*³⁷⁴ verrattuna tarkastuksen tarpeelle. Koska tarkastuksen alainen omaisuus on luonteeltaan turvallisuutta uhkaava, voi tällainen toimivalta tuottaa opettajalle tai rehtorille hyvin vaarallisen tilanteen ottaen huomioon, että opettajankoulutuksessa tilannetta ei harjoitella. Tilanteessa edellytetäänkin opetushenkilöstöltä huomattavaa uhrautumista pahimmassa tapauksessa vaarantaen oman henkensä. Koulujen säännöissä olisikin hyvä ohjeistaa ja läpikäydä tilanteet siten, että myös uhkaavimmissa tapauksissa menettelytavat olisivat selkeät ja turvalliset ja että esimerkiksi koulun tiloissa muiden opettajien paikalle saaminen olisi turvattu.

Vaikka perusopetuslain 36 b §:n 3 momentissa on säädetty, että voimakeinoja saa käyttää rehtori ja opettaja yhdessä tai erikseen, tavoitteena on, että mukana tilanteessa olisi kaksi koulussa työskentelevää henkilöä³⁷⁵. Hienotunteisuuden vuoksi olisi hyvä, että läsnä olisi kummankin sukupuolen edustaja³⁷⁶. Tilanteeseen tulisi pyrkiä saamaan myös muita aikuisia, jotta tapahtumilla olisi silminnäkijöitä. Mahdollisesti usean aikuisen läsnäololla voisi olla myös tilanteen laukaiseva vaikutus.³⁷⁷ Riittävän henkilöresurssin saaminen voi kuitenkin olla henkilömäärän takia lähes mahdottomuus. Tällöin toimintatapana tulisikin olla poliisin kutsuminen paikalle.³⁷⁸

Voimakeinojen käytön pääsääntönä on, että vältetään viimeiseen asti tarttumasta oppilaaseen. Perustuslakivaliokunta tähdensi voimakeinojen yhteydessä

---

³⁷⁴ Hallituksen esityksen sanamuodot, HE 66/2013 vp, s. 49.

³⁷⁵ SIVM 18/2002 vp. Kohta Yksityiskohtaiset perustelut – 36 b §.

³⁷⁶ Kyllönen – Rickman 2011, s. 138–139.

³⁷⁷ Lahtinen 2011, s. 282–283.

³⁷⁸ Kyllönen – Rickman 2011, s. 136.

suhteellisuusperiaatteen suurta merkitystä kulloinkin tarvittavan voiman tilannekohtaisen mitoittamisen kannalta³⁷⁹. Käytettävien fyysisten keinojen kanssa on oltava tarkkana: mitä vähemmän väkivallattomia ja kivuttomia keinoja tulee käyttää oppilaan poistamiseksi tai tavarain haltuun ottamiseksi ja mitä vähemmän aikaa, sitä paremmin keinojen käyttö on suhteellisuusperiaatteen mukainen.³⁸⁰ Voimakeinojen käytön ehdottomana edellytyksenä on se, että oppilaan poistamisen tai tavarain haltuunoton täytyy tapahtua mahdollisimman turvallisesti sekä oppilaan että häntä rajoittavan opettajan tai rehtorin näkökulmasta. Mikäli rajoittaminen ei ole turvallista aikuiselle, ei se ole sitä oppilaallekaan. Tämän takia olisi hyvä, että tilanteessa olisi kaksi aikuista läsnä. Opetushenkilöstön on myös hyvä pohtia omaa mahdollisuutta voimakeinojen käyttöön, sillä esimerkiksi hyvin vihaisen aikuisen ei kannata voimakeinojen ylittämisen riskin takia puuttua oppilaaseen. Toisaalta pelokkaan tai hentorakenteisen opettajan tai rehtorin puuttuminen voi johtaa siihen, että oppilas voi päästä irti, ja onnistua tästä syystä vahingoittamaan itseään tai häntä kiinni pitävää päästessään irti.³⁸¹ Tällaisissa tilanteissa korostuukin opetushenkilöstön mahdollisuus kutsua paikalle toinen opettaja, joka voi tilanteen niin vaatiessa käyttää voimakeinoja.

Voimakeinojen ja tavarain tarkastuksen lisäksi opetushenkilöstöllä on oikeus puolustautua soveltuvin keinoin oikeudetonta hyökkäystä vastaan. Rikoslain 4 luvun 4 §:n mukaan kukaan tahansa, on myös opetushenkilöstöllä oikeus hätävarjelulla suojella itseään mahdollisissa väkivaltaisissa uhkatilanteissa. Puolustuskeinot eivät kuitenkaan saa olla ylittämättä oikeudettoman hyökkäyksen estämiseksi, sillä silloin opetushenkilöstö voi 4.2 §:n mukaan syyllistyä hätävarjeluun liioitteluun. Mikäli opetushenkilöstö joutuu väkivallan tai sen uhan kohteeksi, keskeistä on fyysisen kontaktin välttäminen. Tähän pyritään tilanteesta poistumalla ja apua hälyttämällä sekä esimerkiksi potkujen tai lyöntien välttäminen ja torjuminen ennen poistumista. Koulun tilat ja mahdollisuus kutsua muita henkilökunnan jäseniä paikalle vaikuttaa mahdollisuuksiin poistua paikalta. Jos fyysiseen kontaktiin joudutaan, on pitäydyttävä liiallisesta voimankäytöstä ja tehtävä vain välttämätön tilanteesta irrottautumiseksi. Jos tilanteessa on läsnä muita oppilaita, tilanne on monimutkaisempi muun muassa oppilaiden valvonnan näkökulmasta. Olisikin hyvä, että

---

³⁷⁹ PeVL 70/2002 vp. Kohta Valiokunnan kannanotot – Perustelut – Voiman käyttö – Ehdotusten arviointi.

³⁸⁰ Kyllönen – Rickman 2011, s. 27.

³⁸¹ Kyllönen – Rickman 2011, s. 135–139.

myös tällaiset tilanteet vastuukysymyksineen sovittaisiin ja harjoiteltaisiin etukäteen koulussa.³⁸²

Koulun aikuisten yhteistoiminta ja yksittäisen opettajan ammatilliset valmiudet nousevat haastavissa ojentamistilanteissa keskeiseen asemaan. Työnjaoltaan selkeä, etukäteen harjoiteltu ja itse tilanteessa saumaton yhteistoiminta luo pohjan onnistumiselle.³⁸³ Opetushenkilöstön harkintaan vaikuttaakin merkittävästi sekä heille annettu koulutus ojentamistilanteiden varalle että koulussa yhteisesti sovitut ja harjoitellut toimintakäytännöt. Myönteisen ja kärjistymistä ehkäisevän vuorovaikutuksen taustalla on myös opettajan ja rehtorin omien tunteiden tunnistaminen ja hallinta. Haastavassakin tilanteessa opetushenkilöstön tulisi pysyä ammattiroolissaan, sillä silloin henkilökohtaisen loukkaantumisen ja provosoitumisen riski vähenee. Rauhallisuus sekä mielen ja kehon hallinta eivät myöskään provosoi häiritsevää tai turvallisuutta vaarantavaa oppilasta. Rauhallisuuteen ja myönteisyyteen liittyy asiallisuus ja ammatillisuus, joiden avulla tilanteessa rakennetaan luottamuksen ilmapiiriä. Vuorovaikutuksen merkitys on korostuneena kaikissa ojentamistilanteissa koko tilanteen ajan, myös voimakeinojen käytön yhteydessä. Tilannetta edesauttaa se, että oppilas tulee ymmärretyksi, vaikka hänelle määrättäisiinkin ojentamiskeinoja ja mahdollisesti tartuttaisiin fyysisesti. Tärkeää onkin päätöksen asiallinen perustelu.³⁸⁴ Opetushenkilöstön harkintaan vaikuttavat tosiasiallisesti merkittävästi heidän oma toimintansa tilanteessa, sillä omalla käyttäytymisellään he voivat ennalta ehkäistä tilanteen kärjistymistä sekä tulevien tilanteiden hallintaa.

Kaikkien ojentamiskeinojen käytön yhteydessä korostuu vuorovaikutus opetusta tai koulun toimintaa häiritsevän tai turvallisuutta vaarantavan oppilaan kanssa. Opetushenkilöstön asiallinen käytös sekä asiallinen kielenkäyttö toimivat ensinnäkin luottamuksen rakentajana mutta myös toisaalta esimerkkinä oppilaalle³⁸⁵. Taustalla on opetushenkilöstön velvollisuus toimia perustuslain 21.2 §:ssä turvatun hyvän hallinnon mukaisesti. Hallintolain 9 §:n mukaan opetushenkilöstön on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Heidän on myös kuultava oppilasta ennen päätöstään käyttää ojentamistoimia. Hallintolain 34 §:n

---

³⁸² Kyllönen – Rickman 2011, s. 111–117.

³⁸³ Kyllönen – Rickman 2011, s. 28.

³⁸⁴ Kyllönen – Rickman 2011, s. 87–88.

³⁸⁵ YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen komitean yleiskommenteissa kiinnitetään huomiota ruumiilliseen rangaistukseen, ja täsmennetään, että aikuisten tulee myös omalla käyttäytymisellään toimia esimerkkinä lapsille, ks. CRC/C/GC/8, s. 11–12.

mukaan oppilaan on voitava lausua mielipiteensä sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. Sellaisessa tilanteessa, jossa kuuleminen voi pykälän neljännen kohdan mukaan vaarantaa päätöksen tarkoituksen toteutumisen tai siitä aiheutuva viivästyminen huomattavaa haittaa turvallisuudelle taikka ympäristölle, voidaan asia ratkaista oppilasta kuulematta. Kuuleminen on näin suhteutettava tilanteeseen: esimerkiksi oppituntia häiritsevää oppilasta on kuultava ennen päätöksen tekemistä, mutta tämä tulee tehdä tehokkaasti: oppilaan kuuleminen ei voi johtaa siihen, että se ajallisesti vie aikaa muiden opetukselta enempää kuin on tarkoituksenmukaista.

Oppilaan kuuleminen liittyy opetushenkilöstön hallintolain 31 §:n mukaiseen selvittämisvelvollisuuteen. Opetushenkilön on huolehdittava asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä ennen kuin hän päättää käyttää ojentamiskeinoja. Selvittämisvastuu liittyy perusteluvelvollisuuteen. Hallintolain 45 §:n mukaan päätös on perusteltava, ja perusteluissa on ilmoitettava ratkaisuun vaikuttaneista seikoista. Opetushenkilöstön harkintavaltaan liittyy toiminnan läpinäkyvyys, ja heidän tulee perustella ojentamiskeinojen käyttöön johtaneet syyt itse tilanteessa oppilaalle. Opetushenkilöstön onkin oltava tietoisia omista ratkaisuksistaan ja niihin johtaneista syistä, sillä heidän perusteluvelvollisuuteensa kuuluu sekä ojentamiskeinojen kohteelle perustelu että myös jälkikäteisesti esimerkiksi huoltajalle. Heidän tulee perustella tosiasiallisten syiden lisäksi myös ne heidän harkintavaltaansa vaikuttaneet seikat kuten eri säännökset, joiden perusteella poistamiskeinoin on turvauduttu.

Opetushenkilöstön harkintavaltaa helpottaa, jos etukäteisesti on oppilaiden kanssa sovittu, mitä mistäkin rikkomuksesta seuraa. Oppilaan tietämys onkin merkittävä, sillä jos hänellä ei ole tietoa tai kykyä mieltää tekoa rikkomukseksi, ei kyseessä ole rangaistava teko³⁸⁶. Tietämys vaikuttaa myös tahallisuuteen. Helsingin hovioikeudessa pohdittiin oppilaan tietämystä suhteessa tahallisuuteen oppilaan poistamistapauksessa, jossa oli oppilas oli vastarinnan yrittänyt välttää poistamisen ja lopulta lyönyt nyrkillä opettajaa päähän. Hovioikeuden mukaan oppilaan tietämys opettajan oikeudesta poistaa hänet luokasta riittää

---

³⁸⁶ Arajärvi – Aalto-Setälä, 2004, s. 158.

tahallisuuden ylitykseksi, vaikkei oppilas ollut ymmärtänyt sitä, että opettaja on viranhaltija ja käyttää tilanteessa julkista valtaa.³⁸⁷

Menettelyt vaikuttavat oppilaan oikeusturvan toteutumiseen ojentamistilanteessa. Tilanteessa oikeanlaiset menettelyt takaavat, että oppilaan oikeudet toteutuvat sekä toisaalta se vaikuttaa oppilaan mahdollisuuksiin olla tietoinen omista oikeuksistaan. Myös ojentamistilanteiden jälkeen opetushenkilöstön vastuut esimerkiksi ilmoittaa huoltajalle keinojen käytöstä, takaavat oppilaan oikeusturvan toteutumisen. Opetushenkilöstön tulee varmistaa, että oppilas on ennen ojentamistilannetta tietoinen, millainen käyttäytyminen voi johtaa ojentamiseen, itse tilanteessa perusteluista, miksi häntä ojennetaan sekä toisaalta oikeuksistaan itse tilanteessa sekä tilanteen jälkeen oikeuksistaan esimerkiksi valittaa päätöksestä.

5.2 RIKOSOIKEUDELLINEN JA VAHINGONKORVAUKSELLINEN VIRKAVASTUU

Opetushenkilö hoitaa ojentamistilanteessa tehtäviään virkavastuulla. Perustuslain 118 §:n mukaan *virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta*. Jos he eivät toimi virkavastuunsa mukaisesti eli joko jättävät velvollisuuksiaan hoitamatta tai ylittävät toimivaltansa, heidät voidaan vaatia rikosoikeudelliseen ja vahingonkorvaukselliseen vastuuseen teostaan. Opetushenkilöstön harkintavaltaa rajoittaakin tämän vastuun olemassa olo, ja se vaikuttaa myös tosiasiallisesti opetushenkilöstön harkintaan.

Virkarikosoikeudellinen vastuu on mahdollinen kaikissa tilanteissa, joissa rehtori tai opettaja on toiminut oikeussääntöjen vastaisesti³⁸⁸. Virkarikoksista säännellään rikoslain (39/1889) 40 luvussa. Ojentamiskeinojen käytön yhteydessä virkarikoksista kyseeseen voivat tulla virka-aseman väärinkäyttö (7–8 §) ja virkavelvollisuuden rikkominen (9–10 §). Virkavelvollisuuden rikkominen tulee kyseeseen silloin, kun opetushenkilöstö rikkoo virkavelvollisuutensa eli ylittää virkavelvollisuutensa toimivallan, esimerkiksi käyttää lainvastaisia ojentamiskeinoja. Toisaalta rehtorille ja opettajalle on säädelty aktiivinen puuttumisvastuu epäasiallisesti käyttäytyvän oppilaan ojentamiseksi ja muiden oppilaiden työrauhan ja turvallisuuden turvaamiseksi, joten koulun häiriötilanteessa oppilaan käyttäytymiseen puuttumatta

---

³⁸⁷ Helsingin HO 08.11.2005 R 05/2253.

³⁸⁸ Suopohja – Liusvaara 2009, s. 46 ja 48.

jättäminen on myös virkarike ja voi johtaa syytteen³⁸⁹. Opetushenkilöstö voidaan lain 9 §:n mukaan tuomita rikkomisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi. Myös viraltapano on mahdollinen.

Rikoslain 40 luvun 7–8 §:n mukaisesta virka-aseman väärinkäytöstä on kyse sellaisissa tilanteissa, joissa opetushenkilöstö käyttää ojentamiskeinoja itselleen tai toiselle hyötymistarkoituksessa tai itselleen tai toiselle tarkoituksena aiheuttaa haittaa tai vahinkoa, ja tässä yhteydessä rikkoo virkavelvollisuutensa.³⁹⁰ Virka-aseman väärinkäyttö voi käytännössä toteutua hyvin monella tavalla. Ojentamistilanteessa rehtori tai opettaja voi käyttää virka-asemaansa väärin esim. ojentaessa oppilasta henkilökohtaisessa kostamistarkoituksessa. Virka-aseman väärinkäyttöön liittyy olennaisesti hallinnon oikeusperiaatteet siten, että harkintavallan käytössäkin virka-asemaa tulee käyttää tarkoituksenmukaisesti, objektiivisesti, tasapuolisesti sekä käytettyjen toimien tulee olla oikeassa suhteessa päämäärien kanssa suhteellisuusperiaatteen mukaisesti. Virka-aseman väärinkäytöstä opettaja tai rehtori voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi, minkä yhteydessä myös viraltapano on mahdollinen.

Jos rehtori tai opettaja joutuu käyttämään oppilaan tilasta poistamiseksi tai tavaran haltuun ottamiseksi voimakeinoja, perusopetuslain 36 b §:n 4 momentissa sekä 36 d §:n 3 momentissa viitataan rikoslain 4 luvun 6.3 ja 7 §:ään, joissa säännellään voimakeinojen käytön liioittelusta. 6 §:n 3 momentin mukaan *jos voimakeinojen käytössä on ylitetty --- säädettyt rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys*. 7 §:ssä säännellään rangaistusvastuun lieventämisestä. Arvioinnissa, onko voimankäyttö voimankäytön liioittelua, ratkaisevaa on, voidaanko voimakeinojen ylittämistä pitää tilanteessa ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana. Jos voidaan katsoa, että voimakeinojen käytössä on kyse liioittelusta, tilanteeseen on voinut johtaa opettajan oma virkaintoisuus ja oppilaan poistamisen ylikorostus. Tällaisen virhearvioinnin ymmärrettävyyteen vaikuttavat tilanteen yllätyksellisyys, koulutus, käytettävissä oleva

---

³⁸⁹ Hakalehto-Wainio 2010, s. 53.

³⁹⁰ Suopohja – Liusvaara 2009, s. 247.

harkinta-aika ja vastarinnan määrä. Käytännössä rikoslaki vaatii erittäin painavia syitä siihen, että opettaja jätettäisiin rankaisematta voimakeinojen käytön ylityksessä.³⁹¹

Opetushenkilöstölle voi syntyä myös vahingonkorvausvelvollisuus. Vahingonkorvauslain 4 luvun 2 §:n mukaan viranhaltija vastaa 1 §:n mukaan *vahingosta, jonka --- työssään virheellään tai laiminlyönnillään aiheuttaa* korvaamalla *määrän, joka harkitaan kohtuulliseksi ottamalla huomioon vahingon suuruus, teon laatu, vahingon aiheuttajan asema, vahingon kärsineen tarve sekä muut olosuhteet*. Opetushenkilöstö voi joutua vahingonkorvausvastuuseen, jos he ojentamiskeinojen käytössä tekevät virheen tai laiminlyövät tehtäviään. Virheestä voidaan puhua esimerkiksi silloin, kun rehtori ja opettaja käyttävät muita kuin lailla säädettyjä ojentamiskeinoja. Rehtori ja opettaja voivat laiminlyödä tehtäviään esimerkiksi siten, että he eivät käytä ojentamiskeinoja silloin, kun niitä on lain mukaan tarkoitus käyttää ja tämä laiminlyönti aiheuttaa esimerkiksi vammoja sellaiselle oppilaalle, jota häiritsevä oppilas on kiusannut.

Vahingonkorvauslain 5 luvun 1 §:n mukaan vahingonkorvausta voi saada hyvityksenä henkilö- ja esinevahingosta sekä kärsimyksestä 6 §:n mukaan esimerkiksi silloin, kun vahinkoa kärsineen vapautta tai henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu. Luvun 5 §:n mukaan esinevahinkoa voidaan korvata muun muassa korvattavan esineen korjauskustannusten tai tuhoutuneen esineen arvon mukaan. Luvun 6 §:n mukaan korvaus kärsimyksestä *määrätään sen kärsimyksen perusteella, jonka loukkaus on omiaan aiheuttamaan ottaen erityisesti huomioon loukkauksen laatu, loukatun asema, loukkaajan ja loukatun välinen suhde sekä loukkauksen julkisuus*. Ojentamiskeinojen käytössä vahingonkorvaus voi tulla silloin kyseeseen, kun opetushenkilöstö käyttää voimakeinoja oppilaan poistamiseen tai tavaran tai aineen haltuun ottoon tai kun he tarkistavat oppilaan tavaroita tai vaatteita päällisin puolin. Voimakeinojen yhteydessä oppilaalle voi tulla sairaanhoitoa vaativia ruumiillisia vammoja eli henkilövahinkoa esimerkiksi suhteettoman voimakkaiden voimakeinojen käytön yhteydessä. Toisaalta esinevahinkoa voi tulla vastaavassa tilanteessa, jos oppilaan esimerkiksi paitaan tulee repeämä tai haltuun otettava tavara lentää lattialle ja rikkoontuu. Tavaroiden tai vaatteiden tarkastuksen yhteydessä merkitystä on muun muassa loukkauksen julkisuudella.

---

³⁹¹ HE 44/2002 vp, s. 128.

Hienotunteisuus onkin otettava huomioon näissä tilanteissa, sillä sen rikkomisesta voi joutua vastuuseen.

Opetushenkilöstön rikosoikeudellinen ja vahingonkorvausoikeudellinen vastuu vaikuttaa heidän harkintavaltaansa sekä ohjaavasti että tosiasiallisesti: Tosiasiallisesti siten, että rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen vastuu on se viimesijaisin perusta opetushenkilöstölle toimia lainmukaisella tavalla. Ohjaavasti vastuut vaikuttavat siten, että viimeistään tuomioistuin määrittelee tietyssä tapauksessa sen, missä menevät opetushenkilöstön toimivallan lainmukaisuuden rajat, mikä ohjaa opetushenkilöstön harkintavaltaa jatkossa. Oppilaiden kannalta vastuut ovat opetushenkilöstön mielivallan suoja sekä heidän oikeusturvansa takaus. Ojentamistilanne on kuitenkin aina julkisen vallan käyttöä ja ojennettava oppilas on tässä oikeussuhteessa alisteisessa asemassa. Tilanteessa onkin huolehdittava oppilaan oikeusturvan toteutuminen.

On huomattava, että tuomioistuimen ratkaisut perustuvat ensisijaisesti lainmukaisuuden arviointiin. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka erilaiset olosuhteet, kuten henkilöstön määrä verrattuna oppilaiden määrään, vaikuttavat tosiasiallisesti opetushenkilöstön harkintaan ojentamistilanteessa, ei tällaisia olosuhteita huomioida tuomioistuimen ratkaisuissa. Tuomioistuin harkitsee olosuhteista riippumatta sitä, onko opetushenkilöstön toimi lainmukainen. Perusopetuslaissa on otettu erilaisia tilanteita huomioon jättämällä opetushenkilöstölle harkintavaltaa, kuten opetusta häiritsevän esineen ominaisuus. Tuomioistuimessa punnitaan sitä, miten opetushenkilöstön käyttämän harkinnan mukainen toimi suhteutuu lain säännökseen ja täyttääkö toimi lainmukaisuuden vaatimukset. Siten opetushenkilöstön harkintavaltaan tosiasiallisesti vaikuttaviin olosuhteisiin tulisi kiinnittää huomio etukäteen, ja kehittää ja parantaa niitä. Muutoin pahimmassa tapauksessa opettaja tai rehtori voi saada tuomion virkavelvollisuuksien rikkomisesta sellaisessa tilanteessa, joissa koulun olosuhteet ovat vaikuttaneet opettajan tai rehtorin päätösmahdollisuuksiin heikentävästi.

6 KOKONAISKUVA OPETUSHENKILÖSTÖN HARKINTAVALLASTA

Tutkimuksessa on tarkasteltu opetushenkilöstön harkintavallan rajoja perusopetuksen ojentamistilanteissa eli oppilaan poistamisen, opetuksen epäämisen, omaisuuden haltuunoton, tavaroiden tarkastuksen sekä voimakeinoja käytön yhteydessä. Vaikka opetushenkilöstön harkintavallan rajat perustuvat perusopetuslain kurinpitotoimien säännöksiin toimivallasta, ei toimivallan soveltaminen ole ojentamistilanteessa mekaanista säädösten ja määräysten noudattamista. Jokainen ojentamistilanne on ainutlaatuinen, mistä syystä opetushenkilön on otettava tilanteen erityispiirteet huomioon ja suhteutettava ne säänneltyihin ojentamiskeinoihin toimivallan käyttämiseksi tarkoituksenmukaisella tavalla.

Opetushenkilöstön harkintavaltaa rajaavat ojentamistilanteessa monet eri tekijät. Ennen päätöstä ojentamiskeinojen käytöstä tulee opetushenkilön huomioida oppilaan opetusta häiritsevän tai turvallisuutta vaarantavan käytöksen laatu muun muassa teon tahallisuuden, vakavuuden ja oppilaalle aiemmin määrättyjen rangaistuksen kautta. Nämä vaikuttavat siihen, ojennetaanko oppilasta ylipäätään ja millaisella voimakkuudella. Teon laadun lisäksi harkintavaltaa rajaavat oppilaan ikäkausi ja kehitys, sillä 8-vuotiaan ei voida olettaa ymmärtävänsä tekonsa seurauksia samalla tavalla kuin 15-vuotiaan.

Opetushenkilöstön on myös huomioitava, millainen ojentamiskeino voidaan määrätä kyseessä olevassa tilanteessa: Oppilaalta voidaan haltuun ottaa opetusta häiritsevä esine tai aine vain, ja hänet voidaan poistaa opetuksesta vain, jos hän häiritsee opetusta. Opetuksen epääminen tulee kyseeseen kohtuuttoman häiriön tai turvallisuuden vaarantumisen yhteydessä. Tarkastus voidaan suorittaa vain turvallisuutta vaarantavan omaisuuden ilmiselvässä tapauksessa. Voimakeinoja voidaan käyttää vain oppilaan poistamisen tai tavarain haltuunoton yhteydessä, jos oppilas vastarintaa tekemällä koettaa välttää poistamisen tai haltuunoton.

Sen lisäksi, että opetushenkilön harkintavaltaa on rajattu siten, millainen oppilaan käyttäytyminen ylittää kynnyksen ojentamiskeinon määräämiselle, rajataan harkintaa myös suhteessa ojentamiskeinon voimakkuuteen. Oppilaan luokasta poistamistilanteessa oppilasta ei automaattisesti voida poistaa jäljellä olevan oppitunnin ajaksi tai opetuksen epäämistilanteessa jäljellä olevan työpäivän ajaksi, vaan opettajan poistamistilanteessa ja

rehtorin epäämistilanteessa tulee harkita oppilaan oikeuteen puuttumisen kestoja. Opetushenkilöstön on tilanteessa punnittava, minkä pituinen oppilaan oikeuksiin puuttuminen on ankaruudeltaan suhteessa oppilaan käyttäytymiseen, ja minkä pituinen rangaistus on välttämätön mutta riittävä toivotun lopputuloksen kannalta. Voimakkuuden astetta harkittaessa hallinnon oikeusperiaatteista suhteellisuusperiaatteen merkitys korostuu. Myös voimakeinojen käytön yhteydessä harkintaa rajataan siten, että oppilaaseen opetushenkilö saa puuttua mahdollisimman vähäisin voimakeinoin tilanteen rauhoittamiseksi. Ojentamiskeinojen voimakkuuden on oltava suhteessa tavoitteisiin nähden sekä niiden on rajoitettava oppilaan oikeuksia vähiten.

Harkintavallan taustalla ovat oppilaan oikeudet opetukseen ja turvalliseen opiskeluympäristöön. Poikkileikkaavasti harkintavaltaa rajaavat oppilaan perus- ja ihmisoikeudet sekä lapsen oikeudet. Oikeudet vaikuttavat opetushenkilön taustaperiaatteena, sillä harkinnan tulee kaikissa tilanteissa olla perus-, ihmis- ja lapsioikeusmyönteistä. Lapsen edun tulee olla ensisijaisena intressinä ja arvona kaikissa tilanteissa. Myös lasten tulee olla yhdenvertaisessa asemassa sekä keskenään että muiden kouluyhteisön jäsenten kanssa. Lähtökohtana on oppilaiden perustuslain 16 §:ssä säännellyn oikeuden opetukseen ja 7 §:ssä säännellyn turvallisuuteen turvaaminen lain 6 §:n oikeudet turvaten yhdenvertaisesti. Jos nämä oppilaiden oikeudet tai kouluyhteisön muiden jäsenten oikeus turvallisuuteen vaarantuu, voidaan koulun toimintaa häiritsevää tai turvallisuutta vaarantavan oppilaan oikeuksia rajata.

Oppilaan oikeuksiin voidaan puuttua toisen oppilaan, muun luokan tai koulun oppilaiden tai kouluyhteisön jäsenten oikeuksien turvaamiseksi. Eri perusoikeuksien kollisiotilanteessa muiden oppilaiden perustuslain 7 §:n oikeudet henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä lain 16 §:n opetuksen oikeuteen ovat tärkeämpiä kuin opetusta häiritsevän oppilaan perustuslain 7 §:n oikeudet henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen tai itsemääräämisoikeuteen tai lain 15 §:n omaisuuden suoja. Edellytysten täyttyessä muiden oikeuksien turvaamiseksi voidaan oppilaan oikeuksia rajoittaa. Pääsääntönä on, että mitä voimakkaammin oppilas vaarantaa muiden oikeuksia esimerkiksi vastarintaa tekemällä koettaa välttää poistamisen tai haltuunoton, sitä voimakkaammin hänen oikeuksiinsa voidaan puuttua.

Koska perustuslain 7 §:ssä turvatut oikeudet ovat opetuksen oikeutta tärkeämpiä, on perusopetuslaissa säännelty niiden turvaamiseksi toimivaltaa käyttää ojentamiskeinoja myös ennakolta ennen tilanteen ja turvallisuuden vaarantumisen varsinaista toteutumista. Oppilaan tavaroiden tai vaatteiden päällisin puolin tarkastusta sekä tämän perusteella turvallisuutta vaarantavan omaisuuden haltuunotto voidaan tehdä myös ennen kuin oppilas on tosiasiallisesti omaisuutta käyttämällä vaarantanut turvallisuuden. Toisaalta näissä tilanteissa halutaan turvata myös opetushenkilöstön turvallisuus siten, ettei heillä ole velvollisuutta tehdä tarkastusta tai haltuunottoa, vaan he voivat kääntyä poliisin puoleen tilanteessa.

Ojentamiskeinojen käytössä on kyse tosiasiallisen julkisen vallan käytöstä, jossa opetushenkilön on tehtävä päätös ojentamiskeinojen käytöstä varsin lyhyen ajan sisällä. Tosiasiallista julkista valtaa on opetushenkilöstölle perusopetuslain säännöksillä lisätty ilmenneen tarpeen takia, sillä opetuksen häiriötilanteet sekä myös väkivallan uhka ovat kouluissa arkipäivää. Vaikka esimerkiksi perusopetuslain 29.2 §:ssä kielletyt aineet ja esineet, kuten tarkkuussingot tai aseet ovat koulun todellisuuden näkökulmasta harvinaisia, on lain tarkoituksena tarjota opetushenkilöstölle välineitä kohdata myös tällaiset poikkeuksellisen uhkaavat tilanteet. Tämä on ymmärrettävää muun muassa siitä näkökulmasta, että lailla halutaan varautua esimerkiksi mahdollisen koulusurmaajan pysäyttämiseksi. Turvallisen opiskeluympäristön turvaaminen on noussut entistä tärkeämpään asemaan viime vuosien tapahtumien valossa³⁹².

Tosiasiallisen julkisen vallan toimivalta tuo kuitenkin vallan mukaisen velvollisuuden opetushenkilöstölle toimia lainmukaisesti ojentamistilanteessa riippumatta oikeuden ulkopuolisista, tosiasiallisista seikoista. Jotta opetushenkilö voi toimia ojentamistilanteessa lainmukaisesti, tulee hänen tuntea perusopetuslain säännökset, oikeusperiaatteet sekä perus-, ihmis- ja lapsioikeuksien vaikutus. Hänen on myös toimittava sekä perusopetuksen opetussuunnitelman että ammattieettisten arvojen sekä eri laatukriteerien pohjalta noudattaen kunta- ja koulutasoisia suunnitelmia ja määräyksiä. Koska kyse on tosiasiallisen julkisen vallan käytöstä, tulee opetushenkilöstön olla hyvin tietoinen tilanteeseen vaikuttavista eri määräyksistä ja ohjeista, ja osata yhteen sovittaa ne tarkoitetulla tavalla

---

³⁹² Jokelan vuoden 2007 ja Kauhajoen vuoden 2008 koulusurmien jälkeen on kiinnitetty erityistä huomiota oppilaitosten turvallisuuden turvaamiseen, ks. esim. Oppilaitosten turvallisuus – Työryhmän loppuraportti.

oikein, jotta hän voi nopealla päätöksellä optimoida eri tilanteessa olevien oikeudet. Tästä näkökulmasta opetushenkilöstön eri määräysten ja ohjeiden määrä perusopetuksen ojentamistilanteessa on huomattava. Lainmukainen harkinta ojentamistilanteessa turvaa oppilaan oikeusturvan, ja ylipäättään oppilaan oikeudet. Opetushenkilöstön harkintavallan rajat perustuvat oikeudelliselle ajattelulle ja tilanteessa eri oikeuksien toteutumisen optimoinnille. On kuitenkin huomattava, että lainmukaisuuden vastuu on säännelty viranomaiselle, jonka koulutus ei ole oikeudellinen. Opettajankoulutus keskittyy kouluttamaan opettajasta kasvatuksen asiantuntijaa, jonka yhteydessä yhden kurssin osana käydään perusopetusta läpi oikeudellisesta näkökulmasta. Kasvatuksen asiantuntijuuden lisäksi ojentamistilanteessa tarvitaan kuitenkin hyvin spesifiä oikeudellista osaamista, mitä ei voi jättää opetushenkilöstön oman valveutuneisuuden ja tiedon hankinnan harteille. Tilanne tuottaakin kuilun perusopetuslaissa säänneltyyn toimivaltaan sekä mahdollisuuksiin käyttää tosiasiallisesti toimivaltaa lain tarkoittamalla tavalla.

Vaikka sekä sivistysvaliokunta että perustuslakivaliokunta ottivat kumpikin kantaa opetushenkilöstön osaamisen turvaamiseksi perusopetuslain muutosten yhteydessä, ei resursseja opetushenkilöstön osaamisen turvaamiseksi ole kohdennettu eikä osaamista ole näin ollen turvattu. Osaamisen puute yhdessä tosiasiallisen julkisen vallan, myös voimakkaimman julkisen vallan toimivallan kanssa muodostavat vakavan uhan oppilaiden oikeusturvan toteutumiselle. Uhka muodostuu kahdesta näkökulmasta: Kun opetushenkilö käyttää ojentamiskeinoa, on vaarana osaamisen puutteen johdosta, että hän käyttää sitä vastoin lain tarkoitusta. Toiseksi on vaarana, että opetushenkilö jättää osaamisensa puutteessa käyttämättä ojentamiskeinoa sellaisessa tilanteessa, jossa keinoa muiden oppilaiden tai kouluyhteisön jäsenten oikeuksien turvaamiseksi tulisi käyttää. Ongelmana on myös, että oikeudellisen osaamisen puuttuessa ojentamistilanteessa otetaan huomioon perusopetuslain säännökset, muttei esimerkiksi hallinnon oikeusperiaatteiden merkitystä.

Oppilaiden oikeusturvan uhka ei muodostu vain opetushenkilöstön ojentamiskeinojen soveltamistilanteessa ojentamiskeinojen lainvastaisen käytön kannalta. Oppilaiden oikeudet ja lapsen etu voidaan turvata nimittäin tosiasiallisesti ja täysin vain silloin, jos he itsekin ovat tietoisia oikeuksistaan. Jos opetushenkilöllä ei ole osaamista esimerkiksi perus-, ihmis- ja lapsioikeuksien vaikutuksista ojentamistilanteessa, miten hän voi opettaa oppilaille heidän omia oikeuksiaan? Kysymys on perusteltua kysyä siinäkin mielessä, että ojentamistilanteiden

lisäksi oppilaiden keskinäinen esimerkiksi kiusaaminen voisi vähentyä tai siihen puuttumisen vaatiminen madaltua, jos oppilaat olisivat tietoisia omista oikeuksistaan. Syy siihen, miksei perus-, ihmis- ja lapsioikeuksia ole otettu käytännön koulutyössä yleisesti huomioon, voi johtua siitä, etteivät ne ole mukana perusopetuslain tavoitteissa³⁹³.

Koska opetushenkilöllä ei ole oikeudellista osaamista toimia ojentamistilanteessa, korostuvat tosiasiasiekköjen merkitys ojentamistilanteessa. Tällöin opetushenkilön harkintavaltaa rajaavat oikeudellisia normeja laajemmin esimerkiksi koulun toimintakulttuuri sekä heidän omat moraaliset perusteensa sekä ajattelutapansa. Tämä johtaa pahimmillaan siihen, että oikeus toteutuu ojentamistilanteessa sen minimitasolla eli vahingonkorvauksellisen ja rikosoikeudellisen vastuun välttämisenä. Tilanteessa korostuvat koulun omien suunnitelmien ja sääntöjen merkitys opetushenkilön ohjenuorana. Ne voivat toimia käytännönläheisinä ohjeina siitä, miten ojentamistilanteessa tulee toimia. Sinänsä lainmukaiset suunnitelmat ja säännöt voivat toimia hyvinä ohjenuorina opetushenkilöstölle, muttei se poista sitä tosiasiaa, että opetushenkilöstön toimivaltaa on lisätty samalla, kun resursseja heidän kouluttamiseen ei turvata. Kyse ei kuitenkaan ole opetushenkilöstön tahdosta toimia lainmukaisella tavalla, vaan siitä, miten lainmukaisen toimivallan käyttö mahdollistetaan.

On kyseenalaista, että lainsäätäjä lisää hyvinkin voimakasta julkista valtaa viranhaltijalle samalla, kun se ei voi turvata viranhaltijan osaamista julkisen vallan käyttämiseksi opettajankoulutuksen korkeakoulujen itsenäisyyden takia. Lainsäätäjän olisikin huolehdittava muulla tavoin, esimerkiksi laajan täydennyskoulutuksen avulla opetushenkilöstön osaaminen ojentamistilanteessa toimimiseksi. Toisaalta on myös kysyttävä, miksei opettajankoulutuksessa ole tartuttu opetushenkilöstön viranhaltijuuden korostumiseen. Tämän hetkinen tilanne tarkoittaa sitä, että opetushenkilöstö vastaa virkavelvollisuudella tilanteesta, johon hänelle ei tarjota riittävää osaamista. Samalla oppilaan oikeusturva vaarantuu, vaikka tulevaisuuden yhteiskunnan rakentamisen kannalta olisi tärkeää, että oppilaat olisivat tietoisia omista oikeuksistaan. Laajemmassa mittakaavassa tämä tuottaa myös yhteiskunnallisen ongelman, sillä miten turvataan perus- ja ihmisoikeuksien ja lapsioikeuksien toteutuminen yhteiskunnassa, jossa perusopetukseen ei sisälly opetusta näistä oikeuksista.

---

³⁹³ Hakalehto-Wainio 2012 a, s. 43.